

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ BÖLÜMÜ
2017-YL-098

TANRIÇA HEKATE

HAZIRLAYAN
Emine BOZKURT

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. Suat ATEŞLİER

AYDIN-2017

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

(**Anabilim Dalı Adı**) Anabilim Dalı (**Yüksek Lisans/Doktora**) Programı öğrencisi (**öğrencinin Adı Soyadı**) tarafından hazırlanan (**Tezin Başlığı**) başlıklı tez, (**savunma tarihi**) tarihinde yapılan savunma sonucunda aşağıda isimleri bulunan jüri üyelerince kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı	Kurumu	İmzası
Başkan		
Üye		
Üye		
Üye		

Jüri üyeleri tarafından kabul edilen bu (**Yüksek Lisans-Doktora**) tezi, Enstitü Yönetim Kurulunun .....tarih .....Sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ahmet Can BAKKALCI
Enstitü Müdürü

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Bu tezde sunulan tüm bilgi ve sonuçların, bilimsel yöntemlerle yürütülen gerçek deney ve gözlemler çerçevesinde tarafımdan elde edildiğini, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce, sonuç ve bilgilere bilimsel etik kuralların gereği olarak eksiksiz şekilde uygun atıf yaptığımı ve kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

13/11/2017

Emine BOZKURT

ÖZET

TANRIÇA HEKATE

Emine BOZKURT

Yüksek Lisans Tezi, Arkeoloji Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Suat ATEŞLİER

2017, XII + 114 sayfa + 1 Harita

Hekate, Anadolu ve Yunanistan'ın gizemli tanrıçalarından biridir. Arkeolojik kanıtlar Hekate tapınımının Anadolu, Yunanistan ve İtalya boyunca geniş bir şekilde yayıldığını göstermektedir ki bu alanlarda tanrıça yaygın bir popülerliğe ulaşmıştır. Hekate, muhtemelen Küçük Asya'nın güneybatısına ait Karia kökenli bir tanrıça olduğu bilinmesine rağmen ne tür bir tanrıça olduğu henüz bilinmemektedir. Hekate, en eski kuşaktan olup, Titan bir aileden doğmuş bir tanrıçadır. Hekate muhtemelen Artemis ve Kybele gibi, Anadolu'nun Ana Tanrıçası türevlerinden biridir. Hekate'nin erkek modeli Apollon olarak bilinmektedir ki bu isim İliada'da Hekatos olarak geçmektedir. Amacım, bu tezde Hekate'nin bütün konularını ele almaktır. Hekate ile ilgili ayrımlar çok çarpıcı olmakla birlikte pek çok ihmal edilmiş noktaları bulunmaktadır ve ben bu çalışmada konuyu ele alıp belirledim. Çalışmada tanrıçanın Yunanistan ve özellikle Anadolu'daki oluşumunun hem Arkaik Dönem hem de tanrıçayı temsil eden dönemsel erken bir profil betimlenmiş olmasını umut etmekteyim.

ANAHTAR SÖZCÜKLER : Hekate, Titan, Karia, Artemis, Mitoloji.

ABSTRACT

THE GODDESS HEKATE

Emine BOZKURT

M.A. Thesis, Department of Archeology

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Suat ATEŞLİER

2017, XII + 115 sayfa + 1 Harita

Hekate is one of the most enigmatic of Anatolian/Greek Goddess. Archaeological evidence attests to the popularity she attained as a goddess of the common folk and reveals how widely her worship spread throughout Anatolia, Greece, the Aegean Islands and Italy. Hekate probably originated in southwestern corner of Asia Minor, Caria, but we do not know what kind of goddess is. Hekate is a goddess of the older generation, born of Titan parents. She probably derived from the Anatolian Mother Goddesses like Artemis Ephesia and Kybele. Hekate is the feminine form of Hekatos, a name of Apollon that appears in the Iliad (7.83). My discussion of her approach all of the matter which this thesis. This difference was too striking to be neglected, and I determined to look into the matter, in hopes of discovering whether this early picture was representative of the goddess at that time; or, in archaic time, she really was the antithesis of what she later became in Greece and especially Anatolia.

KEYWORDS: Hekate, Titan, Caria, Artemis, Mythology

ÖNSÖZ

Tezde, ilk olarak Hesiodos'un Theogonia adlı eserinde karşımıza çıkan, antik dönem pagan dinlerinde tapınımı arkeolojik olarak kanıtlanmış olan Tanrıça Hekate hakkında bir çalışma yapılmıştır. Tez konunun belirlenmesinde ve tez çalışmaları sürecinde karşılaştığım problemlerin çözümlenmesinde önemli yönlendirmeleriyle çözüm yolu bulmamı sağlayan hocam Doç. Dr. Suat ATEŞLİER'e teşekkür ederim. Aileme bana verdikleri sonsuz destekten dolayı minnettarım. Beni bugüne kadar sevgi ve saygı çerçevesinde büyütüp, bu günlere gelmemdeki en büyük destekçiler olan aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Emine BOZKURT

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI.....	iii
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM SAYFASI.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	vii
KISALTMALAR DİZİNİ	x
LEVHALAR DİZİNİ	xi
HARİTALAR DİZİNİ.....	xii
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM.....	4
1. ARAŞTIRMA TARİHÇESİ.....	4
2. BÖLÜM.....	12
2. HEKATENİN KÖKENİ.....	12
2.1. Hesiodik Köken.....	19
2.2. Homerik İlahilerde Hekate.....	25
2.3. Ionia’da Hekate	27
2.4. Karia’da Hekate	30
3. BÖLÜM.....	36
3. ANA TANRIÇA HEKATE İLİŞKİSİ.....	36
3.1. Asyatik, Kanatlı Artemis ve Hekate	38
3.2. Artemis ve Köpek	42
3.3. Hekate ve Köpek.....	44
4. BÖLÜM.....	50
4. YOL KAVŞAKLARINDA HEKATE	50
5. BÖLÜM.....	55
5. BÜYÜ VE HEKATE	55

6. BÖLÜM.....	58
6. HEKATE KÜLTÜNDE YEMEK	58
7. BÖLÜM.....	61
7. HEKATE İLAHİLERİ	61
7.1. Hekate ve Janus'a İlahi. Proclus Diadochus (MS 410-485).	61
7.2. Hekate'ye Orphik İlahi.....	62
7.3. Sophokles'in Helios ve Hekate İlahisi	62
7.4. Seleneye Yapılan Ayinde Okunan İlahi (MS. 4. Yüzyıl)	62
7.5. Hekate İlahisi	65
8. BÖLÜM.....	66
8. HEKATE HEYKELLERİ VE LAGİNA HEKATE TAPINAĞI FRİZLERİNDE HEKATE.....	66
8.1. Güney Frizi	72
8.2. Kuzey Frizi.....	72
8.3. Batı Frizi	74
8.4. Doğu Frizi	75
9. TARTIŞMA VE SONUÇ.....	77
10. KAYNAKLAR.....	81
11. ANTİK METİNLER.....	91
12. LEVHALAR.....	101
13. HARİTALAR	114
ÖZGEÇMİŞ.....	115

KISALTMALAR DİZİNİ

Anatolia.	: Revue annuelle de l'Institut d'archéologie de l'Université d'Ankara
AnatSt.	: Anatolian Studies
AJA.	: American Journal of Archaeology
AJP.	: American Journal of Philology
ASAtene.	: Annuario della Scuola archeologica di Atene e delle Missioni italiane in Oriente
BCH.	: Bulletin de Correspondance Hellénique
BibO.	: Bibliotheca Orientalis
BSA.	: Annual of the British School at Athens
BYZAS.	: Veröffentlichungen des Deutschen Archäologischen Instituts Istanbul
Hesperia.	: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens
IstForsch.	: Istanbuler Forschungen
IstMitt.	: Istanbuler Mitteilungen
JCS.	: The McGill Journal of Classical Studies
JHS.	: Journal of Hellenic Studies
Philologus.	: Philologus: Zeitschrift für klassische Philologie
Phoenix.	: The Classical Association of Canada
ZPE.	: Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik

LEVHALAR DİZİNİ

Levha I.....	100
Levha II	101
Levha III.....	102
Levha IV.....	103
Levha V	104
Levha VI.....	105
Levha VII.....	106
Levha VIII	107
Levha IX.....	108
Levha X	109
Levha XI.....	110
Levha XII.....	111
Levha XIII	112
Levha XIV	113

HARİTALAR DİZİNİ

Harita 1. Barrington Atlas of The Greek and Roman World, Princeton University Press, 2000	114
--	-----

GİRİŞ

Tanrıça Hekate adlı tez çalışmasındaki amacım, özellikle antik metinleri baz alarak, Antik Dönem Hekatesi'nin kökenine ve bilinmezlerine bir parça ışık tutmaktır. Ayrıca Hekate'nin Hesiodos ile birlikte, MÖ 8. yüzyıldan Roma Dönemi'ne kadar ve özellikle antik dönem yazarların kaynaklarından yararlanarak, nasıl bir tanrıça profili çizdiğini okuyucuya yansıtmaktır. Hekate'nin aslında bir titan olmasına rağmen önemli ve çok güçlü sıfatlara sahip bir tanrıçaya bürünmesi, bilim dünyasınca genelde Karia kökenli olduğu kabul görse de, henüz antik kaynakların taranarak kapsamlı bir araştırılmasının yapılmamış olması bu çalışmayı yapmamızın ana sebebi olmuştur. Bu çalışmada yapılan yorumlar ile birlikte, Hekate'nin Karia kökenli bir tanrıça olduğu yakın bir düşünce olarak kabul görülebilir. Ayrıca Hekate'nin Karia kökenli bir ana tanrıça profili sergilediği de söylenebilir. Eğer Hekate Batı Anadolu kökenli ve titan soylu bir tanrıça olduğu varsayılırsa, Batı Anadolu'daki kültür kökenine de bir ışık tutulabilir. Gerek sikkeler üzerindeki tasvirleri, gerekse yazıtlar üzerindeki tasvir ve ismi düşünüldüğünde Hekate'nin neden bilinen, kazı yapılan tek tapınağının Lagina'da yer aldığını da sorgulamak gerekir. Kuzenleri Apollon ve Artemis'in tapınakları tüm Karia'da dağılım gösterirken Hekate'nin, hem de köken olarak doğduğu topraklarda neden bilinen tapınaklarının olmadığı sorusu akla gelmektedir. En basit şekilde düşünüldüğünde, Hekate'ye genellikle kuzenlerinin kutsal alanlarında mı tapınıyor veya Hekate'ye özel, farklı yerlerde küçük şapeller mi vardı sorusu sorulabilir. Bu yüzden antik kaynakların çok iyi incelenmesi gerekiyordu. Antik kaynakların incelenmesi sırasında, çoğu zaman Anadolu arkeolojisinde temel kaynak olarak kabul gören Homeros, Herodotos, Xenophon, Strabon gibi kaynakların dışında çevirileri 19. Yüzyılda yapılmış birçok eski kaynak gözden geçirilmiştir. Günümüze ulaşamamış, bir şekilde kaybolmuş çok sayıda antik kaynak, henüz kaybolmadıkları Roma veya Byzans Dönemleri'nde okunmuş ve kimi antik yazarca kullanılmıştır. O yüzden Roma ve Byzans kaynaklarında çok daha eski kaynaklardan alınma çok önemli bilgiler bulunabilmektedir. Örneğin adını çok daha iyi bildiğimiz ve tanıdığımız, Anabasis ve Hellenika'nın yazarı Atinalı Xenophon'un bazı eserleri Türkçe'ye de çevirilmiştir. Ancak Batı Anadolu kültürleri hakkında bilgi alabileceğimiz Ephesos'lu Xenophon (MS 2.-3. yüzyıl) hakkında ise pek fazla bilgiye maalesef sahip olmamışız. Edebiyat dünyasının kabul ettiği gibi, Ephesos'lu Xenophon'un anlattığı, Anthia ve Habrocomes'in Ephesos'ta geçen hikayesi bilinen en eski roman olarak kabul edilir ve Shakespeare'nin Romeo ve Juliet eserine ilham kaynağı olduğu belirtilir.

Bu paraleldeki incelemeler üzerine bir kültürün kökeni, dini konular hakkında çeşitli yaklaşımlar sergilenerek, yapılan ritüellerin kültür farkları ya da benzerlikleri ve benzer ilişkilerin çalışılması amacı güdülmüştür. Karia Bölgesi bilindiği üzere Batı Anadolu'nun merkezi bir noktası olarak görülebilir ve bu merkezin içinde çekirdek bir merkez olarak kabul edilen Hekate Kutsal Alanı, en aktif olduğu Hellenistik ve Roma Dönemi içinde büyük bir öneme sahip olduğu gerçeği kabul edilebilir. Hekate kültürünün çok daha erkene dayanıyor olması da yadsınmamalıdır. Ayrıca yapmış olduğum incelemeler sırasında Hekata konusunda karşılaştığım yabancı kaynakların bolluğu ve Türkçe kaynakların eksikliği bana ne kadar doğru bir çalışma yaptığımı göstermektedir. Anadolu'ya ait bu kadar önemli bir tanrıçanın Türkçe kaynak çalışmalarının az olması beni bu çalışmaya daha çok bağlamıştır. Tez çalışması içinde, Artemis ile Hekate arasındaki ilişkinin yorumlanması üzerine açıklamada bulunulursa; karşılaşılmış olduğum birçok antik ve modern kaynaktan Artemis'in ana tanrıça profilinin Batı Anadolu'da hatta Avrupa'da Meryem Ana profilinin bir zincir halkası olduğu ortada olan bir gerçektir. Artemis'in ana tanrıçanın bir devamı olduğu kabul görülürse; kuzen olan iki tanrıçanın aslında bir madalyonun iki yüzü gibi benzer yanlarının bulunduğu ve bir parçayı oluşturduğu ortaya çıkmaktadır. Artemis'in karakteristik özelliklerinin kısıtlı olduğu yerde Hekate'nin boşluğu doldurması, önemli bir görüş olarak kabul edilebilir. Antik ve modern kaynaklarda, Hekate hakkında ve özellikle Hesiodos Hekatesi'nde, karşımıza çıkmış olan tanrıça profili; yeryüzü, gökyüzü ve yeraltı; kısacası "evrenin kendisi" olduğu gerçeği yorumunda bulunmaktadır. Bilindiği üzere antik dönem Pagan dinlerinde, varolan her tanrının ya da tanrıçanın belirli karakteristik özellikleri bulunmaktadır. Bu karakteristik özelliklerin dışına çıkamayan tanrı ya da tanrıçalar sınırsız güce sahip olamazlardı. Fakat Hekate'de böyle bir durum söz konusu değildir. Titan soylu, alışılmadık dışında bir güç alanına sahip olan bu tanrıça, ait olduğu profilde bütün olguları kendi varlığına sığdırabilirdi. Hekate bütün duaların içinde yer alan bir tanrıça olarak karşımıza çıkmıştır ve bu durum yorumlara ana tanrıça kavramını sığdırmamızı işaret etmektedir. Ana tanrıça tapınımı, erken dönemlere ait bir kültürün varlığı olduğuna işaret etmektedir. Bunun nedeni erken dönemlerde yani Neolitik dönemlere kadar giden ve bu dönemlere kadar geldiği bilinen ana tanrıça tapınımıdır. Zeus dönemi yani Olymposlu tanrılar kuşağı öncesi var olan bir kültürün olması bize erken dönemin izlerini taşıdığını aklımıza getirmektedir. Morris'in çalışmasında bahsettiği Anadolu topraklarından Girit'e kadar giden Assuvalı Hanım yani Asyalı Hanım ve Hayvanlar Hakimi anlamına gelen Potnia Theron, Sparta'da Artemis Orthia olduğu yorumunda bulunulan tanrıça, kutsal alanındaki adak figürinlerin asıl sahibi olan, Phryglerin iki yanındaki Anadolu parsı ile poz

vermiş olan Kybelesi, Hatta Çatalhöyük'teki şişman tanrıça... Bu tanrıçaların çıkış noktaları ya da varılan asıl nokta aynı yere çıkmaktadır. Her ne kadar çıkış noktası bir noktaya varmış olsa bile, Hekate'nin daha birçok sıfatı bu çalışmada bile eksik kalmış olabilir. Bu ucu açık olan bir çalışmadır. Bu çalışmada belirli antik ve modern kaynaklar toparlanmıştır. Kökeni her zaman bir gizem bütünü içinde kalmaya devam edecektir. Hekate hakkında belirli yazıtlar, sikkeler, ilahiler, dualar, ona adanmış çeşitli adaklar, Hekate'ye yapılmış çeşitli ritüeller kaydı elimizde olmasına rağmen yine de tam bir açıklamaya sahip olunamayacaktır. Hekate her zaman gizemli bir tanrıça olarak var olacaktır. Ayrıca Antik Dönemden bu yana tapınılan bir tanrıça olarak varlığını günümüzde bile devam ettirmektedir. Antik Dönemde Karia bölgesi sınırları içerisinde bulunan ve Hekate'nin kutsal alanı olan Lagina Hekate Kutsal Alanında günümüzde hala devam eden festivaller gerçekleşmektedir. Teknoloji çağında sanal olarak iletişime giren, dünyanın birçok bölgesinden Hekate için yapılan ritüeller gerçekleşmektedir.

1. BÖLÜM

1. ARAŞTIRMA TARİHÇESİ

W. Berg, 1974'te yayınlanan çalışmasında Hekate'nin Anadolu kökenli mi, Grek kökenli mi olduğu konusundaki düşüncelerini bir makalede toplamıştır¹. Berg, Hekate'nin Myken Dönemi Yunanistan'ında var olduğunu düşünmektedir ve bu konu üzerine eğildiğini, makalenin giriş kısmında belirtmiştir. Berg, Pylos'ta bulunan bir Linear B tabletinde (Tn 316) ritüel gerçekleştirilen bir sunudan bahsedildiğini söyler. Tablette Poseidon yer almakta ve iki erkek tanrı Zeus ve Hermes'in de bahsi geçmektedir. Bu tanrılar Hesiodos'un Theogoniası'nda Hekate ile yakın ilişki içindedirler. Berg, Hekate'nin Karia'da çok daha sonra tapınım gördüğünü düşünmekte ve tanrıçanın Anadolu kökenli olduğunu konusunda yeterli bir kanıtın bulunmadığını belirtmektedir.

Carol M. Mooney, 1971 yılında Ontario'daki McMaster Üniversitesinde hazırlanan yüksek lisans tezinde MÖ 5. yüzyıl öncesi Grek literatüründe Hekate'nin rolü ve karakteri üzerine çalışmıştır². Tezde özellikle Hesiodos'un Theogonia adlı eseri ve Demeter'e yazılmış Homerik ilahiler incelenmiştir. Yazar, Hekate'nin Yunanistan'a Theogonia'dan önce Küçük Asya'dan gelmiş olduğunu, ancak bu geçişin Troia Savaşı öncesi mi yoksa sonrasında mı gerçekleştiğinin kesin olmadığını belirtir³.

C. H. Greenewalt, "Erken Dönem Sardeis'te Ritüel Yemekleri" konulu çalışmasında Enyalios ve Hekate kültü ile ilgili önemli bilgiler aktarmaktadır⁴. Sardeis'te ritüel yemeklerinde köpek kurban edildiğini ve yendiğini belirten Greenewalt, Karia savaş tanrısı Enyalios'a köpek kurban edildiğinden bahseden antik yazarları sıralamış⁵, Karia ve Lydia arasında gerek diplomatik, gerekse dynastik açıdan yakın ilişkiler bulunduğunu belirtmiştir⁶. Ayrıca Greenewalt, Sardeis'te HoB sektörü kazılarında ve genel stratigrafik kontekstlerde çok sayıda Karca graffito'ların bulunduğunu⁷, bazı bilim adamlarının söz konusu buluntular üzerine, Sardeis'teki ritüel yemek geleneğini Karia'ya özgü bir fenomen olarak açıkladığını

---

¹ Berg 1974, 128-140.

² Mooney 1971.

³ Mooney 1971, 82.

⁴ Greenewalt 1978, 42.

⁵ Arn. 4. 25; Clem. Alex. Prop. 2. 29.4; Cornutus, 21. 192; Diogenianus Cent. 2. 98; Ayrıca bkz. Maiuri 1924, 483-484, no. 37a. 28-29.

⁶ Greenewalt 1978, 42.

⁷ Hanfmann- Masson 1967, 123-134.

söylemekte ve Hekate'nin köpekler ve yavru köpekler ile yakın bir ilişkisi olduğu üzerinde durmaktadır.⁸

N. E. Akyürek Şahin, Tanrıça Hekate tasvirleri üzerine birçok çalışma gerçekleştirmiştir. Anadolu'da bulunan yazıtlı veya yazıtsız Hekate heykellerini, Hekate tasvirli sikkeleri araştırmış ve bunlar hakkında farklı makaleler yayınlamıştır. Hekate heykellerinin stillerini inceleyen Akyürek, "Anadolu Hekate Korpusu ve Çeşitli Müzelerde Hekate Eserleri Üzerine Çalışmalar" adlı makalesinde Manisa Müzesi, Eskişehir Müzesi, Efes Müzesi, Afyon Müzesi ve Kütahya Müzesi'nde korunan Hekateion ve Hekate tasvirli stel ve kabartmaları incelemiştir. Akyürek, Hekate'nin kökeni ve kimliği hakkında da düşüncelerini aktarmıştır⁹. Akyürek, Adalya Dergisi'nde yayınlanan çalışmasında Antalya müzesinde bulunan iki Hekateion üzerine bir çalışma gerçekleştirmiştir¹⁰. İlk Hekateion 2005 yılında bulunmuş olmasına rağmen belli nedenlerden dolayı 2010 yılında müze envanterinde numaralandırıldıktan sonra, Kasım 2010 yılında çalışılması mümkün olmuş ve bilim dünyasına 2011 yılında tanıtılmıştır. Hekateion'un Isparta'nın Yalvaç ilçesinin bir köyünde bulunduğu anlaşılmaktadır¹¹. Kaidesinde Grekçe bir yazıtın¹² yer aldığı eser MS 2. yüzyıla tarihlenmiştir. İkinci Hekateion ise uzun yıllar bilim dünyasında bilinen bir eserdir. Küçük bir eser olup arkaistik still özellikleri taşımaktadır. Perge'de bulunmuştur¹³.

Wolfgang Fauth, 2006 yılında Almanya'da basılan çalışmasının¹⁴ ilk bölümünde Hekate'nin, Hesiodos'un Theogonia'sından Geç Antik Çağa kadar bahsedildiği Grek edebi eserleri üzerinde durmuş, ikinci bölümde ise mistik Orpheus ilahilerinin korunan fragmanlarında Hekate ile ilgili olan pasajları ele almıştır. Orpheus ilahileri mistik ritüellerde tanrılar için söylenen 87 adet ilahiden fragmanından oluşmaktadır.

Üçüncü bölümde, beş alt satır halinde Grek büyü ve sihir metinlerinde Hekate incelenmiştir. Birinci kısımda üç görünümlü ve çift cinsiyetli Hekate, ikinci kısımda Hekate ve Baubo ilişkisi, üçüncü kısımda Hekate-Kore Persephone, dördüncü kısımda Hekate-Aktiophis Selene, beşinci kısımda ise Hekate-Selene-İsis ilişkisi ele alınmıştır. Dördüncü

---

⁸ Scholz 1937 40-43; Gow 1950, 38; Luc. Philops. 14; Theoc. 2. 10-15; Latte 1933, 259-264.

⁹ Akyürek 2006, 59-67.

¹⁰ Akyürek 2011, 237-258.

¹¹ Akyürek 2011, 238-242, Res. 1-4.

¹² Akyürek 2011, 240. "Hermes'in oğulları Eutykhos ve Hermes kardeşler (ile) Rufus'un oğulları Aleksandros ve Teimotheos kardeşler (bu heykeli) kendi (paraların)dan diktiler."

¹³ Akyürek 2011, 237-255.

¹⁴ Fauth 2006.

bölümde, Nonnos'un 48 kitaplık Dionysiaka adlı epik şiir yapıtında¹⁵ geçen Hekate ve Selene pasajları incelenmiştir.

Altıncı bölümde, Antik Mısır ezoterizmini, Antik Grek ezoterizmini (Platon, Pisagor), İbrani geleneklerini, Zerdüşçülüğü, bazı Doğu geleneklerini ve dinlerini, Hıristiyanlığı eklektik bir tutumla sentezleyen, birçok tarikâtın benimsediği mistik felsefeye verilen genel ad olan Gnostisizm ve MS 3.-4. yüzyılda yazıldığı düşünölen, ve 1773 yılında keşfedilen Gnostistik Pistis Sophia eseri içinde geçen Hekate pasajları¹⁶ ele alınmıştır.

F. E. Brenk, Ephesos Artemisi üzerine yaptığı çalışmasında¹⁷ Artemision kazılarında Artemis, Kybele ve Hekate kültürünün izlerine rastlandığını vurgulamaktadır¹⁸.

W. Burkert, “Arkaik ve Klasik Dönem Grek Dini” konulu kitabının “Ritüel ve Kutsal Alan” konulu ikinci bölümünün hayvan kurbanı alt başlığında Hekate'nin balık avı ile olan ilişkisinden bahseder¹⁹. Hekabe ve Hekate isimlerinin benzerliğine vurgu yapan yazar²⁰, Miletos'ta bulunmuş ritüel konulu bir yazıt üzerinde Hekate'ye yapılan libasyondan söz etmektedir²¹. Burkert, Ephesos Artemis kültüründe Grek olmayan çok sayıda unsurun yer aldığını, kendinilerine Megabyzos adını veren hadım rahiplerin olduğunu²², bu kültürte cinsellikten olarak yoksun kalma taahhüdünde bulunularak bir tür anlaşma yapıldığını söylerken, Kubaba-Kybele rahiplerinin de aynı durum ile karşı karşıya olduklarını, hadımların ayrıca Lagina Hekate kültüründe de önemli yerinin olduğunu vurgular. Burkert, Aphrodite-Astarte kültüründe de erkek travestilerin rol üstlendiğini anlatır²³.

Apollon'a verilen *hekatebolos*, *hekebolos*, *hekatos* epitethlerinin²⁴ bulunduğunu belirten yazar, MÖ 5. yüzyılda Hekate ile Artemis'in ortak kültürlerinin olduğunu vurgular²⁵. Ailesi Kymeli olan Hesiodos'un Theogonia adlı eserinde bir Hekate İlahisi olduğundan bahseden yazar²⁶, Aphrodite ve Hekate kültürleri arasındaki bağlantılardan da örnekler verir²⁷.

---

¹⁵ Nonn. D. 29. 214; 44. 191.

¹⁶ Pistis Sophia, 370-371.

¹⁷ Brenk 1998, 157-171.

¹⁸ Brenk 1998, 161.

¹⁹ Burkert 2011, 93. Dipnot 4; Apollod. FGrHist 244 F 109.

²⁰ Burkert 2011, 106.

²¹ Burkert 2011, 117. Dipnot 67.

²² Strab. 14. 1. 23.

²³ Burkert 2011, 154.

²⁴ Burkert 2011, 227. Dipnot. 232.

²⁵ Burkert 2011, 263. Dipnot. 15. Aesch. Supp. 676; Eur. Phoen. 109.

²⁶ Burkert 2011, 264. Hes. Th. 411-452.

²⁷ Burkert 2011, 423; Hemberg 1950, 82, 69, 84; Lycophr. 77.

Ch. Sourvinou-Inwood, Eleusis kültüründeki gizemler ve festivalleri konu aldığı makalesinde Atinalı Apollodoros'un²⁸ Atina'da keşişlerin (Hierophant) festivali bir gong sesi ile başlatarak görevli rahibenin (Kore) çağırdığından bahsettiğini belirtir²⁹. Benzer durumun yer altı kraliçesi olarak bilinen Persephone'ye dayandırılan ölüm çağrısındaki bronz gong sesi ile ilişkisi Hekate ile ilişkilendirilir.³⁰

F. Graf, Lesser Mysteries, Not Less Mysterious isimli çalışmasında, Aristophanes ve onun çağdaşlarının Aegina'daki Hekate ritüellerinde Korybantik ayinlere benzer şekilde kendinden geçiş hali ile yüksek şifa gücü veren bir ayinin yapılmakta olduğunu bildiklerini anlatır.³¹ Ayrıca, Pausanias'ın Aegina'daki bu kutsal alanı ziyareti sırasında ünlü heykeltıraş Myron'un yapmış olduğu Hekate kült heykelini gördüğünü ve buradaki Hekate kültürünün Orpheus tarafından kurulduğunu anlattığını belirtir³². Ünlü hatip Dio³³ dua edilmeden önce bir arınma ayininden olduğundan bahseder. Bu ayin sırasında Hekate tarafından gönderilen çok sayıda ve farklı hayaletleri vurgular. Eleusis misterlerine ek olarak Aegina'da Mithras ve Kybele kültürleri de vardı. Bu üçlü kült de Hekate'nin üçlü gizine işaret ederdi. Bu gizemler dinsel, göksel ve felsefi yönü dışında, daha çok olağandışı deneyimlerdi³⁴.

R. W. Daniel, Hekate's Peplos isimli makalesinde, Venedik Arkeoloji Müzesi'nde bulunan Hekataion'un peplosu hakkında bilgi vermiştir³⁵. Hekataion'un üçlü görünümünü Hekate, Selene ve Artemis olarak tanımlamıştır.

R.G. Edmonds III, The "Orphic" Gold Tablets and Greek Religion adlı kitabında, Hekate'nin ya da Demeter'in Brimo ile ilişkisinden bahsetmiştir. Brimo'nun karanlık olan özelliklerini bir ilahi ile Hekate ile benzer bir ilişkisi olduğunu vurgular³⁶. Brimo anlamca kızgın olan, korkunç olan anlamına gelir. Bu isim Hekate'nin bazı kült isimlerinden biridir. Yazar, Ruvo'nun Orpheus hakkında yazmış olduğu fragmanlarından alıntı yaparak, ölüm sonrasına açılan kapının yalnızca Hekate tarafından açılabileceğinden bahseder³⁷.

L. R. Farnell, 1896 yılında basılmış olan "*The Cults of the Greek States*" adlı

---

²⁸ Apollod. FGrH 244 F 110b.

²⁹ Sourvinou-Inwood 2003, 32.

³⁰ Sourvinou-Inwood 2003, 33. Theoc. 2.35–36.

³¹ Graf 2003, 252.

³² Graf 2003, 252. Paus. 2. 30. 2.

³³ Dio Chr. Or. 4. 90.

³⁴ Graf 2003, 253.

³⁵ Daniel 1988, 278.

³⁶ Edmonds III 2011, 9.

³⁷ Edmonds III 2011, 98.

kitabının 19. Bölümünü Hekate'ye ayırmıştır³⁸. Hekate'nin üçlü tasvirinin Selene-Persephone-Artemis bütünleşmesi olabileceği konusunda fikir ileri süren Farnell³⁹, Hermanstadt'taki Bruckenthal koleksiyonunda yer alan bir Hekateion üzerinde dikkatle durur (Lev. 2). Frontal yapıya sahip gövdesinin yatay kuşaklara ayrılmış olması, omuzlarındaki kabartmalar ve biçimsel olarak karşılaştırıldığında Ephesos Artemis'i ile arasındaki büyük benzerliğe dikkat çekmiştir⁴⁰. Gövdenin paralel hatlara ayrılması, omuzlarında alçak kabartma ile betimlenmiş iki figür dikkat çeker; biri boynuz taşıyan bir Tykhe, diğeri ise Nemesis olabilir. Göğsünde yükselen bir güneş tasviri yer alır. Hemen altında kadınlar ve çocuklar ile Hermes ve iki hayvan betimi bulunur. Daha aşağıdaki kuşakta, sol kısımda üçlü Hekate tasviri, sağda ise bir kadın betimi bulunmaktadır⁴¹. Kadının bir elinde bıçak, diğesinde küçük bir köpek tutması bu figürün de muhtemelen Hekate olabileceğini akla getirir ki, ilk olarak Pausanias'ın Kolophon'da (muhtemelen Klaros kutsal alanını anlatıyor) gerçekleştiğini anlattığı Artemis-Hekate kültündeki köpek kurbanını hatırlatır⁴². Pausanias, Kolophon'da yapılan bir Hekate ritüeli hakkında ayrıntılı bilgi vermekte, söz konusu ritüelde Enodia (Yoldaki Hekate) için siyah renkte dişi yavru köpeklerin kurban edildiğini anlatmaktadır⁴³.

L. R. Farnell, 1921 yılında basılan "*Greek Hero Cults and Ideas of Immortality*" adlı kitabında⁴⁴ köpek sunularının Ares ve Hekate'ye yapıldığını, ancak Küçük Asya'nın Karia Bölgesi'nde köpek kurbanının Yunanistan'a oranla daha yaygın olduğunu söyler⁴⁵. Köpekler savaşılan hayvanlar olarak Ares'e sunulurken, ara sıra da olsa Hekate'ye sunulmuştur. Muhtemelen köpekler, gecenin tanrıçasının bir beden bulmuş hali olarak yorumlamıştır. Farnell, Iphigeneia adlı bölümünde, Iphigeneia'nın bir Myken prensesi ve Artemis'in önemli rahibelerinden biri olduğunu belirtirken, Iphigeneia'nın kurbanının ardındaki bilinmeyenlere de bir yorum katarak, Iphigeneia'nın öldükten sonra Hekate'ye dönüştüğü yorumunda bulunmuştur⁴⁶. Farnell, Atina'daki Asklepios kültüründe, köpeklerin bu kült için kutsal hayvanlar olduğunu ve bunun özellikle Hellenistik Dönemde Hekate ile

---

³⁸ Farnell 1896, 549-557.

³⁹ Farnell 1896, 553.

⁴⁰ Farnell 1896, 556-557. Pl. 39d.

⁴¹ Farnell 1896, 556-557.

⁴² S. Ateşlier ile yapmış olduğum tez hakkındaki görüşmelerim sırasında ortaya çıkmış bir yorumdur.

⁴³ Paus. 3. 14. 9.

⁴⁴ Farnell 1921, 29.

⁴⁵ Farnell 1921, 29.

⁴⁶ Farnell 1921, 56.

olan ilişkisinden söz etmiştir⁴⁷.

Carol M. Mooney, B.A., 1971 yılında Ontario'daki McMaster Üniversitesinde hazırlanan, “*Hekate: Her Role and Charater in Greek Literature from before the fifth century B.C.*,” konulu yüksek lisans tezinde MÖ 5. yüzyıl öncesi Grek literatüründe Hekate'nin rolü ve karakteri konu edilmiştir. Tezde özellikle Hesiodos'un Theogonia adlı eseri ve Demeter'e yazılmış Homerik ilahiler incelenmiştir. Yazar, Hekate'nin Yunanistan'a Theogonia'dan önce Küçük Asya'dan gelmiş olduğunu, ancak bu geçişin Troia Savaşı öncesi mi yoksa sonrasında mı gerçekleştiğinin kesin olmadığını düşünmektedir⁴⁸.

R. G. Edmonds III, 2004 yılında Cambridge Üniversitesi'nde yayınlanan “*Myths of the Underworld Journey, Plato, Aristophanes, and the 'Orphic' Gold Tablets*” konulu kitabında, Pelinna tabletlerinde bahsedilen, Brimo'nun isminin Persephone'ye atfedildiğinden bahseder. Yazar, Brimo isminin Hekate'nin sıfatlarından biri olduğunu dolaylı yoldan verdiği bir alt açıklamada belirtmiştir⁴⁹.

D. F. Griggs, “*The Beasts at Ephesus and the Cult of Artemis*” adlı çalışmasında, Ephesos Artemis kültüründe köpek başta olmak üzere, çeşitli hayvan ritüellerinin olduğundan bahseder⁵⁰.

R. Lesser, “*The Nature of Artemis Ephesia*” konulu çalışmasında Ephesos Artemis ile Kybele ve Hekate arasındaki ilişkilere vurgu yapar⁵¹ ve Hekate ile Ephesos Artemis'i arasında bir benzerlik, bir akrabalık bulunduğu üzerinde durur. Ephesos Artemision Kutsal Alanı'nda bir Hekate şapeli veya kült heykelinin varlığının bilindiğini⁵² vurgulayan Lesser, Ephesos'un Hekate'nin ana vatanı dediği Karia'ya olan yakınlığını ve Ephesos kentinin eski bir Kar yerleşimi olduğu üzerinde ayrıca durmaktadır⁵³. Thessalonikalı (Selanik'li) Eustathios'un⁵⁴ anlattığı bir hikayenin Artemis ve Hekate arasındaki ilişkinin altında yatan bilinmezleri gün ışığına çıkardığını söyler. Eustathios, Ephesos kentinde, tanrıça Artemis'e karşı inançsız olan bir kadının, kentin adını taşıyan Ephesos isimli bir adamı ziyarete gittiğinde, inançsızlığından dolayı öfkelenen tanrıçanın kadını önce köpeğe

---

⁴⁷ Farnell 1921, 241.

⁴⁸ Mooney 1971, 82.

⁴⁹ Edmonds III, 2004, 57. Dipnot. 79.

⁵⁰ Griggs 2013, 472. Dipnot 93. Ayrıca Reitler, Ephesos Artemisi çoklu göğüs tasvirini dişi köpek memelerine benzetir. Reitler 1949, 29–31.

⁵¹ Lesser 2005-2006, 43-44.

⁵² Strab. 14. 1. 23; Paus. 36. 32.

⁵³ Lesser 2005-2006, 44.

⁵⁴ Eust. Thess. Ad Od. 12. 85.

çevirdiğini ve daha sonra merhamet ederek tekrar insan formuna geri döndürdüğünden söz eder. Bu olayın karşısında büyük bir utanç taşıyan kadının kendini astığını, ancak Tanrıça Artemis'in kadını tekrar hayata döndürerek, üzerine kendi köstümünü giydirdiğini ve kadına Hekate ismini verdiğini anlatır⁵⁵.

S. I. Johnsthor, “*Crossroads*” adlı çalışmasında, Antik dönemde çeşitli ritüellerin yol kavşakları ile ilişkisi olduğundan bahsetmektedir. Romalı ve Grek yazarlarının bahsettiğine göre ritüeller dolunay zamanında ve yol kavşaklarının koruyucusu olan Hekate'nin çağrılması ile gerçekleşmektedir. Yol kavşağında, ateş yakılarak çeşitli büyüler yapılmakta olduğunu belirtilir⁵⁶. Bu, ritüelin antik dönem insanının yolunu bulması amacıyla yapılıyor olması olasılığını güçlendirmektedir. Yazar yol kavşaklarının, kapı, nehir gibi bir geçiş noktası olduğundan söz eder. Bu geçiş noktalarının bilinç eşiği ile bir ilişkisi olduğunu vurgular. Diğer bir deyişle, bu geçiş eşiği bir yerden başka bir yere geçiş olması olarak açıklanabilir, ya da insan bilincinde üst bilinçten alt bilince geçiş evresi olarak da açıklanabilir. Birçok yazar, Hekate'nin bu özelliğini geçiş eşiğine bağlamıştır. Hekate yol kavşakları ile ilişkilidir. Çünkü Hekate gizem dolu bir tanrıça olarak bilinmektedir.

M. Beard, J. North ve S. Price'in 1998 yılında yayınlanan “*Religions of Rome*” konulu kitaplarında, Roma İmparatorluğunda bir zamanlar yabancı kültürlerin resmi dine dahil edilme sürecinin, senato sınıfının üyeleri tarafından tutulan rahiplikler ile daha güzel izlenebildiğini, M.S. dördüncü yüzyılın sonuna kadar senatörlerin dört ana rahip kolejinin üyesi olmaya devam ettiklerini ve bunlara Hekate, Mithras ve Isis'in de eklendiğini belirtirler⁵⁷.

A. Bernabe ve A. I. C. San Cristobal, “*Instructions for the Netherworld, The Orphic Gold Tablets*” adlı eserlerinde Brimo epithet'inin Persephone, Rhea, Demeter ve Hekate için kullanılabilindiğini⁵⁸, Ruvo'dan bulunmuş MÖ 350'lere ait bir krater üzerinde, yanyana Persephone, Hekate ile Orpheus ve Nike'nin tasvir edildiğini, bu dört tanrıçanın yer altı ölümler dünyası ile olan bağlantılarını anlatır⁵⁹.

J. N. Bremmer ve A. Erskine'in editörlüğünde 2010 yılında yayınlanan “*The Gods of*

---

⁵⁵ Eust. Thess. Ad Od. 12. 85.

⁵⁶ Johnsthor 1991, 217.

⁵⁷ Beard-North-Price 1998, 383.

⁵⁸ Bernabe-San Cristobal 2008, 155.

⁵⁹ Bernabe-San Cristobal 2008, 200.

Ancient Greece. Identities and Transformations”, konulu çalışmada⁶⁰ F. Graf, Gonnoi ve bazı Thesselia şehirlerinde Tanrıça Ennodia’ya yolların tanrıçası olarak tapınıldığını ve Artemis-Enodia olarak adlandırıldığını, söz konusu tanrıçanın Hekate ile özdeş olduğunu belirtir⁶¹.

N. Robertson, “*Religion and Reconciliation in Greek Cities*” isimli kitabında kutsal alanlarda meşale taşıma ayini⁶², mitolojide meşale taşıma ayini⁶³ ve Demeter’e Homerik İlahiler gibi Orphik kökenli kaynaklarda meşale taşıma ayini⁶⁴ konuları üzerinde ayrı pasajlar açmıştır.

J. G. Frazer “*The Golden Bough, A Study of Magic and Religion*” adlı kitabında, Ephesos Artemis’i ile Hekate arasındaki benzerliklere dikkat çekmiştir⁶⁵.

---

⁶⁰ Bremmer-Erskine 2010.

⁶¹ Graf 2010, 71.

⁶² Robertson 2010, 116-118.

⁶³ Robertson 2010, 118-122.

⁶⁴ Robertson 2010, 122-127.

⁶⁵ Frazer 2009, 837-838.

2. BÖLÜM

2. HEKATENİN KÖKENİ

Grek tanrılarının bütününe bakıldığında, tanrı ve tanrıçaların çoğundan Homeros ve Hesiodos'ta bahsedilir ya da antik dönem eserlerinde karakteristik olarak betimlenmeleri yapılır. Zeus, Athena ve Artemis gibi fakat Hekate bunların içinde genellikle en olağanüstü olan tanrıça olarak yorumlanmaktadır⁶⁶. Thebes'te Herakles onuruna her yıl düzenlenen festivallerde, kadın kahraman olarak bilinen Proitos'un kızı ve aynı zamanda Herakles'in doğumuna da yardımcı olan Galinthias⁶⁷ Hekate'ye dualar etmekte ve Hekate'nin ismi Moirai olarak bilinmektedir. Hekate'nin kökeni hakkında, araştırmacılar tarafından birçok araştırma yapılmasına ve çeşitli görüşlerin bulunmasına rağmen henüz tam olarak kökeninin nereden geldiği kanıtlanamamıştır. Hekate hakkında genel anlamda birçok çalışma ve yorum bulunmaktadır fakat Anadolu'daki Hekate kültü ile ilgili belgeleri ikonografik, epigrafik ve dinler tarihi açılarından bütün olarak değerlendiren bir çalışma henüz eksiktir⁶⁸.

Kimi araştırmacılara göre Hekate, Grek kökenli, kimi araştırmacılara göre ise Batı Anadolu (Karia Bölgesi) kökenli⁶⁹ bir tanrıçadır. D. R. West, Grek tanrıçalarının oriyantal kökenleri üzerine hazırladığı doktora çalışmasında Hekate'nin Proto-Hint-Avrupa kökenli olup olamayacağı sorusunu dile getirmiştir⁷⁰.

Örneğin G. Bean'e göre⁷¹ Hekate diğer tanrıçaların özellikle de Artemis ve Demeter'in asimile olmuş bir halini yansıtmaktadır. Bu savı, metrical (ölçülü) tarzda yazılmış bir yazıtta Demeter'in özel epitetlerinden biri olan Ompnia'nın Hekate'ye bir sıfat olarak yöneltilmiş olması ile açıklar. Birçok coğrafi noktada (Atina, Eleusis, Aigina, Argos, Boiotia, Sicilia, Thesselia, Thrakia, Samothrake, Ionia ve Ege Adaları, Karia, Phrygia)⁷² Hekate'ye ait coğrafi çeşitliliğe dayanan farklı ritüellerin olduğu bilinmesine rağmen bilinen tek tapınağı, Karia Bölgesi sınırları içerisinde ve Muğla ilinin Yatağan ilçesinde, Turgut Köyü'ndeki Lagina Hekate Kutsal Alanı'dır. Hekate'nin, Anadolu'ya özgü bir tanrıça olduğu ve Ephesos'lu Artemis'in belli bir niteliğini yansıttığı düşünülmektedir⁷³. Hekate'nin

---

⁶⁶ Larson 2007, 156.

⁶⁷ Beren 2009, 127.

⁶⁸ Akyürek 2006, 60-61.

⁶⁹ Larson 2007, 165.

⁷⁰ West 1990, 302.

⁷¹ Bean 1980, 72.

⁷² Rudloff 1999, 33.

⁷³ Erhat 2002, 125.

Karia'dan sonra Phrygia'da da yoğun bir tapınım gördüğü anlaşılmaktadır (Lev. 12. C)⁷⁴. Ayrıca bölge müzelerinde birçok Hekate'ye sunulan adak bulunmaktadır⁷⁵. Ayrıca Lydia ve Kilikia bölgelerinde de Hekate tapınımının olduğu son yıllarda bulunan Hekate buluntuları ile kanıtlanmıştır⁷⁶. Bilindiği üzere Anadolu'da Hekate'nin tapınımının en ayrıntılı bilinen bölgesi Karia bölgesidir. Bunun en büyük nedeni arkeolojik bir kanıt olarak görülen ayakta kalmış bir tapınak ve kutsal alanın bulunmasıdır. Fakat Hekate sadece Karia bölgesinde tapınılan ve saygı gören bir tanrıça değildir. Batı Anadolu ve Anadolu'nun güney bölgelerine kadar uzanan bir tapınımına sahip olduğu son yıllardaki buluntular ile ortaya konmuştur⁷⁷. Hekate kökeni hakkında birçok yorum bulunmaktadır. Hekate MÖ 8. yüzyıldan bu yana her dönemde değişikliklere uğrayarak günümüze kadar gelmiştir.

Hekate'nin, hekat- sözcük kökünden türemiş olan Hekatos ve Hekatebolos isimlerinin Apollon ve Artemis'e atfedilen isimlerinden olduğu bilinmektedir. Bu isimler sözcük etimolojisi bakımından incelendiğinde, hedefi vuran anlamına gelmektedir⁷⁸. Bilindiği gibi Grek mitolojisinde Niobe'nin çocuklarının öldürülmesi Artemis ve Apollon tarafından gerçekleşmiştir. İkiz kardeşler olan Artemis ve Apollon, annelerine hakarete bulunan ve kendi çocuklarını daha çok yüce gören Niobe'nin dokuz çocuğunu oklarla tam isabet ettirerek öldürmüşlerdir.

Athenaius'un trajedi şairi Diogenes'ten alarak aktardığı bir pasajda Artemis'e "Tmolos'lu Tanrıça Artemis" sıfatının kullanması⁷⁹, Artemis'in Tmolos (Bozdağ) kökeni vurgulaması önemlidir. Lydia başkenti Sardeis'in ana tanrıçası ve kentin en önemli ana tapınağının sahibi Artemis'in en azından antik metinlerde Tmolos'lu olarak anılması üzerinde durulması gereken bir detaydır.

Lagina'daki Hekate Kutsal Alanı'nda tapınağın ve içinde bulunduğu kutsal alanın mimari parçaları, kutsal alan temenos duvarı ve buluntuları erken Hellenistik Dönem'e kadar gitmesine rağmen Tanrıça'ya ait kültün çok daha erken dönemlere dayandığı ve Lagina'da var olduğu düşünülmektedir.

---

⁷⁴ Kraus 1960, 167.

⁷⁵ Akyürek 2006, 65.

⁷⁶ Akyürek 2016, 1-48.

⁷⁷ Akyürek 2011, 237-274.

⁷⁸ Brunel 2015, 129.

⁷⁹ Ath. 14. 38.

Karia Bölgesi'nde yaşayan insanların Kar'lar olarak anılması ve Herodotos'a göre Karia'ya adını veren kişinin, Lydia ve Mysia Bölgelerine ismini veren mitolojik kahramanlar Lydos ve Mysos'un kardeşi olması önemlidir⁸⁰. Strabon, Mylasa'da Zeus Osogo ve Zeus Labrandenos tapınaklarından söz ederken Zeus Osogo Tapınağı'nın kentin içinde, Labrandenos Tapınağı'nın Labraunda'da yer aldığını söyler. Karia Zeus'una ait üçüncü bir tapınağın olduğunu anlatan Strabon, bu tapınağın bütün Karialıların mülkiyetinde olduğunu ve bu tapınakta kardeş olarak bildikleri Lydialılar'ın ve Mysialılar'ın da payı bulunduğunu anlatır⁸¹. Strabon'un bu pasajda dikkat çektiği "kardeş" vurgusu Karialıların Lydialı ve Mysialılar'ı aynı soydan, aynı kökten saydıkları sonucuna varmamızı sağlamaktadır. Ortak soylar, MÖ 2. Binde söz konu bölgelerde yaşayan Luwiler'i işaret ediyor olmalıdır. Ephesos Artemis'i⁸² gibi Hekate'nin de köklerinin daha derinlerde, en azından MÖ 2. Binyılda olabileceği göz ardı edilmemelidir⁸³. Ephesos Artemis'i ile Hekate arasındaki yakın bağlar ve benzerlikler⁸⁴, Kar kökenli bu eski antik kentin ana tanrıçası Artemis'in tasviri ve kültü Grek ve Roma kaynaklarında kapsamlı olarak belgelenmiş ve Yunanistan'ın Messenia Bölgesi'ndeki Myken sarayında bulunan tabletlerde adı geçen "Potnia Aswiya", Assuvalı-Asyalı Hanım (tanrıça) olarak yorumlanmış olup, bu tanrıçanın Ephesos'lu Artemis ile özdeş olabileceği düşünülmektedir. Sarah P. Morris, Ayasuluk ve Artemis Tapınağında ortaya çıkarılmış olan prehistorik bulguların burasının Hitit metinlerinde adı geçen Apasas Kenti olduğu tezini doğrular nitelikte olduğunu belirtir⁸⁵. Eğer Pylos tabletlerinde adı geçen "Potnia Aswiya", Assuvalı-Asyalı Hanım (tanrıça) Ephesos Artemis'i ise, köken olarak Luwiler'in en önemli merkezi Apasasa'ya ait bir Luwi ana tanrıçası olabilir ki bu durumda Artemison'da varlığı bilinen Hekate kültü daha da önem kazanmaktadır.

Aphrodisias Aphrodite'si kültürünün en azından Arkaik Dönem'de var olduğu, hatta geç 7. yüzyıla ait buluntuların ele geçirildiği belirtilse de⁸⁶, heykeller üzerindeki ikonografi kültürün çok daha erkene gitmesi gerektiğini anlatır. Muhtemelen erken kült heykellerinin kopyaları olan Roma İmparatorluk Çağı örneklerinde (Lev. 4. A; 5. A-B) frontal yapıya sahip gövdesinin yatay kuşaklara ayrılmış olmasının yanısıra, gövdesinin üstten üçüncü

---

⁸⁰ Hdt. 1. 171.

⁸¹ Strab. 14. 23.

⁸² Bammer-Muss 1996, 71-78.

⁸³ Morris 2001a, 423-434; 2001b, 135-138.

⁸⁴ Lesser 2005-2006, 43-44. Ayrıca bkz. Eust. Thes. Ad Od. 12. 85.

⁸⁵ Morris 2008, 69; Morris 2001b, 135-151; Morris 2013, 151-167.

⁸⁶ Brody 2001, 94; Erim 1997, 21. Figs. 18-19. Aphrodite Tapınağı'ndan MÖ 7. yüzyıla ait Lydia seramikleri ve MÖ 6. yüzyıla ait terracotta oturan tanrıça figürini bulunmuştur.

kuşağında Hekate veya Selene tasviri ile Helios tasvirleri tanrıçanın Hekate ile, veya en azından gökyüzü, astronomi ile olan bağlarını ortaya koyar ki Ephesos Artemis'i üzerinde de benzer astronomik tasvirler yer almaktadır (Lev. 7. A). Aphrodisias Aphrodite'si üzerindeki muhtemel Hekate tasvirinin yakın bir benzeri Tire Müzesi'nde sergilenen Hekate kabartmasında izlenebilir (Lev. 6. A). Aphrodisias Aphroditesi biçem olarak başındaki polos üzerinde tasvir edilen sur bedenleri ve mazgallar ile de Ephesos Artemis'i ile yakın paralellik taşır (Lev. 5. A-B). Gövde yapısı, dirsek pozisyonu ve frontal duruş olarak Artemis Kindya (Lev. 4. B) ve göğsü üzerinde aplike yuvaları bulunan Gerga kült heykeli (Lev. 3)⁸⁷ arasında da yakın benzerlik söz konusudur. Kaunos Artemis'i (Artemis Eleuthera) (Lev. 9)⁸⁸ ve Artemis Pergaia'nın⁸⁹ ikonografik özellikleri de gösteriyor ki, yeraltı, astronomi-yer üstü, şehrin koruyucusu, doğanın bereketi ve doğada yaşayanların koruyucusu olan bu tanrıça Roma Dönemi'nde Artemis Ephesia ismi almış olsa da, aslında bir zamanlar Apasa adı ile Arzawa'nın başkentliğini üstlenmiş, daha sonra Karlar'a yurtluk olmuş bir kentte var olan bir tanrıçanın bölgesel yansımaları olmalıdır⁹⁰. Pisidia'da⁹¹ ve Pisidia'nın en büyük kenti Termessos'ta Ephesos Artemis'i kültürünün varlığı⁹² ve Artemis'e ait iki tapınağın olması⁹³, Pamphylia'da, Perge'de Artemis Pergaia'nın Ephesos Artemis'i ile çok yakın benzerliği⁹⁴ bir zamanlar Luwi coğrafyasının ve kültürünün bir parçası olan bu topraklarda tapınılan, henüz ismi bilinmeyen, ancak S. Ateşlier'in ve görüşlerine bire bir katıldığı S. P. Morris'in eski Pylos tabletlerinde sözü geçen "Potnia Aswiya", Assuwalı-Asyalı hanım (tanrıça)⁹⁵ olarak isimlendirmek istedikleri Ana Tanrıça olabilir.

Ephesos Artemision Kutsal Alanı'nda bir Hekate şapelinin (Hekatesion)⁹⁶ ve MÖ 4. yüzyılın 2. yarısında eser vermiş heykeltıraş Menestratos'un⁹⁷ yaptığı bir Hekate kült heykelinin kutsal alanın hemen arkasında yer aldığını⁹⁸ belirten kayıtlar vardır. Strabon ve Plinius'un anlattıklarından çıkarılacak kesin bir sonuç var ise, o da Ephesos Artemis Kutsal

⁸⁷ Held 2008, 67. Abb. 99-102, 105.

⁸⁸ Özen-Işık 2017, 85-102.

⁸⁹ Onurkan 1969, 303-323; Onurkan 1969/1970, 289-291; Çelgin 2002, 88-89.

⁹⁰ Hocam S. Ateşlier ile tez görüşmeleri sırasında kendisi görüşlerini aktarmıştır.

⁹¹ Horsley 1992, 119-150.

⁹² Çelgin 2002, 90.

⁹³ Çelgin 2002, 90.

⁹⁴ Onurkan 1969, 303-323; Onurkan 1969/1970, 289-291.

⁹⁵ Morris 2008, 69; Morris 2001b, 135-151; Morris 2013, 151-167.

⁹⁶ Strab. 14. 1. 23. Orijinal metinde bu kutsal yapı *Hekatesion* olarak geçer.

⁹⁷ Coulson 1980, 200-203.

⁹⁸ Plin. Nat. 36. 4. 2: in magna admiratione est Hercules Menestrati et Hecate Ephesi in templo Dianae post aedem in cuius contemplatione admonent aeditui parcere oculis, tanta marmoris radiato est.

Alanı'na bitişik veya hemen yakınında bir Hekate Kutsal Alanı olduğudur⁹⁹, ancak Hekate kült heykelinin bir naiskos içinde mi, yoksa bir açık hava kutsal alanı içinde mi durduğu sorusu ise tartışma konusudur¹⁰⁰. Strabon'un, Artemision'un hemen arkasında yer aldığını söylediği Hekatesion'un heykeltraş Thrason tarafından tasarlandığını belirtmesi¹⁰¹, söz konusu Hekate Kutsal Alanı'nda bir naiskos ve içinde yer alan Hekate kült heykeli olasılığını güçlü kılmaktadır. Ephesos Hekatesi'nin Ephesos'ta basılmış iki Roma İmparatorluk Dönemi sikkesi üzerinde tasviri yer alır¹⁰². Imhoof-Blumer, sikkelerden birinin üzerindeki tasviri Artemis-Hekate olarak yorumlamıştır (Lev. 6. B)¹⁰³. Sikke üzerinde iki elinde meşale taşıyan tanrıça ve altında, her iki yanında birer geyik betimi bulunmaktadır. Diğerinde ise Artemis ve Hekate yanyana betimlenmiştir (Lev. 7. B). Ephesos Artemision kazılarında bulunan parlatılmış ve işlenmiş köpek dirsek kemikleri¹⁰⁴ Hekate kültü ile ilişkili olabilir. U. Muss son çalışmasında Protogeometrik Dönem Ephesos Artemis'i ritüllerinde köpeklerin önemli bir yeri olduğunu belirtir¹⁰⁵.

Hermanstadt'taki Bruckenthal koleksiyonunda bulunan bir Hekateion'un (Lev. 2) gövde yapısı ve üzerindeki tasvirler Ephesos Artemis'i ile yakın bir benzerlik içerir. Frontal yapıya sahip gövdesinin yatay kuşaklara ayrılmış olması, omuzlarındaki kabartmalar ve biçimsel olarak karşılaştırıldığında Ephesos Artemis'i ile arasındaki büyük benzerlik dikkat çeker¹⁰⁶. Gövdenin paralel hatlara ayrılması, omuzlarında alçak kabartma ile betimlenmiş iki figür dikkat çeker; biri boynuz taşıyan bir Tykhe, diğeri ise Nemesis olabilir. Göğsünde yükselen bir güneş tasviri yer alır. Hemen altında kadınlar ve çocuklar ile Hermes ve iki hayvan betimi yer alır. Daha aşağıdaki kuşakta, sol kısımda üçlü Hekate tasviri, sağda ise bir kadın betimi bulunmaktadır¹⁰⁷. Kadının bir elinde bıçak, diğerinde küçük bir köpek tutması bu figürün de muhtemelen Hekate olabileceğini akla getirir ki, ilk olarak Pausanias'ın Kolophon'da (muhtemelen Klaros kutsal alanını anlatıyor) gerçekleştiğini anlattığı Artemis-Hekate kültüründeki köpek kurbanını hatırlatır¹⁰⁸. Pausanias, Kolophon'da yapılan bir Hekate ritüeli hakkında ayrıntılı bilgi vermekte, söz konusu ritüelde Enodia

⁹⁹ Coulson 1980, 200-203.

¹⁰⁰ Coulson 1980, 200. Bkz. Dipnotlar 1-5.

¹⁰¹ Coulson 1980, 201; Strab. 14. 1. 23.

¹⁰² Head BMC Ionia 1892, 104, no. 373 (Gallienus); Imhoof-Blumer 1901, 60, no. 66, pl. 2,20 (Julia Domna).

¹⁰³ Imhoof-Blumer 1901, 60, no. 66, pl. 2,20 (Julia Domna).

¹⁰⁴ Forstenpointer-Weissengruber 2008, 154-155. Res. 8.

¹⁰⁵ Muss 2017, 43, 49.

¹⁰⁶ Farnell 1896, 556-557. Pl. 39d.

¹⁰⁷ Farnell 1896, 556-557.

¹⁰⁸ S. Ateşlier'in görüşüdür.

(Yoldaki Hekate) için siyah renkte dişi yavru köpeklerin kurban edildiğini anlatmaktadır¹⁰⁹. Kolophon'da Meter Antaia Kutsal Alanı¹¹⁰ ve Kybele kültürünün varlığı¹¹¹, aşağıda da değineceğimiz gibi eski Karia coğrafyasında Hekate ile Artemis arasındaki çok yakın bağların geç dönemdeki yansımaları olarak kabul edilebilir.

Ephesos kentinin eski bir Kar yerleşimi olduğu da unutulmamalıdır¹¹². Günümüzde kayıp olan eski antik metinleri okuyarak Homeros üzerine eserler yazmış olan Selanik baş piskoposu Thessalonikalı (Selanik'li) Eustathios'un (MS 1115-1195/6)¹¹³ anlattığı bir hikaye Ephesos Artemis'i ve Hekate arasındaki ilişkiyi gözler önüne sermektedir¹¹⁴. Eustathios, Ephesos kentinde, tanrıça Artemis'a karşı inancı olmayan bir kadının, ilginç bir şekilde Ephesos isimli bir adamı ziyarete gittiğinde, kendine olan inançsızlığından öfkelenen tanrıçanın (Ephesos Artemis'inin) kadını önce bir köpeğe çevirdiğini ve daha sonra kadına merhamet ederek tekrar insan görünümüne geri döndürdüğünden söz eder. Bu olayın karşısında büyük bir utanç taşıyan kadının kendini astığını, ancak Tanrıça Artemis'in kadını tekrar hayata döndürerek, üzerine kendi köstümünü giydirdiğini ve kadına Hekate ismini verdiğini anlatır¹¹⁵. Pausanias da bir pasajında Arkadialılar'dan duyduğu bir söylentiden bahseder. Söylentiye göre Iphigenia ölmemiş ve Artemis onu Hekate'ye çevirmiştir¹¹⁶. Bu iki dönüşüm arasında bir benzerlik olduğu dikkat çekmektedir. Her ikisinde de insanlar ölmüş ve daha sonra Artemis tarafından yeniden hayata geri döndürülmüş, ancak her iki insan da Hekate'ye dönüşmüştür. Protogeometrik Dönem Ephesos Artemis'i rütüellerinde görülen köpek kurbanı¹¹⁷ Ephesos Artemis'i ile Hekate arasında yakın bir bağ olduğunu gözler önüne sermektedir.

Karia Bölgesi'nde Hekat- sözcüğüne sıkça rastlanır. Herodotos'un bahsettiği, "öyküler bırakmış olan Hegesandros oğlu Hekataios" gibi...¹¹⁸. Hekataios, Persler'in Lydia'yı egemenliği altına aldıktan sonra Karia Bölgesi'ne girmesi ile oluşan mücadelede yer almış, bölgenin ileri gelenleri arasında olması beklenen biridir. Pers istalasıyla savaşa giren Kariyalılar büyük kayıplar verdiği zaman, Kariyalılar Herodoost'a göre ordular tanrısı

---

¹⁰⁹ Paus. 3. 14. 9.

¹¹⁰ Bruns-Özgan 2017, 103-117.

¹¹¹ Bruns-Özgan 2017, 106-108.

¹¹² Lesser 2005-2006, 44.

¹¹³ Eust. Thes. Ad Od. 12. 85.

¹¹⁴ Lyons 1997, 153.

¹¹⁵ Eust. Thes. Ad Od. 12. 85; Callimachus Frg. 461.

¹¹⁶ Paus. 1. 43.

¹¹⁷ Muss 2017, 43, 49.

¹¹⁸ Hdt. 5. 126.

tapınağında toplanmışlardır. Bu tapınak alanı çınar ağaçları ile kaplı bir alandır. Herodotos'a göre yine bizim bildiğimiz "Ordular Tanrısı Zeus'u yalnız Karialılar öyle adlandırmışlar"¹¹⁹. Bu tapınak şu anda Zeus Labruanda kutsal alanının içinde yer alır. Bugün hala bölgede çınar ağaçları bulunmaktadır. Karialılar Perslere olan yenilgileriyle birlikte tapınağa sığındıklarında, "kalıp direnmeli mi yoksa Asya topraklarını terk mi etmeli?" diye düşünürken Hekataios, Karia bölgesi dağlık arazide kale kurup kendilerini Perslere unutturmak önerisinde bulunmuştur. Herodotos pasajlarında Karialılardan bahsetmesine rağmen Hekate'den hiç bahsetmemektedir.

Hekate sözcüğünün Herodotos'un eserlerinde geçmemesi akla o dönemlerde farklı bir isimle anıldığını gösterebilir. Birçok kült hakkında ayrıntılı bilgiler aldığımız Herodotos'ta Hekate kültü hakkında herhangi bir bilgi ya da sözcüğe ne yazık ki rastlamıyoruz. Lagina Hekate Tapınağı'nın yakınında, Stratonikeia'da bir Zeus Khrysaoreus Tapınağı bulunmaktaydı. Strabon her iki kutsal alandan da eserinde söz eder. Strabon, Lagina Hekate Tapınağı'nda düzenlenen festival hakkında kısa bir bilgi veriyor gibi görünse de, aslında bu kült için çok önemli detaylar üzerinde durmaktadır¹²⁰. Stratonikeialılar'ın iki tapınağı olduğu söylerken, bunlardan Hekate Tapınağı'nın en ünlüsü olduğunu ve her yıl çok sayıda festival topluluğunu kendine çektiğini belirtir. Pasajda anlatılmak istenenden, kent dışından, bu dinsel festival için hazırlık yapmış çok sayıda topluluğun tapınağa geldiğini anlıyoruz. Lagina Hekate Tapınağı'nın yaklaşık 1 km. kuzey-batısında yer alan Köklük mevkiinde ele geçen MÖ 4. yüzyıla ait iki yazıtta bahsi geçen Artemis ve Apollon Tapınakları ile Hekate Kutsal Alanı arasında da bir ilişkinin olması kuvvetle muhtemeldir¹²¹. Koranza'da Artemis ve Apollon Kutsal Alanlarından¹²² ele geçirilen Arkaik Dönem'e ait mimari terrakottalar¹²³, Hekate Tapınağının yakınındaki bu kutsal alanda MÖ 6. yüzyıldaki tapınakların varlığını işaret eder. MÖ 2. bin yıl sonlarına ait eserler bulunan Stratonikeia bölgesinde Hekate Tapınağı'nın da erken dönemlerde var olduğunu düşünmek yanlış olmasa gerekir.

---

¹¹⁹ Hdt. 5. 119. Ayrıca bkz. Strab. 14. 2. 23.

¹²⁰ Strabon 14. 2. 25.

¹²¹ Şahin 1973, 179- Lev I-II; Ateşlier 2011, 282-283.

¹²² Williamson 2012a, 240.

¹²³ Ateşlier 2010, 228-230; Ateşlier 2011, 282-283.

2.1. Hesiodik Köken

Tanrıça hakkında elimizde bulunan en erken bilgi Hesiodos'un Theogonia'sında bulunur¹²⁴. Hesiodos'un Theogonia'sı muhtemelen Grek literatüründe en eski ve ana kaynaklardan biridir. (MÖ. Geç 8. yüzyıl ya da erken 7. yüzyıl)¹²⁵. Hesiodos, aslen Lydialı olan bir ailenin mensubudur. Hesiodos'un ailesi Aiolis'in Kyme kentinden Boiotia'da Helikon Dağı'nın yamaçlarındaki Ascra Kenti'ne taşınmıştır¹²⁶. Hesiodos'un babasının Kyme'den Ascra'ya göç ettiğinden Strabon söz eder¹²⁷. MÖ 4. yüzyıl tarihçilerinden Kymeli Ephorus Hesiodos'un babasının adının Dios olduğunu söyler¹²⁸. Annesinin adı Pycimede'dir. Hesiodos Kyme'de doğmuş ve henüz çok genç yaşlarında ailesi ile birlikte Ascra'ya göç etmiştir. Hesiodos'un Theogonia (Tanrıların Doğuşu) adlı eserini Yakın Doğu literatüründen faydalanarak kaleme aldığı, Anadolu ve özellikle Hurri, Hitit mitoslarından etkilendiği bilinmektedir¹²⁹. Hesiodos'u Anadolu kökenli bir yazar olarak ele alırsak, yazmış olduğu Theogonia eserinde de Anadolu ve Yakın Doğu mitoslarından faydalanmış olabileceği göz ardı edilemez. Grek mitolojisinde Dünya'nın ve Kaos'un doğuşu hakkındaki bilgileri ilk defa Theogonia'dan öğreniyoruz. Theogonia Grek tanrılarının oluşumuna büyük katkı sağlamıştır. Eserde anlatılan tanrı kuşaklarından önce, titanlardan söz edilmesi Hekate'nin kökeninin çok daha eskiye dayanması konusunda bize ipucu sunmaktadır.

Hesiodos, Thogonia'sında Hekate hakkında kapsamlı bir anlatım gerçekleştirir¹³⁰. Thogonia, içinde, en öncesine tanıklık ettiğimiz gizemli Hekate ilahileri bulunan bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır. Yeraltı dünyasına ait Hekate figürü daha çok ölüm, köpekler, meşaleler, kurbanlar¹³¹ ve ay ile ilişkili olmasına rağmen, Hesiodik Hekate figürü alışagelmışin aksine, daha bağımsız, daha yararlı ve evrensel güç tarafından bilinç açan bir tanrıça olarak yorumlanabilmektedir¹³². Theogonia'da Hekate'ye bahsedilen özellikler tamamen benzersizdir ve Hekate'nin rolü geniş bir paragrafı kaplamaktadır¹³³. Wilamotiz, Jacoby ve Kirk gibi bilim insanları, Hekate'nin bu aktarımındaki belirsiz yazımına teolojik

---

¹²⁴ Hes. Th. 411-449.

¹²⁵ Rudloff 1999, 6; Boedeker 1974, 79.

¹²⁶ Lefkowitz 2012, 6-7.

¹²⁷ Strabon 13. 3. 6.

¹²⁸ Lefkowitz 2012, 8.

¹²⁹ Scully 2015, 51.

¹³⁰ Hes. Th. 411-452.

¹³¹ Rohde 1925, 297-98, 590-95.

¹³² West 1990, 277.

¹³³ Boedeker 1983, 80.

ve filolojik bir parantez açmış bulunmaktadırlar¹³⁴. Diğer yandan, Mazon şiir girişinin kompozisyonu hakkında temel bir teori olarak, kullanılan pasajda Hesiodos şehri hakkında hiçbir kanıt rastlanmamasına rağmen, yaşadığı Askra Köyü'nde ana tanrıça tapımının, Hekate için yapıldığını ve onun için önemli kutsal festivallerin düzenlendiği yorumunu yapmış bulunmaktadır¹³⁵. Benzer bir vargı da tarafsız teolojik bir yorum olarak Van Groningen tarafından yazılmaktadır. Van Groningen, Hesiodos'un satırlarının, Hekate'ye karşı sadakat sahibi bir kişi tarafından yazıldığı yorumunda bulunmaktadır¹³⁶. Wade-Gery, İşler ve Günler adlı eserde söz edilen¹³⁷, Euboea'da Amphidamas'ın cenaze töreninde yapılan oyunları kazanan kişinin Hesiodos olduğuna inanmaktadır. West bu teoriyi, Theogonia satırlarında geçen¹³⁸, Hekate'nin yarışlarda insanlara yardımda bulunduğu atıfta bulunarak desteklemekte ve kabul etmektedir¹³⁹. Ayrıca West, Kraus¹⁴⁰ tarafından uzunca bir tartışma olarak görülen, Hekate'nin Küçük Asya (Karia)'dan Yunanistan'a geldiği fikrini kabul etmektedir. West bu düşüncesini İşler ve Günler adlı eserde bahsedilen Hesiodos'un babasının Aeolis kenti Kyme'den Boeotia'ya göçmüş olan babasına dayandırmaktadır¹⁴¹. West, Hesiodos'un babasının Boeotia'ya Asyatik Hekate'nin tapımını tanıttığını (Lev. 1-A) ve Hesiodos'un da dinleyenlerine/okuyanlarına kendi gözde tanrıçasını övdüğü sonucuna varmaktadır¹⁴². Araştırmalar göstermektedir ki, Hesiodos tarafından yazılmış metinlerde Hekate'nin bu özel statüsü, büyük bir dikkat düzeyinde bulunmaktadır. Bu nedenle Hekate'nin Asya kökenli bir tanrıça olduğu teorisi akılda ciddi bir soru işareti bırakmaktadır¹⁴³. Zaten Solmsen'de, geleneksel ve kişisel dini inancı yansıtarak yazılmış bir eser olduğu yorumunu yapmaktadır.

Hekate'nin yetki alanları gökyüzü, yeraltı ve deniz üzerinde engin çeşitlilik göstermektedir. Hekate Teogonia'da, gökyüzünü Zeus ile, yeraltını Hades ile, denizleri ise Poseidon ile paylaşmaktadır. Ayrıca bütün evreni kaplayan bir ev sahibesi durumunda görünmektedir. Onun etki alanı geçmiş ve geleceği bağlamaktadır. Başlangıçtan (ex arches) yani titanlardan gelen olarak aktarılmaktadır¹⁴⁴. Başlangıçtan gelen "Kourotrophos" olarak

---

¹³⁴ Jacoby 1930, 63-162; Wilamowitz-Moellendorff 1931, 172; Kirk 1962, 61-95.

¹³⁵ Mazon 1928, 21-24.

¹³⁶ Groningen 1958, 269-270.

¹³⁷ Hes. WD. 654-659; Wade-Gery 1949, 81-93, 85-87.

¹³⁸ Hes. Th. 430-442.

¹³⁹ West 45, 82-83.

¹⁴⁰ Kraus 1960, 24-56.

¹⁴¹ West 277-278

¹⁴² Boedeker 1983, 80.

¹⁴³ Berg 1974, 128-140.

¹⁴⁴ Hes. Th. 421-426.

bilinmektedir. Zeus döneminde özellik vasıfları eksilmemiş aksine Zeus'un izni üzerine artmıştır¹⁴⁵.

Hekate tarafından yardım edilen insanlar; çobanlar Hekate ve Hermes tarafından, atlı biniciler, atletler, kendini inancına adanmış kişiler bir nevi rahip ya da rahibe, savaşçılar, balıkçılardır¹⁴⁶.

İlk ve en önemli fonksiyon bağımsızlıktır ki, o iki parçaya bölünmüş olan otorite ile yansıtılabilmektedir. Bu iki parça: büyüsel din ve anlaşılabilir hukuktur. Örneğin; Vedic tanrıları sırasıyla Varuna ve Mitra ile ilişkilidir¹⁴⁷. Paralelinde, ilk insan grupları; kurban edilenler ve kralların hakimi, bunlar da Theogonia'daki Hekate ile ilişkilidir¹⁴⁸.

İkinci fonksiyon savaşçıların alanında, üçlü düzen içinde ve fiziksel güçtür ki bunlar; savaşçılar, atletler ve atlı biniciler olarak Hekate'ye ayrılan paragraflarda uygun bir şekilde sunulmaktadır. Bu kişiler Arkaik Grek toplumunda savaşçı sınıfların önemli bir parçası olarak sayılmaktadır. İliada 23'te bahsedilen Patroklos'un cenaze töreni adına gerçekleştirilen atletlerin rekabetleri bu açıklamaya bir örnek teşkil edebilmektedir. Şiirde deneyimsel tecrübeden ve de destansı bir bakış açısından bakıldığı ortadadır ve hem bir yarışın hem de bir savaşın güç kullanılarak aynı sosyal grupta olduğu varsayılmaktadır¹⁴⁹.

Üçüncü fonksiyon, yemek üretim ihtiyacına bağlı olarak çıkmış bulunmaktadır. Bu fonksiyonlar balıkçılık¹⁵⁰, hayvan avları, yiyecek yetiştirme ile ilişki olarak Hekate tarafından temsil edilmektedir. Tarımsal dönemden bahsedilmesi Hesiodik toplumda yemek üretiminin önemli bir kanıtı olmaktadır ve bu dönemde tarımsal eksikliğin olduğu yorumunu çıkarmamıza büyük olanak sağlamaktadır. Fakat bu yorumlar sadece tahmini olarak konuşulabilmektedir. Bunun nedeni Hekate'nin herhangi bir coğrafi noktada kültürel bir ilişkisinin bulunmamasıdır. Bilindiği üzere tarımsal faaliyet bakımından akla ilk gelen tanrıça Demeter figürünü Hekate'ye yazılmış bu satırlar safdışı bırakmaktadır. Ayrıca hayvan avları ile ilişkili olan Artemis figürü aynı şekilde farklı bir yorumun doğmasına neden olmaktadır. Muhtemelen Artemis ve Hekate arasındaki bilinen benzerlik Marquardt tarafından şöyle yorumlanmaktadır.

---

¹⁴⁵ Hes. Th. 423-428.

¹⁴⁶ West 433-439.

¹⁴⁷ Boedeker 1983, 84.

¹⁴⁸ Boedeker: dipnot 24 say. 84.

¹⁴⁹ Boedeker 1983, 85.

¹⁵⁰ Burkert 1979, 96.

Atina National Museum’da sergilenen bir Boeotia amphorası üzerinde Potnia Theron teması içinde tasvir edilen bir ana tanrıçanın, yanlara kaldırdığı kollarının altında tanrıçaya itaat eder bir şekilde bir ayaklarını kaldırır vaziyette betimlenen köpekler yardımı ile ikonografik açıdan Hekate olabileceği düşünülür (Lev. 1-A)¹⁵¹. Boeotia amphorası üzerindeki köpeklerin tek ayaklarını hafifçe tanrıçaya doğru kaldırma pozisyonları, Albertinum Grubu’na ait bir Klazomenai Lahti’nin üst pervaz frizi merkezinde betimlenen dört kanatlı bir tanrıçaya eşlik eden köpekler ile çok benzerdir (Lev. 1-B)¹⁵².

Grek tanrılarında daha önce hüküm süren Titanlar dönemi muhtemelen Batı Anadolu topraklarında var olan ana tanrıça kültüydü. Theogonia’da bahsedilen Zeus kuşağı eril bir kuşağın göstergesidir. Athena’nın doğuşu hakkındaki hikayeye dayanarak, Zeus’un bilge ve titan olan tanrıça Metis ile birleşmesi ve Metis’i yutmasıyla, bilgeliğin erkeklığe geçmesi şeklindeki dogmatik bir dayatma olduğu yorumunu yapılmaktadır¹⁵³. Titan soyu Zeus dönemi ile yok olmuştur. Zeus’un egemenliği ile bir çağ sona ermiş başka bir çağ ortaya çıkmıştır. Bu çağda diğer titanlardan farklı olarak Hekate yok olmamış aksine Zeus tarafından ödüllendirilmiş ve yüceltilmiştir. Hekate ve Prometheus ilahi alanlarda insanlığa yardımda bulunmaktadır. Fakat Prometheus Zeus ile ters düştüğü için cezalandırılmıştır. Hekate ise Zeus ile ters düşmemiştir. Hekate’nin ilahi gücü Zeus döneminde de devam etmektedir¹⁵⁴. Zeus ve Hekate ilişkisinin asıl nedeni bilinmemektedir. Bu durum, Hekate’nin gücünün kudretli olmasından mı kaynaklanır, yoksa Hekate Zeus’un buyruğu altından çıkmamış mıdır? Bu durum bilinmemektedir. Hesiodos’un bu metinleri bu bilgiyi doğrulamaktadır.

Zeus diğerlerine göre daha fazla önem verdi Hekate’ye,

Ona bir sürü güzel hediyeler sundu.

Karada, ürünlüz denizde hatta gökyüzünde bile onun rolü vardır.

Ölümsüzlerde kendisine büyük saygı gösterirler¹⁵⁵.

Hesiodos Hekate’si, kralları yargılayan, insanoğlunun birleştiricisi, askerleri savaşa hazırlayan, oyunlarda başarılı olmayı sağlayan, at yetiştiricisi, balıkçılara şans getiren,

¹⁵¹ Marquardt 1981, 253-259; Boardman 1998, 65. Fig. 102. 2.

¹⁵² Boardman 1998, 173. Fig. 354.

¹⁵³ Graves 2012, 53; Yasumura 2011, 86-93.

¹⁵⁴ Mooney 1971, 40.

¹⁵⁵ Hes. Th. 415.

çiftçilerin yanında olan ve de çocukların bakıcısı olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁵⁶. Hekate, Zeus ile iş birliği halinde olan bir tanrıçadır. Muhtemelen Poseidon ile balıkçı ilişkisi ile birlikte bir kült paylaşmış olabilme ihtimali bulunmaktadır¹⁵⁷.

Titanların soyu Theogonia ile birlikte sekteye uğramıştır. Hekate titan soylu bir tanrıça olarak Asteria ve Perses'in tek çocuğu olarak dünyaya gelmiştir¹⁵⁸. Eserde Asteria ve Perses'in tek çocuğu titan soylu Hekate olarak söz etmektedir¹⁵⁹. Gaia ve Uranus'tan sonra Hekate'ye miras kalmış olan kutsallıktır fakat bu sadece yakınlıktan dolayı türetilmiştir¹⁶⁰. George C. W. Warr'ın The Hesiodic Hecate adlı çalışmasında, Hesiodos'un anlattığı Hekate'ye göre, titan soyu şöyledir: Phoebe ve Coeus'un Leto ve Asteria adlı iki kızı olur, Asteria ve Perses'ten (Eurybie ve Crios'un oğulları) Hekate dünyaya gelir¹⁶¹. Hekate'nin genellikle, ölüm, meşela, köpekler, yol kavşakları, ay ile ilişkili olduğunu kanıtlarla bilmemize rağmen, Hesiodik Hekate daha çok yararlı ve iyi bir profil sergileyerek evrensel bir güç sahibi olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁶². Theogonia'da bahsedilen Hekate, eşsiz bir tanrıçadır. Diğer tanrı ya da tanrıçalarla kesinlikle rekabete girmemektedir. Wilamowitz, Jacoby ve Kirk gibi yorumculara göre, Hekate dinsel ve filolojik olarak eksik ve bilinmez kalmıştır¹⁶³.

Hesiodos, Theogonia'yı dünyanın oluşumu hakkında mitolojik bir anlamla yazmıştır. Bu eserde toprak, deniz ve gökyüzü, ölümsüz birer insan sıfatlarında ayrı karakterlere bürünmüşlerdir. Bir insan gibi her tanrının farklı karakterleri bulunur. Onlarda insanlar gibi sinirlenir, aşık olur, üzülür, mutlu olurlardı. Tanrıları insanlardan ayıran en önemli fark tanrıların ölümsüz olmalarıydı. Eserde dünyanın oluşumundan önce var olan tanrılara titanlar denilmiştir¹⁶⁴. Hesiodos'un Theogonia'sında Hekate de bir titan olarak bize aktarılmaktadır. Hurri kökenli Kumarbi efsanesinin Hellenler'in yaratılış mitoslarına temel olduğu, Hesiodos'taki Uranos, Kronos ve Zeus mitosunun Kumarbi efsanesinden alınmış olduğu düşünülmektedir¹⁶⁵.

---

¹⁵⁶ Hes. Th. 434, 430, 433, 435, 439, 440, 443.

¹⁵⁷ Mooney 1971, 29.

¹⁵⁸ Warr 1895, 390.

¹⁵⁹ Hes. Th. 11. 411-52.

¹⁶⁰ Warr 1895, 390.

¹⁶¹ Warr 1895, 391.

¹⁶² Boedeker 1983, 79.

¹⁶³ Boedeker 1974, 80.

¹⁶⁴ Newington 2006, 61-71.

¹⁶⁵ Forrer 1936, 710.

Titan soyundan gelen Hekate, Asteria ve Perses'ten olan bir çocuktur¹⁶⁶. Zeus tarafından onurlandırılan Hekate'nin sahip olduğu güçler diğer titanlarda olduğu gibi elinden alınmadı. Yeryüzü, gökyüzü ve denizler Hekate'ye bahşedildi¹⁶⁷. O, bütün kurban törenlerinde insanlar tarafından çağrılırdı¹⁶⁸. Hesiodos'un paragraflarında yaratılışın yeni bir yönü Hekate ile ortaya çıkmakta ve bu yön erken zamanı işaret etmektedir¹⁶⁹.

Hekate güneş soylu ve ayrıca ay ile de ilişkilendirilmiş bir tanrıçadır. Bilinen en eski kült ay kültüdür. Ay ile ilişkili en eski tapınaklardan biri olan Sümer Tapınağı, Nanna Sin Tapınağı'dır. Sümer dininde de evrenin varoluşu üç ana tanrı ile karakterize olmuştur. Diğer tanrılar ise daha basit unsurlarla bağdaştırılır. Bu teolojiye göre gökyüzü, yeryüzü ve ana karaları çevreleyen sular bu üç tanrının sorumluluğu arasında şekillendirilmiştir. Hava, su, toprak üçlüsünden oluşan bu üçleme, belli ki Sümerlerle alakalı düşünceleri ve maddenin ana unsurları fikrinden türemiştir¹⁷⁰. Ayın üç şekli ele alınlığında bir diğer ideoloji, dolunay, yarım ay ve hilal şekli olarak ayrılan ay'ın dişillliğini sembolize eder ve ayın şekilleri de bir kadının gençlik dönemi, olgunluğu ve yaşlılık dönemi olarak yorumlanır. Hekate bu anlamda üç yüzlü olması ile önemli bir role sahiptir. Hekate'nin üç yüzlü olması birçok yorumu ortaya çıkarabilir. Örneğin R. Graves'e göre, kadın gökyüzünde bakire, yeryüzünde veya denizde evlenme çağındaki kadın ve yeraltında ise ihtiyarlık halini alır. Bunlar sırasıyla Selene, Aphrodite ve Hekate tarafından temsil edilirdi¹⁷¹. Hekate'nin kökeninin nereye bağlandığı hakkında elimizde birçok düşünce olmasına rağmen onu en eski yazıtlarda bulmak yine de kesin bir kanıt ortaya koymamaktadır. Ancak homojen bir düşünce olarak ilk tapınımın dişil bir varlığa oluşu hiç şüphesiz ki bizi bir ana tanrıça kültüne götürmektedir. Grekler belirli göçlerle Anadolu topraklarına geldiklerinde, burada bulunan kutsal yerlere kendi hikayelerini ekleyip, yeni dönüşüm elde ederek bir tarihe sahip olmuşlardır. Grekler bu topraklara gelmeden önce de Anadolu'da yoğun bir insan nüfusu bulunuyordu. Grek veya Anadolu kökeni kavramı antik dönemlerde bulunmamaktadır, o yüzden böyle bir ayrımı yapmak çok sağlıklı görülmemektedir. Homeros'un İliada'sında anlatılan Troia Savaşı'ndan ilk defa Anadolu ve Grek sınırı belirginleşmiştir. Hekate'nin de mutlaka hem Grek hem de Batı Anadolu kültüründen etkilenerek ortaya çıkmış bir tanrıça olması daha muhtemeldir. Zaten Hekate tarih boyunca sürekli değişimler geçirmiş bir

---

¹⁶⁶ Hes. Th. 411.

¹⁶⁷ Hes. Th. 411-15.

¹⁶⁸ Hes. Th. 416-18.

¹⁶⁹ Newington 2006, 27.

¹⁷⁰ Gökçöl 1999, 83.

¹⁷¹ Graves 2012, 16.

tanrıça olarak görülür. Birçok antik yazarın anlattığı Hekate farklı bir kimliği oluşturur. Hesiodos'un Hekate'si çok güçlü bir karakterde, bütün özellikleri üzerinde toplayan dominant bir tanrıça profili çizerken, Demeter ve Persephone hikayesinde aktarılan Hekate farklı bir kimlikte görülür.

Hekate'nin kökeni hakkında yapılan araştırmalardan biri W. Berg'in "Hekate: Greek or Anatolian" adlı makalesidir. W. Berg bu makalesinde Hekate'nin, Grek kökenli mi yoksa Anadolu kökenli bir tanrıça olduğunu tartışmaktadır. Williem Berg; Bilim insanlarının büyük çoğunluğunun Hekate'nin Anadolu kökenli (Karia) olduğu konusundaki düşüncelerinin temel sebebini iki nedene bağlamakta ve bu sebeplerden ilkinin, hekat- köklü isimlerin varlığı olduğunu belirtmektedir¹⁷². Yazar bunlara örnek olarak Miletoslu ünlü coğrafyacı ve tarihçi Hekataios ile Persler'e bağlı olarak Karia'yı yöneten, Karia hanedanlığının ismini aldığı Hekatomnos gibi kişisel isimlerin MÖ 5. ve 4. yüzyılda kullanılmasını gösterir¹⁷³. Yazarın gösterdiği ikinci sebep ise Stratonikeia ve eski bir Kar yerleşimi olan Koranza'nın yakınında (yaklaşık 1 km. kadar kuzeybatısında) yer alan Hekate Kutsal Alanının varlığıdır. Berg, Stratonikeia sikkelerinde tasvir edilen Hekate kült heykelinin ve Lagina Tapınağının kuzey firizinde yer alan Hekate tasvirinin trimorphik (üçlü görünüm) değil, tek gövdeli olduğunu vurgular. Tapınakta, Hekate'nin üçlü görünümünde tasvir edilmiş bir betimleme henüz bulunamamıştır.

W. Berg¹⁷⁴, Hekate'nin bu iki nedenden dolayı Karia kökenli bir tanrıça olarak kabul edildiğini belirtse de, Hekate kültürünün Karia'da yazarın düşündüğünden çok daha erken dönemlere dayandığını gösteren verilerin olduğu bilinmektedir.

2.2. Homerik İlahilerde Hekate

Hekate'nin kökeni hakkında ikinci erken kayıt olarak kimi araştırmacıların kanıt gösterdikleri Demeter'in Homerik Hym'lerinde (İlahilerinde) bahsi geçen Hekate'dir. Hym (İlahi) MÖ geç 7. yüzyıl erken 6. yüzyıla tarihlenmektedir. Grek ana karasında, Megara şehrinde yer alan Demeter Kutsal Alanı'nın yanında bir Hekate Tapınağı bulunmuştur¹⁷⁵. Demeter bir hasat ve bereket tanrıçası olarak bilinir. Her ne kadar bereket ve hasat tanrıçası olarak bilinse de adı en çok kardeşi Zeus ile birleşiminden olan kızı Kore (Persephone) ile

---

¹⁷² Berg 1974, 128.

¹⁷³ Berg 1974, 128.

¹⁷⁴ W. Berg'in erken dönem verileri için sayfa 4'e bakınız.

¹⁷⁵ Larson 2007, 83.

olan hikayesi ile anılır¹⁷⁶. Hikayeye göre, Hades Persephone'yi görür ve güzel kıza aşık olur. Bunun üzerine Hades, Persephone'yi yeraltına kaçıır. Demeter kızını her yerde arama bir türlü izine rastlayamaz¹⁷⁷. Kızını günlerce gözü yaşlı aramasına rağmen elde ettiği tek şey Hekate'nin Demeter'e söyledikleridir. Hekate, Persephone'nin kaçırıldığı gün çiğliklerini duyduğunu fakat sesin nereden geldiğini görmediğini söyler¹⁷⁸. Persephone'nin kaçırılmasını duyan Hekate, sesin nereden geldiğini duymamıştır fakat Helios bütün olaya şahit olmuştur. Bununla birlikte Demeter Hekate ile birlikte Helios'a gitmiş ondan yardım istemişlerdir¹⁷⁹. Helios Demeter'in haline acıyarak onlara Persephone'yi kaçıranın Hades olduğunu ve Zeus'un bu duruma göz yumduğunu anlatmıştır. Zeus'un bu durumuna göz yumduğunu hazmedemeyen Demeter, o andan itibaren hiçbir görevini yerine getirmemiş ve bundan sonra ne tarlalarda buğday yetişmiş ne de bir tarla mahsul vermiştir. Demeter, kızı Persephone geri gelene kadar toprağa hiçbir bereket gelmeyecek diye yemin etmiş. Zeus bu durumun herkesin sonu olacağını bildiği için Persephone'yi annesine geri vermeyi kabul etmiştir ve Hades'ten Persephone'yi geri vermesini emretmiştir. Mitolojik hikayeye göre, Persephone'yi geri vermek istemeyen Hades, Persephone'ye bir nar tanesi yedirdi¹⁸⁰. Yeraltından yiyecek yiyen biri bir daha yeryüzüne adım atamazdı. Kısaca anlaşma şu şekilde sona erdi. Persephone altı ay annesi Demeter ile altı ay ise kocası Hades ile birlikte yaşayacaktı. Efsane mevsimleri ve buğday başağının yeşil halini, sararmış halini ve hasatlanmış halini simgelemektedir. Kore, Persephone ve Hekate üçlüsü tarımın sırlarını sadece kadınların bildiği dönemlerde bakire, genç kız ve yaşlılık dönemlerinden oluşan tanrıça simgeleriydi. Demeter'in bu üçlü simgeselliğinin nedeni kızı Persephone'nin Hekate'de birleştiği karmaşık bir anlam taşımaktadır¹⁸¹. R. Graves'a göre bu üçlü yeşil buğday Kore, olgun, sararmış ve biçilmeye hazır buğday Persephone, harmanlanan buğday ise Hekate'yi sembolize eder¹⁸². Demeter'in üç kez sürülmüş bir tarlada aşığı ile birleşmesi efsanesi dönüşüme uğrayarak bir ritüel halini almıştır. Bu ritüel yakın zamanlarda Balkanlarda hala devam etmektedir. Ritüel tarlanın üç kez sürülmesi ile oluşan bir olaydır¹⁸³. Demeter ve kızı Persephone adına, Yunanistan'da Eleusis Kenti merkez olarak alınarak belirli günlerde gerçekleştirilen gizemli ritüeller yapılmaktadır. Bu ritüeller hakkında elimizde çok az bilgi bulunmaktadır.

¹⁷⁶ Aristoph. Frogs 338; Orphic Hymn li.

¹⁷⁷ Latura 2014, 5.

¹⁷⁸ Hyginus 146; Hes. Th. 914; Paus. 4. 21. 38; HH 17. Ayrıca bkz. Conon Narrations 15.

¹⁷⁹ Johnson 2009, 316.

¹⁸⁰ HH (Homeric Hymn to Demeter) 2. 371; Apollod. 1. 5. 3.

¹⁸¹ Huber 1999, 117.

¹⁸² Graves 2012, 112.

¹⁸³ Graves 2010, 113.

Hekate'nin bu olaylarda adının azda olsa geçmesine rağmen rolü çok büyük olmuştur. Bu Hekate'ye atfedilen anahtar atribütü ile ilişkili olan mitsel bir olaydır. Yeraltının anahtarı Hekate'ye aittir. Hatta Lagina Hekate Kutsal Alanı'nda yapılan ritüellerde genç kızlar ellerinde anahtarlar taşıyarak ritüeli gerçekleştirirler. George Latura yapmış olduğu çalışmasında şöyle bir yorumda bulunarak, Hekate'nin Yol Kavşakları Hakimi özelliğini göz önünde tutmuş ve tanrıçanın bütün geçiş kapılarının hakimi olduğu belirtmiştir¹⁸⁴. Demeter İlahilerinden yola çıkılarak ve Yol Kavşakları Hakimi özelliğine dayandırarak çeşitli çalışmalarda çeşitli yorumlar yapılmıştır. Göksel kesişim noktalarının geçiş yeri¹⁸⁵, yeryüzünün kavşaklarının geçiş yeri, yeraltına giden geçiş yeri¹⁸⁶ ve son olarak bilinç eşiği ile bilinç altına geçiş yeri¹⁸⁷ anahtarları Hekate'ye ait olduğu bilinmektedir.

2.3. İonia'da Hekate

Batı Anadolu'da Hekate tapınımı üzerine en erken kayıt Miletos'tan gelmektedir. Miletos Apollon Delphinios kutsal alanı MÖ 7. yüzyıla ait bir sunak üzerinde, Hekate'ye ait bir adak içeren MÖ 6. yüzyıla ait boustrophedon bir yazıt ele geçmiştir¹⁸⁸. Sunak üzerinde “Yönetici (meclis üyesi ya da yöneticisi) Eothras, Leodamas ve Onaxo söz verdikleri gibi bunu Hekate'ye adadılar” yazmaktadır. Sunak orijinal yerinde bulunmamıştır, bilinmeyen bir noktadan aynı yerde bulunan diğer birçok sunak gibi taşındığı anlaşılmıştır. Miletos'ta, bu sunak yazıtından yaklaşık beş yüz yıl sonra Pausanias isimli bir devlet memuru tarafından Hekate'ye adanmış bir başka yazıtlı sunak karşımıza çıkmaktadır. Miletos'un aynı zamanda ünlü coğrafyacısı olarak bilinen Hekateios'un doğum yeri olduğunu biliyoruz¹⁸⁹. Hekateios adı, Hekat- köklü bilinen en eski isimlerden biridir. Miletoslu ünlü filozof Thales'in (MÖ 624-546) babası Heksamyas'ın isim kökü açısından Hekate ile bağlantılı olabileceği de tartışma konusu olmuştur¹⁹⁰. En azından MÖ 5. yüzyılda Miletos şehir kapısında bir Hekate Tapınağı olduğu düşünülmektedir¹⁹¹. MÖ 1. yüzyıla ait bir sunak üzerinde okunan “*phosphoros-ışık getiren*” epitethi de Hekate'yi işaret eder¹⁹².

---

¹⁸⁴ Latura 2014, 8.

¹⁸⁵ Johnston 1991, 217-224.

¹⁸⁶ Latura 2014, 7.

¹⁸⁷ Rudloff 1999, 21-31.

¹⁸⁸ Rudloff 1999, 49.

¹⁸⁹ Rudloff 1999, 49.

¹⁹⁰ Herda-Sauter 2009, 77-78, Dipnot 138.

¹⁹¹ Kraus 1960, 11-13; Fontenrose 1980, 133; Johnston 1999, 206.

¹⁹² Johnston 1999, 206.

Karlar'a ait Masaris kültürünün Dionysos'un karşılığı olduğu, MÖ 5. yüzyılın başında Miletos'ta Massarabis adına rastlandığı, Tanrıça Hekate ve onun erkek muadili olduğu düşünülen Hekatos'un yanı sıra Tanrıça Leto'nun da Kar kökenli olduğu konusunda düşünceler ileri sürülmüştür¹⁹³.

Didyma Apollon Tapınağı'nın hemen yakınında Artemis, Zeus ve Aphrodite'te ayrılmış küçük kutsal alanların varlığı bilinmektedir¹⁹⁴. Apollon Kutsal Alanı'nda MÖ 5. yüzyıla kadar giden bir Hekate tapınımının varlığı da mevcuttur. Didyma Apollon Kutsal Alanı'ndan Kapmonodendri (Tekagaç Burnu) Poseidon Sunağı'na ulaşan yolda Arkaik Dönem'e ait ve üzerinde Hekate'ye ait bir adak yazıtı yer alan, oturan bir kadın tasvirli adak eseri parçalar halinde bulunmuştur¹⁹⁵. Eser üzerindeki oturan figür Hekate olarak yorumlanmıştır. Pausanias'ın Didyma Apollon kültürünün Ionların göçünden çok daha önce Karlar tarafından kurulduğunu söylemesi de Hekate kültürünün buradaki varlığını desteklemektedir¹⁹⁶. Molpoi Hükmü adını alan, Miletos'tan bulunmuş bir yazıtta göz attığımızda, Anadolu'nun ilk birinci bin yıllık yerel kültürel hareketlerinden ve özellikle Miletos'taki yeni yıl festivallerinden bilgiler edinmekteyiz¹⁹⁷. Festivalin Grek festivallerine benzer bir tarzda olduğu ve 2. bin yıl Hattuşa festivalleri arasındaki benzerlikleri ortaya koymaktadır. Miletos'ta koro halinde gerçekleşen bir yarışın olduğundan söz etmektedir. Yazıtta, Didim ve Millet arasındaki ilişkiden söz etmektedir. Alexander Herda bu dönemi Geç Geometrik Dönem MÖ 700 olarak tarihlemektedir¹⁹⁸. Festivale katılım üçlü gruplar halinde farklı aile grupları ile Apollo Delphinius tapınağından başlayarak bir tören alayı eşliğinde Apollo Didymeus tapınağına son bulan bir festivaldir. Tören boyunca çeşitli kutsal yerlerde duraklanır, şarkılar ya da ilahi dualar edilmektedir. Çeşitli kutsal tapınakta çiftler halinde şarkılar eşliğinde yedi durak noktasında durulur¹⁹⁹. Bu tören alayının duraklarından biri Hekate Tapınağı üzerinden geçmektedir. Tapınak gizemli ormanlar ve mezarlıklar üzerinden geçmektedir²⁰⁰.

Roma Döneminde Ephesos Artemis Tapınağı'nın yanında bir Hekate heykelinin olduğu ve burada Hekate için küçük bir kült yeri olduğu antik yazarlarca belirtilmektedir²⁰¹.

---

¹⁹³ Herda 2009, 90.

¹⁹⁴ Rudloff 1999, 49.

¹⁹⁵ Fontenrose 1980, 133.

¹⁹⁶ Paus. 7. 2. 4.

¹⁹⁷ Gorman 2001, 176-181; Herda 2011, 60, 68-70, 73.

¹⁹⁸ Herda 2006, 175-178; Herda 2011, 72.

¹⁹⁹ Herda 2011, 60, 68-70, 73.

²⁰⁰ Bachvarova 2016, 242.

²⁰¹ Strab. 14.1.23; Plinius NH.36.32.

Ephesos'ta Roma Dönemi kutsal alanda Hekate heykeli olduğunu bilmemize rağmen, daha önceki dönemlerde tapınımı olduğu kesin olarak kanıtlanmamıştır. Fakat bu Hekate heykeli daha önceki dönemlerde de burada Hekate tapınımı olduğuna bir işaret olabilir. Arkaik Artemison'da yapılan kazı çalışmalarında bulunan ve kazı ekibince adak amaçlı olduğu kesin bir dil ile belirtilen köpek kemikleri Hekate kültü ile ilişkilendirilebilir. Antik yazar Pausanias Kolophon'da yapılan bir Hekate ritüeli hakkında bilgi verir ve ritüelde Hekate için dişi siyah, yavru köpeklerin kurban edildiğini bizlere aktarır²⁰². Hurri-Hitit arınma ritüellerinde yavru köpeklerin kullanıldığı bilinmekte olup, ritüel alanı kazı buluntularından yola çıkılarak bu ritüeller sırasında bıçakların da kullanılmış olması nedeni ile yavru köpeklerin kurban edildiği sonucuna varılmıştır²⁰³. MÖ 900 sıralarında Ephesos'ta yavru köpeklerin bir ya da daha çok sayıda çukura gömülmüş olduğu belirlenmiştir²⁰⁴.

Ephesos Artemis kültüründe Grek kökenli olmayan çok sayıda unsur yer almaktadır. Strabon'un anlattığına göre kendilerine Megabyzos adını veren hadım rahipler, bu kültürde kendilerini hadım ettirerek bir tür anlaşma yaparlar²⁰⁵. Kubaba-Kybele rahiplerinin de aynı durum ile karşı karşıya oldukları²⁰⁶, hadım rahiplerin ayrıca Lagina Hekate kültüründe de önemli bir yerinin olduğunu bilinmektedir²⁰⁷. Burkert, Aphrodite-Astarte kültüründe de erkek travestilerin rol üstlendiği anlatır²⁰⁸.

İonia'da Hekate'nin popüleritesinin bir diğer göstergesi ise Theophorik isimlerdir. Gerek İonia gerekse diğer bölgelerde Hekat- kökü ile başlayan çok sayıda isim vardır²⁰⁹. Erythrai'de MÖ 4. ve 3. yüzyılda, ayın birinci, ikinci ve yedinci günlerinde Hekate'ye adaklar sunulmaktaydı²¹⁰. Antik yazarlardan Athenaeus, Delos Adasını Hekates Nesos (Hekate'nin Adası) ismi ile adlandırır²¹¹. Delos Adası MÖ 7. yüzyıla kadar, hatta zengin Myken buluntuları da göz önüne alınırsa daha erken zamanlardan beri Apollon ve Artemis kültürünün önemli bir merkezi olsa da Hekate ile isminin anılıyorsa Hekate, Artemis ve

²⁰² Paus. 3. 14. 9.

²⁰³ Bachvarova 2016, 93.

²⁰⁴ Forstenpointner-Weissengruber-Galik 2005, 85-91; Bachvarova 2016, 93.

²⁰⁵ Strab. 14. 1. 23; Megabyzos olarak adlandırılan Ephesos Artemis'i rahipleri bakire tanrıçaları için hadım oluyorlardı. Bkz. Smith, 1996, 324 (Pseudo-Heraclitus EP. 9; Appian BC 5.9; Plin. Nat. 35. 36. 93; 35. 40. 131-2). Ayrıca Plautus (Pl. Bac. 2. 307-8) Ephesos Artemis Tapınağı rahibi Thetimos'un oğlu Megabulus'tan söz eder. Burada da benzer bir isime rastlıyoruz. MÖ 4. yüzyılın başlarında, Xenophon Persia'dan dönerken uğradığı Ephesos'ta bir süre kalıp, Artemis'in Neokoros'u, Megabyzos'a ganimet emanet eder. Xen. Anab. 5. 3. 6.

²⁰⁶ Roller 1999, 229.

²⁰⁷ Munn 2006, 160.

²⁰⁸ Burkert 2011, 154.

²⁰⁹ Rudloff 1999, 50.

²¹⁰ Graf 1985, 163, 185.

²¹¹ Ath. 645b.

Apollon arasındaki bağlantıyı gözler önüne sermektedir. Khios Adasında MÖ 6. ve 5. yüzyılda karşımıza çıkan Hekatais ve Hekataie theophorik isimleri, bir Miletos kolonisi olan Apollonia'da MÖ 5. ve 4. yüzyılda görülen iki Hekat ismi ve Teos kolonisi Abdera'dan bir ismin Hekate'den türetildiği söylenebilir²¹².

2.4. Karia'da Hekate

Karia Bölgesi, genel olarak kuzeyde Maiandros Nehri (Büyük Menderes) ile Messogis (Kestane Dağları), güneyde Indos Nehri (Dalaman), kuzeydoğuda Salbakos Dağı (Babadağ), doğuda Kızılhisar-Acıpayam Ovası, batıda ise Ege Denizi ile çevrili bir alanı kapsadığı kabul edilir, ancak MÖ 2. Bin ve erken 1. Binde kuzey yayılım alanının çok daha geniş olduğu düşünülür²¹³.

Karia Bölgesi adını, kökenleri hakkında henüz kapsamlı bir şekilde çalışma yapılmamış olan Karlar'dan almaktadır. Bu ad, MÖ 2. Bin yılın ikinci yarısına ait Hitit ve Mısır metinlerinde olasılıkla "Karkışa", "Karşika" ya da "Karaşika", MÖ 1. Bin yılın Pers kayıtlarında ise "Karka" olarak geçmektedir²¹⁴. Herodotos'a göre, Karlar, Leleg adı altında adalardan gelip anakaraya yerleşmiş halk olarak bilinmektedir. Fakat Karialılar bu savı kabul etmeyip anakaranın yerlisi olduklarını ve hep şimdiki adlarını taşıdıklarını ifade ederler²¹⁵. Antik çağ yazarlarının anlatımını baz alarak söyleyebiliriz ki, Karlar ve Lelegler arasındaki ilişkiye özel bir ilgi gösterildiği açıktır. Antik kaynaklarda bazen iki ayrı halk olarak, bazen de aynı halkın farklı isimleri olarak bahsedilmektedir²¹⁶. Thukydides, Karlar'ı korsanlık yapan adalı bir kavim olarak görür ve anakaraya Minos tarafından gönderildiklerini ileri sürmüştür²¹⁷.

Karia, Grek kentleri ile bronz çağından beri iletişim halinde olan bir bölge olduğu arkeolojik kanıtlarla bilinmektedir²¹⁸. Herodotos, Greklerin üç şeyi Karlar'dan öğrendiklerini anlatmaktadır. Bunlar, savaş başlığının üzerine konan sorguç, kalkan üzerine işaretler kazımak ve kalkanı tutmak için yapılan kulp olmaktadır²¹⁹. Lagina çevresinde bulunan Kumyer Mevkii'nde yapılan kazılar sonucunda Eski Tunç Çağı'na tarihlenen bir

---

²¹² Rudloff 1999, 50.

²¹³ Küçükveren 2005, 15.

²¹⁴ Herda 2009, 27-108; Unwin 2017, 112-117;

²¹⁵ Hdt. 1. 171.

²¹⁶ Hom. Il. 10. 412; Hdt. 1. 171; Strab. 7. 7.

²¹⁷ Thuk. 1. 8.

²¹⁸ Rudloff 1999, 51.

²¹⁹ Hdt. 1. 171.

nekropol alanı tespit edilmiştir²²⁰. Stratonikeia yakınlarında Sub-Myken dönemine ait iki vazo ele geçirilmiştir²²¹. Börükçü ve Bozukbağ civarlarında bulunmuş Geç Geometrik Döneme tarihlenen buluntular ele geçmiştir²²².

Lagina Kutsal Alanı ilk kez 1745 yılında R. Pococke tarafından ziyaret edilmiş, 18. yüzyılda birçok araştırmacının ilgisini çekmekle birlikte²²³, 19. yüzyılın sonuna kadar devam eden küçük keşiflerin ardından, ilk resmi çalışma 1891-1892 yıllarında Osman Hamdi Bey tarafından gerçekleştirilmiştir²²⁴. Batı Anadolu'daki ilk Türk kazısı olma özelliğine sahip Lagina'da, Osman Hamdi Bey, tapınak, batı stoa ve propylon'da kısa süreli kazı çalışmaları yapmış, tapınağın frizlerini İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ne götürmüştür. Osman Hamdi Bey'den sonra da kutsal alanda araştırmalar devam etmiştir. 1993 yılında Prof. Dr. Ahmet Tırpan başkanlığındaki bir ekip tarafından kazılar gerçekleştirilmiştir. 2011 yılına kadar Lagina kutsal Alanı'nda bulunan, propylon altar²²⁵, tapınak, kuzey stoa, batı stoa ve tapınak ile altar arasındaki kilise kazı ve onarım çalışmalarından geçmiştir²²⁶.

Modern literatürde Hekate'nin anavatanının Karia olduğu belirtilir²²⁷. "Lagina" sözcüğünün etimolojik kökenine bakılacak olunursa, bu sözcük uzun yıllar kullanılmış ve Türk fonetiğine uygun olarak "Leyne" şeklini almış bulunmaktadır²²⁸. Lagina'daki Kutsal Alanın MÖ 4. yüzyıldaki varlığı ortaya çıkarılan temenos duvar izleri ile anlaşılrsa da tapınağın erken tabakaları hakkında bilgiye sahip değiliz. Ancak eğer deprem ile meydana gelmemiş ise ki bu durum çok zor bir olasılık gibi görünüyor, Hekate Tapınağı ile sunağın aynı akslarda yer almamaları, aralarındaki mesafenin olması gerekenin 2-3 katı mesafede olması ve temenos alanındaki oturma sıraları ile sunağın aksının aynı oluşu, Lagina Hekate kutsal alanının zannedilenden daha eski bir kült merkezi olabileceğini akla getirmektedir. Lagina Hekate Tapınağı'nın yaklaşık 1 km. kuzey-batısında Köklük mevkiinde ele geçen MÖ 4. yüzyıla ait iki kitabeden anlaşılacağı üzere kentin "Koranza" olarak tanındığı ve Lagina'nın da bu kentin demosu olduğu anlaşılmaktadır²²⁹. Eski bir Kar yerleşimi üzerine MÖ erken 3. yüzyılda Makedonlular tarafından kurulan Stratonikeia'nın eski adının İdrias,

²²⁰ Tırpan-Gider 2011, 385-387, 395.

²²¹ Hanfmann- Waldbaum 1968, 51-53

²²² Boysal 1970, 65-68.

²²³ Williamson 2012a, 242.

²²⁴ Tırpan-Söğüt 2005, 4-6.

²²⁵ Tırpan-Söğüt 2005, 17-24.

²²⁶ Tırpan-Söğüt 2005.

²²⁷ Williamson 2012a, 239; Rudloff 1999, 1, 51.

²²⁸ Schober 1933, 9.

²²⁹ Şahin 1973, 179. Lev I-II; Williamson 2012a, 240.

Khrysaoris veya muhtemelen “Hekatesia” olabileceği de düşünülür²³⁰. Bu dönemde Lagina Kutsal alanı bölgenin dini bir merkezi haline gelmiştir ve önemi artmıştır. Lagina’nın bağlı bulunduğu Koronza’nın adının unutulup kentin Lagina adı ile anılması Lagineus demosundaki Anadolu’lu bir tanrıça olan Hekate’nin tapınağının bölgenin en önemli dini merkezi haline gelmesinden dolayı olduğu düşünülmektedir²³¹. Mausolos’un babası, Karia satrabı Mylasalı Hekatomnos’un ismi de Hekat- köklüdür. İsmi tanrıça Hekate’den almış olması muhtemeldir. Hekat- kökü, Grek kökenli değildir²³². Hellenistik dönemde Stratonikeia bölgesinin hükmü altında olan Lagina, Makedonyalılar tarafından MÖ 3. yüzyılda bulunmuş bir kutsal alandır. Klasik, Hellenistik dönemleri çok fazla araştırılmamış ve hala bilinmeyen birçok tarafı vardır. Bölge MÖ 197 yılında Rhodos hakimiyetine geçmektedir²³³. Lagina’daki Hekate kültü ile Rhodos’taki Helios kültü rahiplerine ait kitabede Rhodos elçisinin Roma Senatosu’nda “Stratonikeia’nın kendilerine Antiokhos ve Seleukos tarafından verildiğini” açıklayan söylevi, Rhodos hakimiyetinin bir göstergesi olarak bilinmektedir²³⁴. Lagina Hekate kutsal alanı kalıntıları Roma dönemine ait kalıntılar olmasına rağmen kutsal alanda MÖ 4. yüzyıl kutsal alan duvarı kalıntısı son yapılan kazılar sırasında keşfedilmiştir²³⁵.

MÖ 143 yılında bölgenin önemli merkezi olan Mylasa ve Stratonikeia arasında bir sınır anlaşmazlığı çıkmış ve bu sınır anlaşmazlığına Roma Senatosu hakemlik yapmıştır²³⁶. Pontus kralı Mithridates’e karşı Roma’yı savunan Stratonikeia, MÖ 89 yılında Mithridates’in işgaline uğramış ancak Romalılar, MÖ 81 yılında Pontuslular’ı yendiğinde, Stratonikeia’yı ödüllendirmek amacıyla kentin 50 kilometre kuzey-doğusunda²³⁷ bulunan Hydisos şehrini Stratonikeia’ya vererek ödüllendirmişlerdir. MÖ 40 yılında Parthlar ile birleşen Labianus Roma’ya karşı açtığı savaşta, Stratonikeia kentine savaş açmıştır fakat kenti ele geçirememiştir. Kenti ele geçirememesine karşın, Lagina Hekate kutsal alanı hasar görmüştür. MÖ 27 yılında Augustus kutsal alanı ve tapınağı tekrar onarmış ve onarımı adına bir kitabe yazdırmıştır. Kitabede “Dindarlığı ile herkesten farklı, vatanın babası, tanrının oğlu, tanrı imparator Caesar Augustus, Hekate’ye saygısız bir şekilde davranılınca,

---

²³⁰ Bean 1980, 67-68.

²³¹ Şahin 1973, 171 vd.

²³² Larson 2007, 165.

²³³ Tırpan- Söğüt 2005, 3.

²³⁴ Ekici 2013, 8.

²³⁵ Yayınlanmamış bilgidir.

²³⁶ Tırpan 1990, 217.

²³⁷ Tırpan 1990, 218.

Hekate'nin baştan beri hayatta tanrıların yanında, insanların arasındaki gerçek itibarını bizzat iade etmiştir²³⁸ yazmaktadır.

Lagina Kutsal Alanı kuzey stoasında, üzerinde Hekate yazıtı bulunan üç adet çatı kiremidi bulunmaktadır²³⁹. Lagina'da kronolojik olarak erken dönem kalıntıları, kayıtları bulunmamasına rağmen tanrıçanın kökeni hakkında çok daha erken dönemlerde tapınının olduğu düşüncesi, yorumları ve kanıtlarının bulunması bizi Lagina kutsal alanının mutlaka daha erken dönemlerinin de olduğunu düşüncesine sevk etmektedir²⁴⁰. Böyle köklü bir arkeoloji tarihine sahip olan bölge, bulunduğu her dönemde mutlaka güçlü ve bağımsız kentlere ev sahipliği etmiş olması olasıdır.

Karia bölgesinin önemli kentlerinden biri olan Knidos'da Apollon'un iki farklı sıfat altında tapınım gördüğü anlaşılmaktadır. Bunlardan ilki Herodotos'un ve Thukydides'in anlatımlarından bölgede tapınağı ve kültü olduğunu anladığımız Apollon Triopios'tur²⁴¹. Sıfatın kelime anlamı "üç yüzlü"²⁴² olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sıfat Hekate'nin üç yüzlü betimlemeleri ile bir ilişki içerisinde olduğunu akla getirmektedir. Mitolojik olarak Hekate'ye yakınlıkları ile bilinen Apollon ve Artemis'in, aynı yakınlıkları kült merkezleri ile de bir çok yer de olan örnekleri ile bilinmektedir²⁴³. Lagina Hekate Kutsal Alanı yakınında Apollon ve Artemis Kutsal Alanı²⁴⁴, kutsal yol, kutsal havuz ve nekropol alanları bulunmaktadır²⁴⁵. Lagina'daki Hekate Tapınağı ve hemen yakınındaki Zeus Khrysaoreus Tapınağı, Stratonikeia bölgesinin özellikle Hellenistik ve Roma dönemlerinde önemli tapınım alanlarıdır. Lagina'nın tarihi süreci geniş ölçüde Karia Bölgesi'nin ve bilhassa bağlı olduğu Stratonikeia'nın tarihi süreci ile paralellik göstermektedir²⁴⁶. Strabon her iki kutsal alandan da söz eder ve bu kutsal alanlarda her yıl büyük festivaller düzenlendiğini belirtir²⁴⁷. Hekate'nin tanımlanmasında yardımcı olan en temel özellikler, yılan, köpek, meşale ve anahtardır²⁴⁸. Kleidos pompe (anahtar geçit töreni) Hekatesia festivallerinde ana semboldür²⁴⁹. Hekate için Lagina'da her yıl düzenlenen festivallerin yanısıra, dört yılda bir

²³⁸ Böker 2010, 6. Dipnot 48; Cousin-Diehl 1887, 151, No: 56.

²³⁹ Aydaş 2009, 118.

²⁴⁰ Kraus 1960, 41vd; Bean 1980, 94vd.

²⁴¹ Hdt. 1. 144; Thuc. 8. 35. 3.

²⁴² Taşlıkoğlu 1963, 64.

²⁴³ Rudloff 1999, 49.

²⁴⁴ Ateşlier 2011, 282-283; Şahin 1973, 177-185.

²⁴⁵ Tırpan-Sögüt 2005, 17.

²⁴⁶ Ekici 2013, 7.

²⁴⁷ Strabon 14. 2. 25.

²⁴⁸ Eusebius 5. 14.

²⁴⁹ Dillon 2001, 170.

de büyük festivaller yapılmaktaydı. Törenlerin nasıl düzenleneceği ve törenler sırasında neler yapılacağı Stratonikeia meclis binası duvarlarına yazılarak belli kurallara bağlanmıştır²⁵⁰. Böylece Hekate şenliklerinin belirli bir düzen içerisinde yapıldığı anlaşılmaktadır. Yılda bir kez düzenlenen ve çeşitli oyunlarla birlikte birkaç gün devam eden Anahtar Taşıma Şenliği sırasında tören alayı, tapınak anahtarını Lagina'dan Stratonikeia'ya götürüp geri getirmekteydi. Bu hareket hem tapınağın Stratonikeia'ya bağlı olduğunu hem de Hekate'nin yer altı dünyasının anahtarını elinde tuttuğunu simgelemektedir. Lagina Hekate Tapınağı'nda rahipler ile hadım rahipler görev yaptığı gibi rahibeler de görev üstleniyordu²⁵¹. Törenlerde tapınağın anahtarı “*Kleidophoros*” ünvanlı bir rahibe tarafından taşınmaktadır. Anahtar taşıyıcı kızların yardımcıları ise erkektir²⁵². Bu özel ritüele *Kleidos Agogia* veya *Kleidos Pompe* deniliyordu²⁵³. Kutsal alanda bu şenlikten başka yılda bir kere tanrıçanın doğum gününü kutlamak amacıyla Doğum Günü Şenliği düzenlenmektedir. Kavşakların tanrıçası olarak Hekate, Stratonikeia'nın mecazi anlamda, farklı inanışlarının kesişim noktasındaki tanrıçadır. Stratonikeia kenti Hekate kültürünü inşa ederken bir yandan da bölgedeki otoritesini meşrulaştırmak için kullandı. *Kleidos Pompe* gibi ritüeller, bir toplumsal hiyerarşi kurarken ortak bir odağı yarattı. Dahası, kapsamlı stoa kompleksini merkezde özenle hazırlanmış bir tapınak ile kurarak şehrin ana kutsal alanını bir yerel tapınaktan büyük bir sivil alana dönüştürdü²⁵⁴. Lagina'nın ana kentin oluşumunda çok önemli bir rol oynadığı ve Hekate Kutsal Alanı'nın Stratonikeia'nın Roma'ya olan sadakatini ifade etmek için kullanıldığını söylemek mümkündür. Lagina, bu ilişkide, özellikle MÖ 80'lerin Mithridates savaşlarından sonra önemli bir noktadaydı. Stratonikeia Mithridates'e karşı koyan az sayıdaki şehirden biriydi. Savaştan sonra kent, Roma'ya bir heyet gönderdi, ve bazı haklar elde etti. Hekate Kutsal Alanını Roma'nın koruması altına sokmayı başardı.

Lagina'da MÖ 81 yılından itibaren her dört yılda bir *Hekateseia-Romaia* şenliği yapılmaya başlanmıştır. Stratonikeia kentinin en önemli kültüründe Tanrıça Roma'ya da yer ayırması Roma'ya verilen bir mesajdır. Böylece Hekate şenlikleri yöresel olmaktan çıkmış, devletler “Uluslararası” bir şenliğe dönüşmüştür. Karia'da, en azından Hellenistik Dönem'de Hekate'ye yakıştırılan “*en büyük-megiste*”, “*en aşikar tanrıça-epiphanestate thea*” ve “*kurtarıcı-soteira*” sıfatları Kybele'nin Phrygia'da gördüğü saygının bir benzerini

²⁵⁰ Söğüt 2001, 23.

²⁵¹ Dillon 2001, 170.

²⁵² Söğüt 2001, 23.

²⁵³ Dillon 2001, 170; Williamson 2013a, 217; Williamson 2013b, 5.

²⁵⁴ Williamson 2013b, 5.

Karia'da Hekate'ye gösterildiğini belgeler²⁵⁵. Lagina Hekate'sinin, aynı Lagina Hekate Tapınağı gibi Stratonikeia'ya bir kutsal yol ile bağlı olan Panamara Zeus'u ile yakından ilişkili olduğu da düşünülmektedir²⁵⁶.

Yüksek dua eşliğinde yapılan kutsal törenler, genç kızların anahtar taşıyarak kutsal yol boyunca yürümleri ile gerçekleşmektedir. Hekate'nin sembollerinden biri olarak bilinen anahtar, Hellenistik Dönemde de Hekate için oldukça yaygın bir sembol olduğu bilinmektedir²⁵⁷. Hellenistik dönemde anahtar kullanılarak yapılan tören Roma döneminde, hatta günümüze kadar gelen Hekate ritüellerinde en çok kullanılan sembollerden biri olmaktadır. Lagina Hekate tapınağında resmi olarak bulunmuş rahibe ve rahiplerin görev zamanlarına ait kendi el yazıları, yazıtlar halinde bulunmaktadır. Bu yazıtlardan MÖ 38-37 yıllarına ait olanlar oldukça tahrip olmuştur. MS 2. yüzyıldan itibaren olanlar ise daha okunabilir durumdadır. Yazıtlardan anlaşılacağı üzere, buradaki rahibeler genç kızlardan seçilir ve bunlar yılın belirli zamanlarında tanrıça adına düzenlenen festivallere katılırdı, törenlerde Hekate'nin atribütü olan anahtar taşırlardı. Ayrıca hadım rahiplerin bu ritüeller arasında bulunması batı geleneğinde bulunmayan, çok ince ayırıcı bir nokta olarak görülmektedir. Bir diğer benzerlik, Anadolu kökenli ana tanrıça kültüründe bulunan Attis'in hadım olma hikayesidir.

---

²⁵⁵ Johnston 1999, 206.

²⁵⁶ Kraus 1960, 43-47; Williamson 2012b, 114-120.

²⁵⁷ Johnston 1999, 206. Anahtar taşıma seromonisinin bir benzerini Artemis Brauronia kültüründe de görmekteyiz (Eur. IT. 131, 1152).

3. BÖLÜM

3. ANA TANRIÇA HEKATE İLİŞKİSİ

Ana tanrıça inancını Asya kökenli bir olgu olarak tanımlamak elimizde bulunan kanıtlara göre mümkündür. Antik kaynaklardan edindiğimiz bilgiler ile, Ana tanrıça inancı Asya ile Grek ve Roma bağlamına Klasik ve Hellenistik dönemlerinde şekillenmeye başlamıştır. Arkaik dönemde henüz ana tanrıça olgusu saf halinde bulunmaktadır. Ana tanrıça anlayışı Grek ve Roma dini kültürlerinde farklı bir dönüşüm sergilemiş olsa da ortak bazı noktalar benzer bir şekilde devam etmektedir. Batı Anadolu'nun doğusunda bulunan Phryg'lerin en önemli tanrıçası Kybele, elimizde bulunan kanıtlara göre ana tanrıça olgusunu Grek ve Roma kültürlerine uzandıran ilk tanrıça örneklerinden biri olarak kabul görmemizi sağlamıştır. Asya kökenli bu tanrıça anlayışı Batı Anadolu'da karşımıza, Hekate, Artemis, Leto olarak çıkmaktadır.

Ben İsis ellerin dua için yukarıya çevrildiği yerdeyim, bütün unsurların ve düşüncelerin ev sahibesi, doğanın annesiyim. Tanrı ve tanrıçaları şekillendirenim. Gökyüzünün aydınlanması, denizlerin esintisi ve yeraltının sessiz ağrıları benim kontrolüm altında gerçekleşir. Benim eşsiz ilahiliğime, dünya üzerinde çeşitli formlarda, isimlerde ve farklı yollarla tapınılır. İlk olarak Frigler, Pessinus'ta beni Tanrıların Annesi olarak çağırdılar. Atinalılar yörelerine özgü olarak beni, Cecropların kızı Minerva olarak çağırdılar. Kıbrıs'ın dalgalarında yıkanan Paphos'un Venüs'ü; Girit'in okçusu Dictynna Diana; Sicilyalıların üç dilde ifade olunan karanlık Proserpina'sı; Eleusislilerin Tanrıça Ceres'i; farklı insanlar beni Juno olarak çağırdılar ya da Bellona ya da Hekate ya da Rhamnusia...²⁵⁸

Yeraltı oryantal etkisi, Bendis gecenin tanrıçaları Hekate, Kybele ve Cottyto ile tanımlanmaktadır. Bu tanrıçalar sık sık kadının doğurganlık, üretkenlik ve hayatın döngüsü ile ilişkilidir. Ayrıca ünlü orgiastik gece kutlamaları ve festival ile ilişkilidir. Bu tanrıçalar aynı zamanda kara büyü ve yeraltı ile ilişkili olduğu bilinmektedir²⁵⁹. Bendis tanrıçasının ikonografik tasvirleri ana tanrıça ile örtüşmektedir. Tasvirler Grek öncesi döneme kadar izi sürülebilir olması ile birlikte Roma döneminde de tasvirler devam etmektedir. Bendis ve Hekate arasındaki ilişki benzerliği nedeni olarak, Bendis'in kültüründe bulunan meşale ile ve

²⁵⁸ Apul. Met. 11. 5-6, 23-5.

²⁵⁹ Janouchova 2013, 103.

tıpkı Hekate gibi Bendis'in de Phosphoros sıfatı ile çağrılması gerekçesi verilmektedir. Ayrıca Bendis için belirli günlerde yapılan kutsal festivallerde Hekate festivallerine benzer ritüeller gerçekleşmektedir. Phosphoros sözcük kökeni olarak ışık taşıyan ya da meşale tutan anlamına gelmektedir. Hellenistik dönemde Atina'da ve Trakya'da festivallerin gerçekleştiğini bilmekteyiz.

Hekate, Neolitik Çağlardan beri var olan, Anadolu'nun ve Küçük Asya'nın geniş kültürel topografyası içinde, çeşitli yörelerde, değişik yerel kültü olan ana tanrıça profilinin zamanla değişen görüntüsü olmaktadır. Kayseri/Kültepe'de bulunmuş bedeni disk biçimli, iki ya da üç başlı idollerin²⁶⁰ bir tesadüf olmadığı, bu eserlerin Hesiodos'un Theogonia adlı eserinde sözü geçen tanrıça Hekate'nin her şeye hakim olduğunu kanıtlar bir durumdadır. Ayrıca Hitit dünyasında Hepat olarak bilinen Büyük ana tanrıçanın arkaik ve klasik dönemde Karia ile Lydia'da Hekate veya Hipta şeklinde tanınması olayı ilginç bir şekilde düşündürücü olmaktadır²⁶¹.

Greک mitolojisinde bulunan bütün tanrıçaların rolü farklılıklar gösterse bile hepsi aynı ana tanrıça düşüncesinden çıkmaktadır. Bu düşünce şekli Potnia Theron betimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Yazarlar tarafından ilişkilendirilen Greк tanrıçaları Athena, Hekate, Aphrodite, Artemis, Rhea, Persephone, Gaia, Nemesis, Hera ve Demeter köken olarak ana tanrıça düşüncesi yoluyla ortaya çıkmış tanrıçalardır²⁶². Potnia Theron tanrıçası belirleyici özelliği olarak aslan, kuş, kanatlı tanrıçalar betimi ya da avcı tanrıça profili yaratmak ile oluşmaktadır²⁶³. Hayvanlar hakimi bir tanrıça olma özelliğini gösteren bir görsel sergilemektedir. Bütün tanrıçaların kendine özgü farklı karakteristik özellikleri bulunmaktadır. Artemis'in karakteristik özelliğine bakıldığı zaman tanrıçanın Hayvanlar hakimi olduğu²⁶⁴ ve avcılık ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Çoğu araştırmacı, Artemis'in ana tanrıça profiline en yakın özelliklere sahip olan tanrıça olduğu yorumunda bulunmasına rağmen, Artemis ana tanrıça ya da Potnia Theron özelliğini birebir sergilediğini göstermek mümkün değildir. Artemis'in ana tanrıça profiline tamamen benzemesi ve eksik noktalarının tamamlanması tanrıça Hekate aracılığı ile olmaktadır. Bu iki tanrıça birbirini bir ana tanrıça olgusuna tamamlamaktadır²⁶⁵. Ana tanrıça Kybele'nin örtüsü veya peçesi O'nun ikonografisinin bir parçası olarak bilinmektedir. Yılan gibi kıvrılmış olarak

²⁶⁰ Karagöz 2002, 315.

²⁶¹ Barnett 1953, 77-82; Bossert, 1951, 315-323.

²⁶² Christou 1968, 176-178.

²⁶³ Christou 1968, 78-193.

²⁶⁴ Nosch 2009, 23-24.

²⁶⁵ Aesch. Supp. 647; Aristoph. Frogs 1358; Diod. Sic. 4. 45. 1.

betimlenen bir kuşak halinde görülen bir örtü ile ilişkilendirilmiş olmalıdır. Ana tanrıçanın betimlemelerinde kullanılan yılan sembolü Hekate ile ilişkilendirilebilir. Kybele'ye eşlik eden Hermes ve Hekate tasvirleri MÖ 5. yüzyılda karşımıza çıkmaktadır. Kybele ve Hekate kimi zaman ortak görevleri olan tanrıçalar olma dolayısı ile benzemektedirler ve bazen de aynı görevleri üstlenmek dolayısı ile bilinmektedirler.

Artemis, Hekate'nin ay tanrıçası kültüne benzemektedir. Klasik dönem geleneklerinde Artemis'in kutsal günü dolunay zamanının altıncı gününe denk gelirken, Mounychion festivallerinde, ayın onaltıncı gününe denk gelmektedir. Dolunay dönemi Hekate'nin kutsal günü sayılmaktadır. Mounychion festivallerinde, tanrıça Hekate'ye özel yemekler ve küçük bir meşale sunulmaktadır²⁶⁶. Artemis'e Hekate yakıştırması yapılarak, üçlü Artemis anlamı taşıyan sıfatları kullanan antik yazarlar vardır. Catullus'un Artemis'e *Diana Trivia*²⁶⁷, Vergilius'un *Tergeminam Hecatem*²⁶⁸, Q. Horatius Flaccus'un (Horace) *Diva Triformis*²⁶⁹ sıfatlarını kullanmaları Artemis'e Hekate benzetmesi yaptıklarını göstermektedir.

Ana tanrıça ile ilişkilendirilen bir başka tanrıça Brimo'dur. Brimo Ana tanrıça profilinde olan merhametli, iyi, bereket gibi özelliklerin dışında daha çok ana tanrıçanın korkulan yüzü ve katı bir tanrıça profili oluşturmaktadır. Genellikle Persephone'nin epithetleri ile ilişkilendirilmektedir ve Rhea, Demeter ve Hekate ile tasvir edilmektedir²⁷⁰.

3.1. Asyatik, Kanatlı Artemis ve Hekate

Artemis'in Arkaik Dönem'de özellikle vazo tasvirlerinde ve küçük eser tasvirlerinde omuzlarında bulunan kanatlarla, dik bir pozisyonda oturarak betimlenmektedir. Bir diğer betimleme ise, ellerinde kuş ya da kanatlı bir hayvan tutar şekilde bir tanrıça modeli ile karşımıza çıkmaktadır. Artemis'in ilk örnekleri hakkında litaretürdeki kanıtlara dayanarak Pausanias'ın²⁷¹ anlattığına göre, göğüs kısmı hizasında kuş tutan tanrıça olarak tanımlanmıştır. Ayrıca ek olarak Sparta'da Artemis Orthia kutsal alanında birkaç kanatlı ve kanatsız benzer tipler bulunmuş durumdadır. MÖ 7. veya 6. yüzyıla ait oldukları

---

²⁶⁶ Simon 1983, 81-88.

²⁶⁷ Catul. Carm. 34.

²⁶⁸ Verg. A. 4. 511.

²⁶⁹ Hor. Od. 3. 22.

²⁷⁰ Edmonds III 2004, 57.

²⁷¹ Paus. 5. 19. 5.

saptanmıştır²⁷². Sparta kenti merkezli yapılmış olan çalışmalarda Geometrik Dönem seramiklerinde öne çıkan “Kanatlı Artemis” figürleri bu düşüncüyü kuvvetlendirmiştir. Sparta’da bulunmuş erken örneklerden bir tanesi²⁷³ fildişi üzerine oyulmuş bir broştur. MÖ 8. yüzyıl ortalarına tarihlenmektedir. Tanrıçanın elinin alt kısmında yani bacak tarafında bir kuş betimlenmiştir. İşçilik stil özelliği bakımından erken tarihlere verilmektedir. Bir diğer benzer özellikteki örnekte²⁷⁴ işçilik ve tarih benzer paralelde bulunmaktadır. Bu eserde tanrıça kanatlı ve aslan, kuş birleşimi içinde bir kompozisyonla sergilenmektedir. Thompson bu eserin eşsiz olduğunu dile getirmekten çekinmemiştir. Tanrıçanın aslanlı olarak betimlenmesinin en erken örneklerinden biridir. Bir diğer örnek yine fildişinden yapılmış bir plaka²⁷⁵ bu örnek diğer figürlere kıyasla daha az bir derin kabartmaya sahip, diğer iki eserden biraz daha geç bir tarihe sahiptir ve tanrıça betimi kanatlı olarak gösterilmiştir. Tanrıçanın sol elinin bilek hizasında bir yılan betimi bulunur ve yine sol elinde bir kuş tutar biçimdedir. Tanrıça’nın sağ el kısmı kırıktır. Yılan figürünün Sparta’da başka bir örneği yoktur ve tanrıça ile ilişkisi aşırı derecede seyrek. Fakat Boeotia tarzı bir sandık üzerindeki bir kabartmada tanrıça ile yılan betimi çok açık bir örnek teşkil etmektedir. Bir diğer Sparta örneği yine fildişi bir plaka²⁷⁶ kabartma derinliğinden saptanan tarihlere MÖ 7. yüzyıl civarlarına ait olduğudur. Tanrıçanın cepheden yüzü tam şekilde verilmiştir ve kanatsız olarak tasvir edilmesine rağmen, her iki omuz kısmında iki kuş tasviri yapılmıştır.

Yukarıda bulunan fildişi üzerine işlenmiş olan giysi dekorasyonlarına ek olarak, mühürler ve kuştüyü tasvirli şapkalar bulunmuştur. Buluntular erken dönemin ilk örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Örnekler Geç Myken fildişi buluntularını anımsatmaktadır. Sparta’da birçok fildişi plaka ve mühürler üzerine tasvir edilmiş kanatlı tanrıça figürleri yer almaktadır. Sparta’da bulunmuş farklı bir örnekte kanatlı tanrıça at ile tasvir edilmiştir. Fakat bu örnek oldukça hasarlı bir şekilde ele geçmiştir²⁷⁷. Sparta’da ele geçmiş olan birkaç pişmiş toprak atın sırtında bir kadın figürüdür²⁷⁸. Muhtemelen bu figürinler Sparta’da bulunan fildişi plaka üzerine tasvir edilmiş olan tanrıça düşüncesi ile aynı olmalıdır. Fakat pişmiş toprak örnekleri kanatlı olarak tasvir edilmemesine rağmen düşüncenin aynı olma olasılığı yüksektir.

---

²⁷² Thompson 1909, 287.

²⁷³ Thompson 1909, 286, fig. 1.

²⁷⁴ Thompson 1909, 287, fig. 2.

²⁷⁵ Thompson 1909, 288, fig. 3.

²⁷⁶ Thompson 1909, 289, fig. 4.

²⁷⁷ Thompson 1909, 288.

²⁷⁸ Farrell 1908, 53, fig. 2a.

Ephesos Artemision’unda değerli madenden imal edilmiş altmıştan fazla doğan kuşu figürlü takı eserleri bulunmuştur. Artemis ile bir ilgilerinin olup olmadığı sorgulanmalıdır²⁷⁹. Ayrıca Artemision’da bulunan fildişi bir mühür üzerindeki yılan ve su kuşu ile çevrelenmiş kanatlı tanrıça tasviri de dikkate değerdir²⁸⁰.

Albertinum Grubu’na ait bir Klazomenai Lahti’nin üst pervaz frizi merkezinde dört kanatlı bir tanrıça tasviri ve tanrıçanın her iki yanında ona doğru tek ayaklarını kaldırarak adeta itaat eder pozisyonda duran köpekler tasvir edilmiştir (Lev. 1-B)²⁸¹. Burada tasvir edilen kanatlı tanrıçanın Pausanias’ın, Kolophon’da yapılan bir Hekate ritüeli ışığında bahsettiği Artemis-Hekate kültü ile bağlantılı olabileceği düşünülebilir²⁸².

Oxford, Ashmolean Müzesi’nde olan bir vazo buluntusu üzerinde olan bezemede at ve kadın figürü görülmektedir. Thompson ve bu konu hakkında araştırma yapan kişilere göre, Sparta örnekleri üzerinde bulunan tanrıça ile aynı tanrıça olduğu yorumudur. Bu yorumun dayanağı olarak farklı noktalarda bulunan at ile tasvir edilmiş kanatlı tanrıça figürinlerini vermektedirler. Örneğin erken bir Boeotia sandukasının üzerine işlenmiş olan kanatlı tanrıça figürü elinde bir kuş tutmakta ve yanında tanrıçaya ait olduğu düşünülen at ile beraber tasvir edilmiştir²⁸³. Bu örnek Sparta örneklerine benzerlik gösteren at figürüne liderlik eden bir kadın ya da bir rahibe olarak ta değerlendirilebilir. Yine Sparta örnekleri olarak fildişi, pişmiş toprak ve kurşun eserler bulunmuştur. Bu eserler askı şeklinde süs eşyası olarak kullanılmıştır²⁸⁴. Figürlerde, iki at arasında bir kadın bulunur. Kadının başında bir taç işlenmiştir. Göz kapakları kapalı ve iki göz altında birer yılan betimi yapılmıştır. Bu betim fildişi ve pişmiş toprak eserlerinde aynı şekilde görülebilir. Sparta’da toplam miktarı 100.000 civarında bu tip eser bulunmuştur. Kanatlı tanrıça betiminin Sparta’da bulunması tarihlenmesi başlangıç olarak MÖ 7. yüzyıllarda kabul edilir ve 6. yüzyılın yarısına kadar devam eder. Tanrıça bu tarihlerde neredeyse her durumda çoğunlukla kanatlı olarak tasvir edilmesine rağmen kimi zaman kuş ve hayvan tasviri yanında bulunmadan betimlenmiş olabilir. Tanrıça bazen başında bir polos²⁸⁵ olarak tasvir edilmesine rağmen bu konu çok önemli sayılmamakta, asıl olan önemli konu burada kanatlı olarak tasvir edilmesidir. Bunun dışında Sparta’dan verilmiş bu örnekleri bir araştırma çerçevesinde makale haline getirmiş

²⁷⁹ Bevan 1985, 54.

²⁸⁰ Bevan 1985, 54.

²⁸¹ Boardman 1998, 173. Fig. 354.

²⁸² Paus. 3. 14. 9.

²⁸³ Walters 1905, Fig. 86.

²⁸⁴ Thompson 1909, 290.

²⁸⁵ Thompson 1909, 293, fig. 9 (bu tipler erken tarihlerde başlayıp uzun dönemlere kadar devam etmiştir.)

olan Thompson, bu örneklerle yola çıkarak Artemis'in erken örneklerinin göstergesi olarak kabul etmesine işaret etmektedir. Araştırmacılar bu kanatlı tanrıça betimlerine direk bir şekilde Artemis olarak adlandırmayarak Artemis Orthia adını vermişlerdir. Sparta Artemis Orthia bu tür eserlerin arkeolojik olarak öncüsü kabul edilmesi bu durumu desteklemektedir. Bu örneklerin MÖ 8. Yüzyıl sonlarından 6. yüzyılın yarısına kadar kronolojik olarak tarihlendirilmesi, Sparta ve çevresinde bulunan bölgelerde yeni oluşan bir tanrıça figürünün ortaya çıkması yorumunu doğurmaktadır. Bu eserlere benzer bir şekilde gerek tarihsel bakımından, gerekse işlenen kompozisyon bakımından paralellik gösteren birçok merkezi nokta bulunmaktadır.

Lusoi'deki Artemision'da bulunmuş olan pişmiş toprak kadın figürinleri, kanatsız ve at sırtında bir kadın figürü betimlenmiştir. Benzer örnekleri Sparta'dan da bilinmektedir. Bu tür örnekler genellikle Artemis tapınaklarında ya da yakınlarında rastlanılmaktadır. Tanrıça Artemis ile bir bağlantı kurulması ya da yorum yapılması olası olmasına rağmen yeterli derecede kanıtın bulunmaması ile kesin bir sonuç elde edilmemektedir²⁸⁶. Erken buluntu olarak kanatsız tasvir edilmiş fakat at üzerinde betimlenen bu tanrıça profilinin bir benzer örneğini Srycuse Artemision'unda da rastlamaktayız.

Sparta'nın erken Potnia Theron tasvirlerinde ölümsüzlük sembolünü yılan betimleri ile görmekteyiz²⁸⁷. Sparta ve aynı zamanda Ephesos Artemision'unda kutsal alanlarında yılan, bireysel verimi sağlamaktadır. Bevan, Sparta ve Ephesos Artemisi'nin yılan ile olan ilişkisi hakkında yorumda bulunmaktadır²⁸⁸. Ephesos'ta Artemis Hekate ile ilişkili olurken²⁸⁹, Sparta Artemis'i Eileithyia tanrıçası ile ilişkili olmaktadır. Sözü geçen Tanrıçaların ölüm ve doğum ile ilişkili olduğunu düşünülmektedir. Elinde kuş tutan bir tanrıça figürünü, yeni bir doğumu ilişkilendirirken yılan ise yaşamdan sonraki, yani ölümsüzlüğü sembolize etmektedir. Aynı zamanda doğurganlık ile ilişkili olan tanrıça betimlenmeleri, Kourotrophos figürinleri olarak tanımlanmaktadır²⁹⁰. Literatürde²⁹¹ yılan aynı zamanda Apollon'un sembollerinden biri olarak ta değerlendirilir. Delphi'de Apollon'un, piton yılanını yenilgiye uğratmış bir mythosu bulunmaktadır. Herodotos

---

²⁸⁶ Thompson 1909, 301.

²⁸⁷ Dawkins 1929, Pl. XCIII. 2.

²⁸⁸ Bevan 1985, 270-271.

²⁸⁹ Hesiod., (Homer's Epigrams 12); Athanassakis 2013 (Orphic Hymn 1, Hekate);

²⁹⁰ Leger 2015, 213.

²⁹¹ Hesiod (Homeric Hymn 3, Apollon).

Apollon'un üçayaklı kazanından bahsetmiş ve kazanın her üç ayağının yılan başlı olarak betimlendiğinden söz etmiştir²⁹².

Bir başka şekilde yorum yapılacak olunursa, eserlerin tasvirlerinde bulunan leopar, at, yılan, kuş gibi çeşitli hayvan tasvirleri "hayvanlar hakimi" bir tanrıça yorumunu akla getirmektedir. Hekate'nin en erken devirlerden itibaren doğadaki tüm canlıların hakimi olduğunu gösteren Potnia Theron tiplemesi, Atina National Museum'da bulunmaktadır ve çevresinde iki kuş ile kaplanlar bulunmaktadır²⁹³. Phrygia-Bithynia bölgesi sınırları içerisinde, Bilecik ili Vezerhan ilçesinde bulunmuş olan stel bu esere bir örnek olmaktadır²⁹⁴. Stel Geç Hitit formunu andırmakta ve stelin en üst alınlık kısmında başında palmet süslemeli tanrıça büstü, omuzlarında kuşlar ve her iki yanında ana tanrıça betimlemesinin sembolü olan leopar veya Anadolu parsı bulunmaktadır. Hesiodos'un bahsettiği göklerin, yerin, yeraltının ve denizlerin hakimi olan Hekate profiline oldukça uymaktadır²⁹⁵. Ayrıca hayvanlar hakimi Potnia Theron profili de bu örnek için uygun sayılmaktadır.

3.2. Artemis ve Köpek

Plutarkhos'un *Moralia* eserinde Artemis ile köpekler arasındaki ilişkiyi anlamaya yönelik olarak, Artemis'in köpekler, kuşlar ve hayvanların hâkimi olduğu ve bunların Artemis için kutsal sayıldıkları aktarılmaktadır²⁹⁶. Bu pasaj ile muhtemelen Artemis'in avcılık ile olan ilişkisi²⁹⁷, ya da Homerik İlahilerde anlatılan avcı köpeklerinin tanrıça ile olan ilişkisi ortaya çıkmaktadır²⁹⁸. Artemis'in az bilinen *Kynegetis* sıfatı, onu köpekler ile ilişkilendirir²⁹⁹. Kyrene'li Kallimakhos (MÖ 310/305-240) Artemis'e köpeklerin Pan tarafından verildiğini aktarmaktadır³⁰⁰.

Ephesos'lu Xenophon (MS 2.-3. yüzyıl)³⁰¹, kentten Ephesos Artemisionu'na doğru düzenlenen tören alaylarında Artemis kılığında giyinmiş genç bir kızı takip eden köpeklerin

---

²⁹² Hdt. 9.81.11.

²⁹³ Kraus 1960, 24.

²⁹⁴ Neumann 1997, 13.

²⁹⁵ Karagöz 2002, 315.

²⁹⁶ Plut. De Virt. Mor. 379.

²⁹⁷ Bevan 1985, 115-116.

²⁹⁸ HH 27. 1.

²⁹⁹ Versnel 2011, 513. Dipnot 61.

³⁰⁰ Cal. H. 90-97

³⁰¹ Ephesos'lu Xenophon'un anlattığı, Anthia ve Habrocomes'in Ephesos'ta geçen hikayesi bilinen en eski roman olarak kabul edilir ve Shakespeare'nin *Romeo ve Juliet* eserine ilham kaynağı olduğu belirtilir.

bir tören alayı havasında yürüdüğünü anlatmaktadır³⁰². Ephesos’lu Xenophon’un anlattığı bu tören alayının bir benzerini Euromos mimari terrakotaları üzerinde S. Ateşlier de saptamıştır³⁰³. Siyah, tasmalı köpekler tanrısal seronomik bir alayda tören alayına eşlik ederken tasvir edilmişlerdir. S. Ateşlier, Euromos Zeus Tapınağı Arkaik evresinin Artemis-Hekate kültü ile ilişkili olabileceği üzerinde durmuştur. Ateşlier, Roma İmparatorluk Dönemi’ne ait bir Euromos sikkesi üzerinde görülen, Ephesos Artemis’i şekline bürünmüş göğüslü-testisli Zeus kült heykelinin (Lev. 14. A) aynı Labraunda’da olduğu gibi (Lev. 14. B; 13. A-B) bir değişimin sonucu olduğunu vurgulamıştır³⁰⁴. Benzer tasvirin Ephesos’ta bulunması, bu değişimi gözler önüne sermektedir (Lev. 13. A)³⁰⁵. Tegea’dan bulunmuş ve günümüzde British Museum’da sergilenen bir mezar steli üzerinde Ada I ile Idrieus’un arasında tasvir edilen Zeus Labraundos³⁰⁶ (Lev. 13. B) Ephesos Artemis’ine bürünmüş betimi ile bu savı desteklemektedir. Mylasa-Labraunda-Milas-Çomakdağ cildinde M. Ural’ın dediği gibi, “*Lagina ile Labraunda arasında bir yol olduğu biliniyor. Bu yol Karia’nın iki önemli tanrıçasını, biri Labraunda’da diğeri Lagina’da ölümü ve gizemi temsil eden Kibele ve Hekate’yi de birbirine bağlıyor muydu?*”³⁰⁷.

Atinalı Philostratos’un (MS 170/172 – 247/250) *Tyanalı Apollonius’un Hayatı* adlı eserindeki bir pasajında Artemis ile özdeşleştirilen Giritli tanrıça Diktyinna’nın³⁰⁸ Girit’teki bir tapınağının köpekler tarafından korunduğu belirtilmektedir³⁰⁹. Atina ve özellikle Thrakia Bölgesinde kült alanları bulunan Tanrıça Bendis’in Artemis ve Hekate ile benzerlikler gösterdiği³¹⁰ ve ayrıca Phrygia’da Kybele ne ise, Thrakia’da da aynısı olduğu düşünülür³¹¹. Bendis’e Lemnos Adası’nda ana tanrıça gibi tapınıldığı, Artemis ve Hekate’nin Thrakia ‘daki bir benzeri gibi kabul edildiği belirtilmektedir³¹². Tanrıça’nın kimi zaman Artemis gibi kısa etekli uzun botlar giymiş şekilde ve ona eşlik eden köpeklerle birlikte, elinde oku ile tasvir edildiği de görülür³¹³.

³⁰² X.Eph. 1. 2. 6-7.

³⁰³ Ateşlier 2011, 281-282; 283. Fig. 4.

³⁰⁴ Ateşlier, 2006. 70. Sikke için bkz: Head BMC Caria 1897, Pl. 17. 8.

³⁰⁵ Wood 1887, 270. Fig. B.

³⁰⁶ Jenkins 2006, 226. Fig. 221;

³⁰⁷ Ural 2010, 241.

³⁰⁸ Willetts 1977, 121.

³⁰⁹ Philostr. VA 8. 30.

³¹⁰ West 1990, 293.

³¹¹ Farnell 1896, 474-475.

³¹² Farnell 1896, 474; Fischer-Hansen 2009, 237.

³¹³ Janouochova 2013, 102.

3.3. Hekate ve Köpek

Artemis ölümün ve avlanmanın tanrıçası olarak bilinmektedir ve köpekler ile olan ilişkisi ölüm ve avlanma sıfatlarını doğrular³¹⁴. Fakat bir ölüm sembolü olarak düşünüldüğünde Hekate, Artemis'ten çok daha fazla köpekler ile ilişki halindedir³¹⁵. Hekate, Artemis'in karanlık tarafını temsil eden tanrıçalardan biridir ve aynı zamanda geçiş kapılarının da koruyucusudur³¹⁶. Didyma Apollon Tapınağı'ndan Kapmonodendri Poseidon Sunağı'na ulaşan yolda Arkaik Dönem'e ait ve üzerinde Hekate'ye ait bir adak yazıtı yer alan, oturan bir kadın tasvirli adak eseri parçalar halinde bulunmuştur³¹⁷. Eser üzerindeki oturan figür Hekate olarak yorumlanmıştır. Miletos'da Didyma Apollon Kutsal Alanı'na giden kutsal yolun hemen başlangıcında yer aldığı bilinen Hekate Tapınağı veya şapeli Hekate Propyleia (Kapıların önündeki Hekate) kültü olarak yorumlanır ve en azından MÖ 5. yüzyılda Miletos şehir kapısında bir Hekate tapınağı veya şapeli olduğu düşünülür³¹⁸.

Tarih boyunca insanlığa her zaman hizmet etmiş olan köpeklerin görevi evcilleştirilmelerinden bu yana insanları dış etkenlerden korumak olmuştur. Hekate'nin diğer geç dönem kültürlerinde Aegina ve Samothrake'nin kült alanlarında yapılan, özellikle orgiastik gizemli ritüellerde köpeklerin Hekate'ye sunulduğu bilinmektedir³¹⁹. Erken dönemlerden beri yapılan dini ritüellerde kullanılan büyü faaliyeti geç dönemlere kadar karşımıza çıkmaktadır. Bu büyüler genellikle ya kötülüğe karşı koruyucu olsun diye, ya da tanrıların özelliklerine dayanan belirli sembollerle ve hayvanların özelliklerine göre yapılmaktadır.

Geç Arkaik ve Klasik Dönemde, Ege ve Mezopotamya şehirleri arasında kültürel etkileşimler olduğu bilinmektedir. Bazı etkileşimlerin kanıtları, kâhin göçmenlerin ve hükümdarın maiyetinde bulunan kişilerin çok daha ötesinde olduğunu göstermektedir. Bu duruma, Samos'taki Hera tapınımı dikkate değer bir örnek teşkil etmektedir. Kutsal alanda muhtemelen Mezopotamya'dan getirilerek, kutsal alana sunulmuş, Asur bronz adak figürinleri keşfedilmiştir. Figürin, bir köpeğin üzerine elini koymuş dua eden bir insan şeklinde betimlenmiştir. Samos mezarlığındaki köpek imajı ve köpek kurbanı, Babil'deki

³¹⁴ Bevan 1985, 115-116; Laomonier 1958, 420.

³¹⁵ Luc. Philops. 24.

³¹⁶ Fontenrose 1980, 133.

³¹⁷ Fontenrose 1980, 133.

³¹⁸ Kraus 1960, 11-13; Fontenrose 1980, 133; Johnston 1999, 206.

³¹⁹ Paus. 2.30.2; Marquardt 1981, 10.

sağlık tanrıçası Gula kültü ile yakından ilişkilidir³²⁰. Hitit İmparatorluğu döneminde Ege'nin Batı kıyılarında yaşayan halk, Hitit İmparatorluğu'nun belli başlı kültürel etkisinde kalmıştır. Sözüünü ettiğimiz dönemlerde, MÖ 2. Bin yılları civarında olmaktadır. Hitit, Luvi, Palaic, Mezopotamya sosyo-kültürel yaşamları çağdaş olarak bilinmektedir³²¹. Hitit kültüründe köpeklerin yeri, tıpkı Batı Anadolu bölgelerinde olduğu gibi birçok görevlerde bulunmaktadır. Köpeklerin evcilleştikleri dönemlerde, avcılık, sürü hayvanlarını koruma ya da bizzat kendi sahibini korumak gibi görevleri bulunmaktadır. Hititlerde bir başka yönden bakılacak olursa özellikle yavru köpekler, belirli dini ritüellerde kullanılmaktadır.

Hurri-Hitit arınma ritüellerinde yavru köpeklerin kurban edildiği bilinmekte olup, ritüel alanında ele geçen bıçak buluntuları ise bu ritüeller sırasında kullanılmış olmalıdır³²².

MÖ 900 sıralarında Ephesos'ta yavru köpeklerin bir ya da daha çok sayıda çukura gömülmüş olduğu belirlenmiştir³²³. Ephesos Artemis Tapınağı'nda MÖ 900'lere ait sunu çukurunda yakılmış köpek kemikleri bulunmuştur. Ephesos Artemision kazılarında bulunan parlatılmış ve işlenmiş köpek dirsek kemikleri³²⁴ Hekate kültü ile ilişkili olabilir.

Köpek kurbanının Hititler ile³²⁵ benzer bir şekilde olduğu düşünülmektedir³²⁶. Hititler köpek kurbanı ederken çukurlar kazmakta ve köpeklerin kanını çukurlara akıtmaktadır. Bu ritüel Hititlerce ruhsal olarak temizlenme veya arınma ihtiyacı sırasında oluşan bir ritüel olarak kabul görülmekteydi. Köpek kurbanının Hades için de gerçekleştirildiği bilinmektedir. Alexandrialı Clement, Karia'da tanrı Ares'e köpek kurbanı yapıldığından söz eder³²⁷. Greenewalt, *Rituel Dinners in Early Historic Sardis* konulu kitabında köpek kurbanları ile ilgili önemli bilgiler aktarmaktadır³²⁸.

Hekate'nin köpeklerin yaşamsal özellikleri ile ilişkili olduğu ve isimsel olarak köpeklerle anıldığı arkeolojik verilerle kanıtlanmıştır³²⁹. Sadece köpek kurbanı yapılmamakta ayrıca köpeklerin saldırgan özelliklerinden esinlenilerek, özellikle siyah

---

³²⁰ Burkert 1992, 17-19, 75-79; Dallet-Reyes 1998, 98.

³²¹ Collins 1992, 2.

³²² Bachvarova 2016, 93.

³²³ Forstenpointner-Weissengruber-Galik 2005, 85-91; Bachvarova 2016, 93.

³²⁴ Forstenpointner-Weissengruber 2008, 154-155. Res. 8.

³²⁵ Collins 1990, 211-226

³²⁶ Bachvarova 2016, 93.

³²⁷ Clem. Alex. Prop. 29.

³²⁸ Greenewalt 1978, 42, 49.

³²⁹ Sergis 2010, 61-88; Mazzorin-Minniti 2006, 63.

vahşi köpeklerle eş tutulmaktadır³³⁰. Köpeklerin özellikle gece saatlerinde havlamaları da gene Hekate ile ilişkilendirilir. Hekate gecenin geç saatlerinde görülür, karanlığı meşalesi ile aydınlatır ve yanında ona eşlik eden vahşi köpekler ile gecenin derinliklerinde gezer³³¹. Pausanias, Kolophon’da yapılan bir Hekate ritüeli hakkında bilgi verir ve bu ritüelde Enodia (Yoldaki Hekate) için siyah renkte dişi yavru köpeklerin kurban edildiğini anlatır³³². Pausanias’ın anlatmak istediği eğer Kolophon’a bir kutsal yol ile bağlı olan kentin kutsal alanı Klaros Apollon Tapınağı ise, burada dikkat edilmesi unsur, Klaros Apollon Tapınağı’nın bitişiğindeki Artemis Tağınağı ve son yıllarda ortaya çıkarılan Arkaik Leto Tapınağı ile bu köpek sunularının ilişkili olup olamayacağı sorusudur. Theokritos, kentteki köpeklerin ulumasını üç-yoldaki Hekate’nin işareti olarak aktarır ve Pausanias’ın vurguladığı Kolophonlular’ın siyah yavru köpek kurban etmesinin aksine küçük, beyaz, uyuz köpeklerin kurban edildiğini söyler³³³. Plutarkhos, Hekate’ye köpek kurban edilmesinden üç defa bahseder³³⁴. Hekate’ye dişi köpek kurban edildiğini belirten yazar³³⁵, aynı pasajda Sokrates’in, Argoslular’ın Eilioneia’ya dişi köpek kurban ettiklerinden bahsettiğini söyler. Plutarkhos, Hekate’ye yapılan yavru köpek kurbanının kentin arınma ayini için gerçekleştirildiğini, bu ayinin Şubat ayına denk geldiğini ve bu ayini arınma anlamına gelen *februare* olarak adlandırdıklarını söyler, ayrıca bu ayin sırasında *periskylakismos* olarak adlandırdıkları bir işlemle yavru köpeğin üzerini ovalayarak arındıklarını aktarır³³⁶.

Hekate ile ilgili birçok gizemli ritüel ve Grek yeraltı dünyasının tanrıçası hakkında geniş bir şekilde yer kaplayan periodik zaman, Hekate’yi araştıran ve yorum yapan bilim insanları için bilgi açısından henüz gizemli bir tarafta kalmaktadır. Mısır tanrılarında biri olan Anubis, köpek kafalı olarak ya da bazen köpek maskesi takmış olarak betimlenmektedir. Bu durum bize Hekate’nin gizemleri ile bir ilişkisi olduğu ipucunu verebilir³³⁷. Hesychius’un aktardığı bir ritüel oldukça ilgi çekicidir. Makedonia ordusunun Xanthos’ta gerçekleştirdiği bir ritüelde, bir köpek dört eşit parçaya bölünmüş ve ön ayakları kapsayan öndeki iki parça yolun sağ kenarına, arka ayakları kapsayan arkadaki iki parça ise yolun sol tarafına yerleştirilmiş ve ardından ordu, iki yanı kesik köpeklerce sınırlanan

---

³³⁰ Reitler 1949, 29-31.

³³¹ Ogden 2007, 114.

³³² Paus. 3. 14. 9.

³³³ Theoc. 19.1. 40.

³³⁴ Plut. Quest. Rom. 3, 52, 68.

³³⁵ Plut. Quest. Rom. 52.

³³⁶ Plut. Quest. Rom. 68.

³³⁷ Williams 1942, 112-113.

yoldan harekete geçerek yürümeye başlamıştır³³⁸. Bu olayın MÖ 323'te geçen yakın bir benzerini İskender Tarihi yazan Romalı yazar Quintus Rufus Curtius ta aktarır³³⁹.

Köpekler antik dönemde kapı bekçiliği ve ölümden sonraki hayatın olguları ile çok daha yakından ilişkilidir. Aslında Kerberos da onlardan bir tanesidir ve cehennem kapı bekçisidir³⁴⁰. Farklı bir Dünya'ya, yeni bir göksel adalet ve cezalandırmaya geçişin bekçiliğini yapan Kerberos, Herakles tarafından evcilleştirilmiştir³⁴¹. Grek inancına göre, Styx nehrini Kheron ile geçen ruhlar, Hades'in krallığı girişinde Kerberos ile karşılaşılırdı. Hesiodos Kerberos'un elli başı olduğunu bizlere aktarmasına karşın³⁴², Kerberos genellikle üç başlı olarak tasvir edilmiştir. Hesiodos, *İşler ve Günler* adlı eserinde tarımsal dönemlerde yıldızların hareketi ile ilişkili olarak Sirius gezegeninin görülmesini *Köpek Günü* olarak bizlere aktarmaktadır. Sirius gezegeni bilindiği üzere "köpek gezegeni" olarak bilinmektedir. Bu demek olur ki köpekler sadece Artemis'e ait değildir. Plutarkhos ve Euripides, köpeklerin Hekate'nin kurban hayvanları olduğundan bahsetmekteydiler. Bu durum, Hekate'nin bazı resimlerinin neden köpek kafalı veya köpek şeklinde olduğunu açıklamaktadır³⁴³. Euripides'in Hekabe (Hekuba) adlı eserinde Troia Kraliçesi Hekabe'nin köpeğe dönüştürülmesi olayı³⁴⁴ dikkat çekicidir, çünkü Hekabe birçok bilim adamınca Hekate ile ilişkili olarak yorumlanır³⁴⁵. Hekabe'nin mezarının *Kynos Sema* (Köpek Mezarı) olarak isimlendirilmesi³⁴⁶ de Hekate ile arasındaki ilişkiyi gün yüzüne çıkarır. Hekabe hikayeye göre yiğit oğlu, güzeller güzeli kızını kaybeder. Yüreği öyle bir acıyla dolar ki sonunda bir köpek gibi ulumaya başlar. Birkaç kült alanında (Küçük Asya'daki Kolophon'da ve Samothrace'de) Hekate ya da Enodia'ya köpek kurbanı yapıldığı bilinmektedir³⁴⁷. Aslında köpekler bazen Karia'lıların kurban törenlerinden de bilinmektedir³⁴⁸ ve muhtelemelen Lagina kutsal alanının baş tanrıçası olan Hekate'nin Karia kökenli bir tanrıça olması ile yakından ilişkilidir³⁴⁹. Ayrıca Farnell köpek kurbanlarının

---

³³⁸ Mazzorin-Minniti 2006, 63. Mazzorin-Minniti pasaj-paragraf numarası vermemiştir. Hesychius'un orijinal antik metni bulunamamıştır.

³³⁹ Curt. 10. 9. 12.

³⁴⁰ Thessaly'da Enodia adı Hekate'nin yeraltı isimlerinden biridir. Kraus 1960, 77-82.

³⁴¹ Bernabe- San Cristobal 2008, 290.

³⁴² Hesiod. Th. 312.

³⁴³ Eur. Hec. 1265; D. Chr. Or. 35.39.

³⁴⁴ Eur. Hec. 1265.

³⁴⁵ Lyons 1997, 154.

³⁴⁶ Eur. Hec. 1273.

³⁴⁷ Paus. 3. 14. 9; Plut. De Virt. Mor 277B ve 280C; Bekkerus 1829, 277; 327. 13; 336. 31.

³⁴⁸ Bean 1980, 94.

³⁴⁹ Bean 1980, 94-98; Kraus 1960, 20.

gecenin tanrıçası Hekate'nin bir enkarnasyonu olduğu yorumunda bulunmaktadır³⁵⁰. Farnell'in bu düşüncesi, Priamos'un eşi İllion'un son kraliçesi Hekuba'nın köpeğe dönüşmesi ile ya da Artemis'in Ephesos Kenti'nde bir kadının köpeğe dönüşmesi daha sonra Hekate'ye dönüşmesi ile bağlantılı bir neden sonuç ilişkisi sergilemesi olasıdır³⁵¹.

Hekate aynı zamanda bilindiği üzere doğum tanrıçasıdır. Onun Orphik İlahilerdeki hikayesine göre, Hekate'ye "Kourotrophos" diye hitap edilmektedir. İlahilerin korolarında yalvaran(hamile) kadın Hekate Artemisi çağırılmaktadır. Tanrıça yalvarışlara kulak verir ve doğumu gerçekleştirir. Bu doğum olgusu, Hekate'ye yavru siyah köpekleri kurban etme yorumunu elde etmemizi ortaya çıkarmaktadır. Yeni bir doğum bir başka doğumun kurbanına sevk edebilir. Bir başka yorum olarak Hekate doğumun ve ölümün tanrıça olarak bilinmektedir. Yılanın sembolik olarak Hekate ile ilişkilendirilmesi, ölümden sonra ki yaşamın geçişi ya da yaşamın ilk evresindeki dünyaya gelişin bir kapı noktası olarak vurgulanılabilmektedir. Yol Kavşakları adlı bölümde Hekate'nin geçişlerin tanrıçası olduğundan söz etmekteyim³⁵². Bu durum dolaylı olarak Hekate'nin geçişlerin yani yol kavşaklarının tanrıçası özelliği ya da tanrıçanın anahtar atribütü ile ilişki kurulması mümkün olmaktadır.

Polybius, Küçük Asya'da Temnos Kenti'nde Apollon'a Kynneios adı altında tapınıldığından bahsetmektedir³⁵³. Temnos'taki Apollon kültü şu an bilinmemektedir. Fakat Apollon bazı kaynaklarda tıpkı kız kardeşi Artemis gibi avcı tanrı olarak bilinmektedir. Bu dolaylı olarak köpeklerle ilişkili olduğunu akla getirmektedir. Skylakitis epitheti köpeklerin koruyucusu anlamına gelmektedir. Bu Orphik İlahilerde geçmektedir ve Hekate ile Artemis ile ilişkilendirilmektedir³⁵⁴. Hekate³⁵⁵ ve Artemis³⁵⁶ Romalı yazar Nonnus'un Dionysiaca adlı kitabında Skylakophos (köpek yetiştiricisi ya da bakıcısı) olarak geçmektedir. Nonnus, aynı zamanda kitabında Hekate'ye Philoskylakos (köpek-seven) sıfatını eklemektedir³⁵⁷. Hekate'nin bu sıfatları her ne kadar köpek kurban edinilen Hekate ile bir çelişki yaratıyor olsa da asıl konunun Hekate'nin köpeklerin bütün ilişkileri ile incelenmesidir. Köpek seven ya da yetiştiren bir tanrıçaya ayrıca "köpek kurbanı" ritüelinin gerçekleştirilmesi; hem antik

---

³⁵⁰ Farnell 1921, 29.

³⁵¹ Eust. Thes. Iliad. 1165. 14.

³⁵² Yol kavşakları adlı bölüme bakınız.

³⁵³ Plb. 32. 37.12.

³⁵⁴ Orphic Hymns. 1.5; 34.12.

³⁵⁵ Non. D. 44. 195

³⁵⁶ Non. D. 48. 15.

³⁵⁷ Non. D. 3. 74-5.

dönemlerdeki ritüellerin dönemsel değişikliği, hem de aslında köpek kurbanı ile onların (köpeklerin) ruhlarının tanrıçaya ile birleşmesi veya gitmesi ile açıklanabilir.

4. BÖLÜM

4. YOL KAVŞAKLARINDA HEKATE

Din ve inanç sistemlerinde yapılan ritüellerin birçok çeşidi olmakla birlikte, göksel ilişkiler ile bağlantısı olan ritüeller de antik dönem içinde çok önem taşımaktadır. Hekate'ye yapılan dini ritüellerde Hekate'nin "Phosphoros" kimliği ile geceyi aydılata tanrıça olmasından dolayı yapılan göksel bazı ritüeller bilinmektedir. Bazı araştırmacılar yapmış oldukları çalışmalarda dini ritüelleri astronomi ile bağdaştırmışlardır. G. Latura, çalışmasında, Samanyolu Galaksisi'nin göksel bir kapı olduğunu yorumlamış ve bir geçiş eşiği olduğundan söz etmiştir³⁵⁸. Grek ve Roma festivallerinde belirli özel günlerde gerçekleşen dini ve kültürel ritüeller; Eleusis, Arrephoria, Thesmophoria gibi örnek verebileceğimiz, özel festivaller bu deneyimlerdeki göksel durumun bir parçasıdır. Gece karanlığındaki yıldızların, ayın aydınlatması ve bu özel günlerde göğün açılmasına işaret edilmesi olarak yorumlanmıştır³⁵⁹. Grek mitolojisi ve dini için, özel bir yere sahip olan festivaller olarak Panathenaia ve Arrhephoria günleri önemli takvimsel bir dönem olarak kabul edilmektedir. Bu festival günlerinde göksel bir kapının açıldığı kabul edilir. Romalı ünlü hatip ve yorumcu olan Cicero, dini gizemlerin sadece insan için değil, bütün bir uygarlık için önemli olduğunu ve hayattan sonraki döneme bir geçiş noktası olduğunu söylemektedir³⁶⁰. Cicero, Samanyolunu, tanrıların evi ve erdemli ruhların bulunduğu yer olarak tanımlamaktadır ve gezegenin müziğinin burada saklı olduğundan söz etmektedir. Belirli özel göksel günlerde erdemli ruhların bu geçiş eşiğinden geçip dünya yaşamını ziyaret ettiğini belirtir³⁶¹. Ruhun gezegen boyunca yükselmesi ve alçalması Cicero'nun Scipio'nun Rüyası adlı eserinde bahsedilmektedir. Cicero'ya göre cennetin kapısı Samanyolu, Zodiak eksenini gezegenin kesişim noktasıdır³⁶². Belirli gezegensel değişimlerde yapılan, dini göksel gözlemler vasıtasıyla kutsal olan günler yukarıda söz ettiğimiz belirli özel dini festivallerde gerçekleştiğine inanılırdı. Geçiş eşiği olarak adlandırılan ya da yaşamdan sonraki hayata geçişin kilit noktası olarak tanımlanan günlerde erdemli ruhlar

---

³⁵⁸ Latura 2014, 38.

³⁵⁹ Boutsikas-Ruggles 2011, 56.

³⁶⁰ Cic. Leg. 2. 14, 36.

³⁶¹ Cic. Rep. 4. 14.

³⁶² Macro. Scip. Lib. 1. 12. 5.

yeryüzüne inebilir ya da dilediği gibi yeryüzü, gökyüzü ve yeraltı ekseninde dolaşabilirdi. Gizemler özel kişiler tarafından gerçekleştirilir ve özel yeminler edilerek gizli kalırdı³⁶³.

Eğer ölüm cennetin üstüne yükseltecekse adımı

Yalnız bırak büyük cennet kapısı açılır onun için

....Oldukça doğru, Africanus için aynı kapı Hercules kadar açıldı³⁶⁴.

Cicero, antik dönemin ünlü filozofu olan Timaeus'tan esinlenerek, Hekate'nin üç yol kavşağının kesişim yerini hem göksel hem de yeraltının kesişme noktası olarak Samanyolu, Zodyak ekseninde olduğunu dile getirmiştir. Bu yorumu yapan araştırmacı bu durumu mitsel bir olay olarak tanımlamıştır³⁶⁵. Atina'nın 18 km dışında bulunan bugün Eleusis şehrinde olan Hades'in yarı küresel mağara şeklindeki tapınım yeri yeraltına geçiş yerinin somut bir örneği olarak bilinmektedir. Antik dini inanca göre bu yer, yeraltının bir geçiş noktasıydı ve buranın Persephone'nin yeraltına gidişinin yeri olduğu inancı kuvvetle muhtemeldi³⁶⁶. Persephone'nin kaçırıldığı kapı olduğuna inanılan, geçit kapısında ve dünyadan ayrılan ruhların geçtiği kapılardan Hekate'nin sorumlu olduğu bilinmektedir³⁶⁷.

Athanassakis tarafından çevrilmiş olan Eleusis'taki Hades kapısında bulunan Orphik İlahi;

Senin emrin ile ölümü kabul eder herkes

Sen ölümlülerin ustası

Euboulos, Sen bir zamanlar Demeter'in kızını gelin olarak aldın.

Denizler ve çayırlar boyunca bütün yerler senin kapındır.

Eleusis Şehrindeki bu Attik mağara Hades'in koruması ve emri altındadır³⁶⁸.

Yol Kavşakları Eleusis gizemleri ile de ilişkilidir. MÖ 7. yüzyılda Homerik İlahilerde anlatılan Demeter'in kızını ararken yol kavşakları tanrıçası Hekate'den yardım dilemiştir³⁶⁹.

---

³⁶³ Anton. Liber. 1. 168.

³⁶⁴ Keyes 1928, 285.

³⁶⁵ Latura 2013, 2.

³⁶⁶ Latura 2013, 2.

³⁶⁷ Latura 2013, 4.

³⁶⁸ Athanassakis 1977, 29.

³⁶⁹ Hes. WD. 47-53.

S. I. Johnston, Hekate Soteria adlı çalışmasında, Hekate'nin esas özelliğinin ruhun ölüm ile yaşam arasındaki sınır eşiğine sahip olduğunu yorumlamıştır. Ayrıca insanın bilinç eşiğini açma ve kapatma yetkisine sahip olduğunu tanrıçaya atfetmiştir³⁷⁰. Johnston, Kahin Chaldaean'un Hekate ile bir bağlantısı olduğundan söz eder ve antik kaynaklarla modern kaynakları birleştirerek Hekate'nin kozmik ruh ilişkisini yorumlar³⁷¹. Chaldaean, Theurgy, Hans Lewy Ploto'nun Kozmik Ruh Hekate ile tanımlamaktadır³⁷². Ruth Majercik ise farklı bir noktaya değinerek Kozmik Ruh ve Dünyasal Ruh Hekate ile birleştirmiştir³⁷³. Luc Brisson, Ploto'nun Timaue adlı eserindeki bir pasajındaki yorumlarına göre, Hekate o kadar çok karmaşayı içermektedir ki evrensel olgulardaki dünyasal ruhun tamamını kaplayan olgu Hekate'yi kapsamaktadır³⁷⁴. Bu tartışmalı noktada, ister dünyasal ruh Hekate'nin kendisi olsun ister kozmik ruh Hekate'den oluşsun, her iki seçenekte yol kavşaklarının sahibi olan tanrıça Hekate'yi, Hades'in kapılarını açma ve kapatma yetkisine sahip olduğu gerçeğini değiştirmeyecektir³⁷⁵. Hekate'nin atribütlerinden biri olan anahtar bu ilişkiyi en iyi şekilde destekleyen simgelerden biridir. Yeryüzü, gökyüzü ve yeraltı geçiş noktalarının anahtarlarına sahip olan tanrıça Hekate'dir. Bu yüzden bütün evren O'nun yani Hekate'nin kendisinden oluşmaktadır. Platon, kozmik ruhun bilinmeyenden ortaya çıkmasına X adını vermiştir. Kozmik ruh X olarak tanımlanırsa eğer, X'in kendini şekillendirmesi ruha ve evrene uygunluğunun en yüksek derecede sonucudur³⁷⁶. X'in şekillenmesinden bu yana, kozmik ruhu Hekate-Yol Kavşakları Tanrıçası- ki onu hayat sonrası kapıyı açan varlık olarak yorumlamak olasıdır. Bu olay Macrobius'a göre, gezegenin bir parçasının Samanyolu ve Zodyak'ın kesişiminde cennetin kapı yeri olduğudur³⁷⁷. Bu noktada, Ephesos Artemisi'nin boynunda yer alan burçlara (Zodyak) dikkat çekmek gerekir. Ephesos Artemisi, Aphrodisias Aphroditesi kült heykelleri tasvirinde ortak benzerlikler bulunmaktadır. Bu benzerlikler, iki kült heykelde de bulunan gökyüzü ile ilişkili olan Zodyak tasvirleridir. Hekate'nin annesi olarak bilinen Asteria'nın hem sözcük kökeni olarak astronomi olarak bilinmesi hem de, annesi Phobe'nin göksel ilişkisi sebebiyle; gökyüzü ile ilişkilerinin yakınlığı gözden kaçmamalıdır.

---

³⁷⁰ Johnston 1990, 150.

³⁷¹ Johnston 1990, 13.

³⁷² Lewy 1956, 6, 47

³⁷³ Majercik, 1989, 4, 7.

³⁷⁴ Brisson 2003, 119.

³⁷⁵ Latura 2014, 5.

³⁷⁶ Baltzly 2009, 233.

³⁷⁷ Latura 2014, 5.

S.T. Johnsthon, *Crosroads* adlı çalışmasında, Grek ve Romalı yazarların yol kavşaklarını ritüellerin bir çeşidi ya da batıl inançlar olarak ilişkilendirdiğinden bahseder³⁷⁸. Yeni ayın zamanında yani dolunayda akşam yemeklerinden sonra ortaya çıkan Hekate yol kavşaklarında bulunur. Suçlu insanların cesedi yol kavşaklarına atılır, ceset ya taşlanır ya da yakılırdı. Ev halkı suçlu olan cesedi reddeder ve yol kavşaklarına bırakırdı. Büyü orada gerçekleşirdi. Antik bilim insanları bu durumu farketmelerine rağmen yol kavşaklarının temel özelliğinin ne olduğunu tanımlayamamışlardır. Sonuç olarak bazı durumlarda ritüeller ve ölümlerle ilişkili olan yol kavşakları yanlışlıklar ve anlaşılmazlıklarla bağlantılıdır. Yol kavşaklarının Hekate ile ilişkisinin tam nedeni bilinmemektedir. Bu kısa özet, tanımlanan yollar arasında ya da yol kavşaklarının kişinin bilinç altına geçişin bir anahtarı olarak gösterilmiş veya yorumlanmıştır. Yazarlar sadece bu konu hakkında az sayıda olan kanıtlarla çeşitli yorumlar yapmakla kalmışlardır.

Bu ritüeller iki katagori ile bilinç eşiğini yansıtmaktadır.

1. Bilinç eşiğinden ve kesin olmayandan korunma amacı ile
2. Bilinç eşiğinin ayrılmasının, kendi çıkarına kullanılması

Grekler, Romalılar ve birçok uygarlıklar tarafından kabul edilen insan yapımı ya da doğal kabul edilen bilinç eşikleri noktası türlerinin bütünü –kapılar, bahçe kapıları, nehirler, sınırlar ve yol kavşakları bilinmeyene geçiş olarak anlamlandırılan, özel ritüeller gerektiren yerlerdir.

Yol kavşaklarında rehberlik eden Hekate'nin varlığı birkaç yolla saptanmıştır. Plutarchos, Hesychis ve Harpocratio³⁷⁹ özellikle bu Hekataia'nın (Parlayan Hekate) yol kavşaklarında bulunduğundan söz ederler. Aristophanes Atina'da her vatandaşın kendi Hekate sunağına sahip olduğunu, kürsüye benzer bu sunakların her evin önünde görülebileceğini anlatır³⁸⁰.

Yol Kavşaklarında bulunan Hekataia'lar, Hekate'nin varlığını simgeleyen ve destekleyen heykellerdir ve antik yazarlarca bilinirler. Bu bilgilere ilaveten, gerçekleşen ritüellerle ilişkili olarak Hekate yol kavşakları ritüellerinin akşam yemeklerinden sonra olduğu bilgisini Demosthenes, Aristophanes ve 3. yüzyıl antik yazarları olan Apollodoros

---

³⁷⁸ Johnston 1991, 217.

³⁷⁹ Demosth. 54. 39; Plut. Quest. Rom. 290d; Ath. Deip. 645a; Porphy. Abs. 2. 16.

³⁸⁰ Aristoph. Wasp. 804; Aristoph. Lys. 64.

ve Plutarkhos vermektedir³⁸¹.

Yol Kavşaklarına bir başka yorum R. V. Rudloff tarafından yapılmıştır. Hekate modern literatürde yol kavşaklarını tanrıçası diye çağrılır. Bu varsayımdan yol çıkarak Hekate yolcuları korur ve onun heykelleri yolcuları koruması adına yol kavşaklarına dikilir. Yazarın yorumuna göre, Hekate yol kavşaklarının koruyucusu ise, kavşaklar bir başka yere geçiş kapısı olarak görülür. Bu rol yaygın bir şekilde Hermes'e de atfedilmiştir ve bazen de rolü Apollon üstlenmektedir. Hekate'nin yol kavşaklarının koruyucusu yorumu yapılmasına rağmen elimizde hiçbir kanıt bulunmamıştır. Yakın bir incelemeye göre bu iddaanın tarihi belirsizdir. Yaygın bir yorum olarak yol kavşaklarını aydınlatan Hekate ve Apollon olduğu bilinir. Apollon gündüzü, Hekate ise geceyi aydınlatır. Apollon'un Agyieus ismi Yolların Apollon'u olarak adlandırılır. Bu bazen de basit şekilde Phosphoros ya da Meşale Taşıyan olarak adlandırılmaktadır. Apollon Güneş Tanrısı ve Hekate ise Ay Tanrıçası olarak bilinir. Bir diğer muhtemel durum Triptolemos'un göndermesinin birkaç arka planında Hekate'nin görünümüdür. Fakat, Demeter ve Persephone ile yaygın bir ilişkisi olan Hekate'nin, yapılmış olan sahnede Triptolemos ile ilişkisi kesin değildir³⁸². Hekate gibi Hermes de yol kenarlarında bulunan taş işaretleri ve işaret direkleri aracılığı ile antik dönemin yoldan geçen insanlarına yol gösterir ve yol kavşaklarının kontrolünü sağlamaktadır³⁸³.

Hekate'nin "Kourotrophos" adı, doğuma yardım eden ve doğurganlık ile ilişkili olan bir sıfatıdır. Bu sıfat aynı zaman Artemis içinde geçerli bir ad olarak bilinmektedir³⁸⁴. Asıl önemli nokta Hekate'nin geçişlerin tanrıça olduğu olgusudur. Bu olgu doğum sırasında bir yaşama geçiş formundaki durumu açıklamaktadır. Yukarıda anlatmaya çalıştığım kapı, eşik ya da yol kavşaklarında geçişin tanrıçası olan Hekate'nin doğum sırasındaki geçişin yardımcısı olduğu durumu ortaya çıkmaktadır. Tanrıça Hekate'nin anahtar atribütü sadece yeraltına geçişin değil aynı zamanda ana rahminden dünyaya geçişin bir açıklaması olduğu ortaya çıkmasıdır. Aiskhylos, Yalvaran Kadınlar adlı eserinde Artemis'in hamile kadınlara yardım etmesinden bahsetmekte, bu olayı Artemis-Hekate (kültü) olarak açıklamakta ve Brauron'da bulunmuş bir Hekate heykeli ile bu ilişkiyi bir tutmaktadır³⁸⁵.

³⁸¹ Demosth. 39; Aristoph. Pl. 594; Plut. Quaest. Rom. 290d; Apollod. F.Gr.Hist. 244 F 109; Ath. Deip. 325a; 645a-b.

³⁸² Rudloff 1999, 98.

³⁸³ Larson 2007, 146.

³⁸⁴ Leger 2015, 213.

³⁸⁵ Aesch. Supp. 674vd.

5. BÖLÜM

5. BÜYÜ VE HEKATE

Hekate büyü dünyasında bütün diğer ölümsüz tanrılardan önce başvurulan ve ibadet edilen bir tanrıça olarak bilinmektedir. Tanrıça genellikle üçlü bir tür olarak literatürde temsil edilmektedir; bu üçlü, dünya üzerinde Diana, cennette Luna ve cehennemde ise Proserpina olarak ilişkilendirilmektedir³⁸⁶. Hekate'nin üçlü tanrıçalar ile bağı, soyu ve karakter özellikleri açısından farklı birçok yazar çeşitli parantezler içinde yorumlarda bulunmaktadır. Bacchylides'e göre Hekate gecenin çocuğudur³⁸⁷.

Hekate'nin üçlü tanrısallığının, Triformis³⁸⁸, Tergemina³⁸⁹, Triceps³⁹⁰, Trimorphis gibi çeşitli isimlendirilmelerle anılmasının yanında, Apollodorus'un tanrıçayı tekir balığı (trigla olarak çağrılır, bunun nedeni yılda üç kere yavrulamasıdır) olarak adlandırılmasının temel nedeni tanrıçaya atfedilen üçlü görünümünün kutsallığını vurgulamak olmalıdır³⁹¹.

Arnobius, Hekate'nin Saturn, Ops, Janus ve Caelus'un annesi olduğunu söyler³⁹². Hekate'nin soy kökü bakımından yorumlanmasında bütün çıkış noktaları bizi onun yeryüzüne atanmış bir tanrıça olduğuna sevk etmektedir. Diğer farklı yazarların da Hekate ile ilişkilendirdikleri tanrılar bakımından Hekate; yol kavşaklarının, mezarlıklar içinde dolaşan, karanlıktan gelen, gece ile ilişkilendirilmiş, hayaletlerle birlikte dolaşan, cadılıkla ilişkili olan ve en önemlisi de büyü uygulamalarının aydan sorumlu olduğu ve tanrısal güçlerle yakınlığı olan bir tanrıçadır. Arkeoloji bakımından gerek modern literatürde gerekse antik literatürde bütün büyüsel olayların içinde bulunan bir tanrıça olarak karşımıza çıkması bir tesadüften çok daha fazlası olmaktadır³⁹³.

Hekate'den uzaklaşmak büyüsel olandan uzaklaşmak anlamına gelmektedir. Larson'un aktarımına göre³⁹⁴, Hekate MÖ 5. yüzyıldan önce Thessalia tanrıçası Enodia (Yolda-olan) ile bağdaştırılmaktadır. Bu ad yukarıda belirttiğimiz Hekate ile ilişkili olan

---

³⁸⁶ Ronan 1992, 11-15.

³⁸⁷ Bacchyl. Corr. 254-255.

³⁸⁸ Ovid. Met. 7. 94; Hom. Od. 3. 22. 4; Sen. Med. 1.

³⁸⁹ Verg. A. 4. 511.

³⁹⁰ Ovid. Met. 7. 194.

³⁹¹ Apollod. 867-1034.

³⁹² Arn. 2 71; 3. 29.

³⁹³ Gören 2013, 161.

³⁹⁴ Larson 2007, 166-167.

birçok ad gibi Hekate'nin adlarından biri olarak bağdaştırılmıştır. Sophokles'in³⁹⁵ Rhizotomoi'undan aktarılan bir paragrafta kadınlar büyüsel amaçlarla kullanılan bazı otlar toplarken tanrıçaya *Hekate Einodia* biçiminde seslenmektedirler. Thessalia'lı yerel tanrıça Einodia da, Pan-Hellenik Hekate gibi evlerin ve çocukların koruyucusudur. Dolayısı ile büyülenenin eve girebilmesi Hekate'nin iznine ve büyüsel güçleri aracılığı ile sağlayacağı yardıma bağlıdır³⁹⁶. Özellikle geç dönemde Khaldaia Kehanetleri ile bağlantılı bir şekilde Hekatikos Strophalos olarak adlandırılmaktadır. Hekate büyü ile ilişkili olarak, antik evlerin yanında, heykelinin ya da sunak tarzı bir alanın yanına küçük bir kertenkele türü, mer ağacı reçinesi, doğal sedef otu, çam sakızı ve tütsü gibi malzemelerin karışımı ile bir büyüsel ritüel yapılmaktadır³⁹⁷. Bilindiği üzere antik dönemde büyü yapmak ya da yaptırmak çok normal bir olay olarak kabul görmektedir. Antik Dönemde normal bir olay olarak kabul edilen büyü geç dönemlere doğru kötü bir amaç olarak kabul edilmiştir. Hatta yapan kişiler cadılık ile suçlanmıştır. Büyü kavramı aslında iki tür olarak açıklanabilir. Birincisi kara büyü olarak ki adından da anlaşılacağı gibi zarar vermek amaçlı yapılan büyülerdir. İkincisi ise ak büyü olarak tanımlanabilir ki bu büyü bugün bile büyükannelarımızın bitkisel otlarla yatıkları şifa büyüleri olarak bilinmektedir. Hekate'nin erken dönemlerde yani Hesiodos Hekatesi'nde bu kadar sonsuz bir güçte iken geç dönemlere doğru daha çok cadılık ile imajının oluşturulması bu açıklama ile bağdaştırılabilir.

Grek mitolojisinde, Midia, Medea ya da daha çok bilinen ismiyle Medeia, kral Aietes'in kızı, Güneş soylu Kolchis prensesi olarak bilinmekte olup, bazı kaynaklarda annesinin Hekate olduğu kabul edilir³⁹⁸. Jason'un Altın Post macerasında önemli bir yer tutan Medea'nın büyüsel rolü, Hekate ile oldukça yakından ilişkilidir. Bu bilgiyi trajedi şairi Euripides³⁹⁹ ve Roma'lı düşünür Seneca'nın⁴⁰⁰ pasajlarından edinmekteyiz. Euripides'in Medea eserinde Hekate ile ilgili olarak büyü sanatlarına atıfta bulunmasından sonra Hekate kara büyü ile ilişkilendirilir hale gelmiştir⁴⁰¹. Medea Hekate'nin büyüsel rahibelerinden biri olarak bilinmekte ve gücünü Hekate'den aldığı yorumlanmaktadır⁴⁰². Ovidius'un

---

³⁹⁵ Soph. Fr. 534.

³⁹⁶ Gören 2013, 115-170.

³⁹⁷ Chaldean Oracles fr. 224.

³⁹⁸ Diod. Sic. 4.45.

³⁹⁹ Eur. Med. 386-423.

⁴⁰⁰ Sen. Med. 740.

⁴⁰¹ Eur. Med. 364; 395-397.

⁴⁰² Ogden 2007, 91.

Metamorphoses adlı eserinde, ormandaki derin gölgelerde yol alan Hekate'nin⁴⁰³ sunağı başında görürüz Medea'yı; iki sunak yan yanadır; biri Hekate, diğeri Hebe'ye aittir bu sunakların⁴⁰⁴.

Ovidius şöyle aktarır⁴⁰⁵:

Ey sadık gece, bakın gizemlerime!

Ey altın rengi yıldızlar! Ey yumuşak hareket eden cana yakın Ay,

Ateşiniz ateşli günün ardından başardı!

Hecate! Üç yüzlü kraliçe,

Büyüler ve büyücüler, ve güzel sanatlar!

Ey verimli topraklar, güçlü şifalı bitkiler!

O yumuşak esintiler ve yıkıcı Rüzgarlar!

Siz Dağlar, Nehirler, Göller ve Kutsal Göller,

ve sessiz Gece'nin korkunç her tanrısı!

Bana katıl...

Medea'nın öne çıkan hikayelerinden biri, Hellenistik epik şairi ve Alexandria Kütüphanesi yöneticisi Rhodoslu Apollonios'un Argonautika'sında yer alır⁴⁰⁶. Büyüsel rolü şifacılık ve şeytani büyüler olan Medea⁴⁰⁷, Helios'un soyundan gelmektedir ve aynı zamanda, Hekate'nin rahibesi olarak ta bilinmektedir. Hekate'nin Medea'yı Helios'tan daha çok etkilediği anlaşılmakta ve Medea'nın kimliğinde var olan Hekate öğretileri ortaya çıkmaktadır. Muhtemelen bu özellikleri geç literatürdeki rolünde daha çok etkili olmuştur ve Medea'ya bu rol, negatif özellikler katmıştır. Helios ise diğer yandan bu konuda daha az etkili olmuştur. Elimizde olan güncel belgeler incelendiğinde, Medea'nın Hekate'ye büyüsel bir teknik ile duada bulunmasının ya da Hekate'yi çağırmasının yanı sıra farklı bir büyüsel sistem kullandığı görülmektedir.

---

⁴⁰³ Ovid. Met. 7. 1.

⁴⁰⁴ Ovid. Met. 7. 238.

⁴⁰⁵ Ovid. Met. 159.

⁴⁰⁶ Apollon 3. 251-252, 477-478.

⁴⁰⁷ Rudloff 1999, 126.

6. BÖLÜM

6. HEKATE KÜLTÜNDE YEMEK

Sardeis'te muhtemelen Hekate'ye veya Kariyalı tanrıça Enyalios'a ritüel amaçlı olarak akşam saatlerinde sunulan köpek adakları kutsal bir yemek niyetine veriliyordu⁴⁰⁸. Sardeis'te Hekate kültü ile ilişkilendirilebilecek buluntuların olması, Sardeis'teki Artemis kültü, Lydia-Karia ilişkileri ile açıklanabilir mi? Herodotos,

Kariyalılar ve Lydialıların Mysialılar ile birlikte aynı soydan geldiklerini ve Mylasa'daki Zeus'a ait çok eski bir tapınağa sadece kardeş olarak bildikleri Lydialıları ve Mysialıları kabul ettiklerini belirtir⁴⁰⁹. Benzer bir pasaj Strabon'da da yer alır. Mylassa'da Zeus'a adanan üçüncü bir tapınağın varlığından söz eden Strabon, bu tapınağın bütün Kariyalılar'ın genel mülkiyetinde olduğunu ve kardeşleri bildikleri Lydialılar ve Mysialıların bu tapınakta haklara sahip olduklarını anlatır⁴¹⁰. MÖ geç 7. ve 6. yüzyılda Lydialılar ve Kariyalılar Aphrodisias'ta birlikte yaşıyorlardı. Lydialıların Aphrodisias'taki varlığına dair arkeolojik kanıtlar bulunmaktadır⁴¹¹. Arkaik Smyrna'da bazı seramik parçaları üzerinde Karca yazılar bulunmuştur⁴¹² ve bunun yanı sıra Belevi'deki bir taş ocağında Karca bir yazıt olduğu bilinmektedir⁴¹³. Plutarkhos'un anlattığına göre Gyges'in müttefiki olan bir Kariyalı, Mylasalı Arselis Lydia tahtına Mermnadların geçmesine yardım etti. Bu olay sonucu Zeus Labrandeus'un⁴¹⁴ elinde taşıdığı çift balta Lydia'dan Karia'ya getirilmiştir. Plutarkhos ayrıca Lydialılar'ın baltaya "Labrys" adını verdiklerini belirtir⁴¹⁵. Alyattes Kariyalı bir kadınla evlenmiştir ve bu kadından Kroisos dünyaya gelmiştir⁴¹⁶. Alyattes'in küçük oğlu Pantaleon'un annesi ise İonialıdır⁴¹⁷. Sardeis kazılarında da Karca veya Karca ile çok yakın ilişkili olduğu düşünülen yazılar saptanmıştır⁴¹⁸. Söz konusu yazıt arkaik dönemde Sardeis'te Lydçe'nin yanısıra Karca konuşan bir kesimin de olduğunu

⁴⁰⁸ Greenewalt 1978, 43.

⁴⁰⁹ Hdt. 1. 171.

⁴¹⁰ Strab. 14. 2. 23.

⁴¹¹ Carruba 1970, 195.

⁴¹² Adiego 2007, 29-30.

⁴¹³ Adiego 2007, 24.

⁴¹⁴ Tegea'dan bulunmuş mermer bir stel üzerinde, merkezde Zeus Labrandeus tasviri ve yanında Idrieus ve Ada I'in tasvirleri vardır. Steldeki Labraunda Zeus'unun göğsündeki yumurta veya testisler Ephesos Artemisi'nden bire bir tanıdığımız bezemelerdir. Zeus'un transformasyon geçirerek Batı Anadolu Artemis'ine dönüştüğü gözlense de aslında bir zamanlar Artemis'i temsil ettiği düşünülebilir. Stel için bkz: Jenkins 2007, 226. Fig. 221.

⁴¹⁵ Plutarkhos Quaestiones Graecae 45.

⁴¹⁶ Hdt. 1. 92.

⁴¹⁷ Hdt. 1. 92.

⁴¹⁸ Adiego 2007, 28-29.

göstermektedir⁴¹⁹. Ayrıca kentin arkaik tabakalarında bulunan Karca yazılı graffittolar da kentte Kariyalıların veya Karca konuşan bir kesimin varlığını desteklemektedir⁴²⁰. Kentte bulunan Karca graffittoların büyük çoğunluğu beş metre kareden daha küçük ticari-endüstriyel bir alanda ortaya çıkarılmış olması önemlidir.

Hekate'ye akşam yemeklerinde (kimi zamanlar Hekate's Deipna, Hekataia⁴²¹ ya da Hekatesia diye çağrılan) her ay için özel olarak yapılan bazı yemekler veya yiyecek malzemesi yol kavşaklarına sunulmaktaydı⁴²². Bu sunuların amacı sadece tanrıçanın kızgınlığını yatıştırmak amaçlı değil, aynı zamanda Plutarkhos'tan öğrendiğimize göre, mezarlıklarda, sessiz ve تنها yerlerde, yol kavşaklarında⁴²³ dolaşan hayaletlerden ve kötü ruhlardan korunmak amaçlı olduğu bilinmektedir. Dünyada gece yarısından sonra tanrıçanın gezindiğini ve arkasında görünmez bir ordunun onu takip ettiğini antik kaynaklardan öğrenmekteyiz. Gerçekte bu sunular, ilkel inanışın ölüm kültü ile ilişkili bir varyasyonu olarak karşımıza çıkmaktadır⁴²⁴. Bu, ölümün birleşimi ile yapılan sunular, Yol Kavşakları Tanrıçası ve Ay Tanrıçası Hekate ile ilişkili olduğu bilinmektedir ve aynı zamanda tanrıça yeraltı kültü ile de ilişkilidir.

Hekate'ye yapılan sunular yol kavşaklarında biriktirilir. Adını sık sık "Trivia" olarak duyduğumuz Üçlü Tanrıça, üçlü yol kavşaklarında huzursuz ruhları avladığını ve bu olayı da özellikle dolunay⁴²⁵ sırasında yaptığını antik yazarların anlattıklarından bilmekteyiz. Romalı neoplatonik filozof Porphyrius her ayın 'yeni ayı'nda Hekate kült heykelinin takılarla ve kutsal eşyalarla süslendiğini, sezonun ilk ürünü olan sebze ve meyvelerin tanrıçanın heykelinin yanına bırakıldığını ve diğerlerinin de tanrıçanın sunağında yakıldığını anlatır⁴²⁶. Porphyrius'un anlattıklarından yola çıkarak Hekate'nin verimlilik ve bereket konusunda da işlevi olduğu sonucuna varabiliriz. Aristophanes Plutus adlı eserinde Hekate'ye her ay yemek sunusunda bulunulduğundan bahseder⁴²⁷. Tarihçi Philokhoros, Atina'da ayın 16. günü yol kavşaklarına (Hekate için) sunular bırakıldığını söylemiştir⁴²⁸.

---

⁴¹⁹ Pedley 1974, 97.

⁴²⁰ Hanfmann-Masson 1967, 123-134.

⁴²¹ Johnston 1991, 221. Dipnot 22.

⁴²² Demosth. 54. 39; Plut. Quest. Rom. 290d; Johnston 1991, 220-221; 221. Dipnot 22;

⁴²³ Johnston 1991, 219.

⁴²⁴ Ronan 1992, 57.

⁴²⁵ Porphyr. Abs. 2. 16.

⁴²⁶ Porphyr. Abs. 2. 16.

⁴²⁷ Aristoph. Pl. 594.

⁴²⁸ Johnston 1991, Dipnot 14. (Philokhoros F.Gr.Hist. 328. F86; Ayrıca Bkz. Ath. Deip. 645a).

“*Kata ten, noumenien...hesperas*” gibi Grekçe sözcükler, dolunay vaktinin geldiği anlamına gelmektedir⁴²⁹. Antik metinlerde kullanılan bu kelimeler tanrıçanın işlevi ve karakteri ile uyumlu bir giriş oluşturmaktadır. Dolunayın ilk görülmesinden itibaren ayın zamanı başlatılır. Bu aynı zamanda Hekate'nin Hades ülkesinden ortaya çıkan kendi görünümünü yansıtmaktadır. Söz konusu kutsal ayın günlerinde yapılan sunular, bir nevi ölümlere verilen ziyafet inancından kaynaklanıyor olmalıdır⁴³⁰.

Atinalı eski komedyacı Pherecrates (MÖ 5. yüzyıl) ve Selanikli Eustathios'un (MS 1115-1195/6) anlattığına göre, sunulan yemekler her ay düzenli olarak ritüel haline getiriliyordu⁴³¹. Bu durum günümüzdeki doğum günü pastalarının bir adeta bir prototipini anımsatmaktadır. Ölümlere sunulan yemekler genellikle magides⁴³² (bir tür somun ekmek çeşidi ya da bir tür kek çeşidi), mainis⁴³³, sprat (küçük bir tür balık), skoroda⁴³⁴, sarımsak, tekir balığı, psammeta, bir tür kutsal pasta, yumurta⁴³⁵, peynir⁴³⁶ gibi yiyeceklerdir.

Hekate ve hayaletlere sunulan yiyecekler, belkide onların öfkelerini dindirerek, dünyevi bir canlandırma ve harekete geçirmek anlamına gelebilmektedir⁴³⁷. Başka bir yorum olarak, tanrıçaya sunulan bu sunular, kutsal bir şeye saygısızlık eden ya da etmeye eğilimli bir durumun affi için olabilmektedir. Bu durum özellikle ölümlere duyulan korkunun açıkça bir nedeni olarak anlaşılabilir. Bütün dini anlayışlarda ölümün sırrının henüz aşılammış olması antik dönem insanların yaptıkları ritüellerle özellikle “bilinmeyenden korkmak” olarak açıklanabilmektedir. Günümüzde dahi ölümün açıklaması ve ruh olgusunun varlığını kanıtlayabilecek bir bilince sahip değiliz. İnsanın yaratılışından kaynaklanan ruhsal karakterinin altında bulunan bilinmemeliğe olan merak, erken dönemden bu yana birçok dini felsefeyi ortaya çıkarmıştır.

---

⁴²⁹ Ronan 1992, 57.

⁴³⁰ Rohde 1925, 234.

⁴³¹ Pherecrates, I. 194 K; Eust. Thes. Iliad. 1165. 14.

⁴³² Soph. Fr. 668.

⁴³³ Ath. 313 B (2. 39K), 358 F; 353 B.

⁴³⁴ Theoph. Char. 16.

⁴³⁵ Luc. Tyr. 7; Luc. DMort. 1. 1; Clem. Alex. Strom. 7. 844; Aristoph. Pl. 596.

⁴³⁶ Aristoph. Pl. 596.

⁴³⁷ Ronan 1992, 59.

7. BÖLÜM

7. HEKATE İLAHİLERİ

7.1. Hekate ve Janus'a İlahi. Proclus Diadochus (MS 410-485).

Hey, birçok ismi olan tanrıların annesi, çocukların sana doğrudur.

Hey, eşiklerin yolların güçlü ve büyük Hekatesi

Ve hey sen atamız Janus ve sonsuz Zeus

Selam sana en yüksek ve ulu Zeus

Bilinç ışığıyla benim hayatımın yolunu değiştir

Ve beni iyi düşüncelerle ilerlet,

İçimden hastalığı ve kötülüğü uzaklaştır.

Ruhum dünyevi arzulara kapıldığı zaman,

Koru beni ve canlandırıcı ruhun tarafından arındır beni,

Ne zaman sana dua etsem bana ellerini ver.

Yaşadığım yol boyunca bana ilahi gücün ile kılavuzluk et.

Böylece ben her zaman senin kıymetli ışığına,

Karanlığın derinlerinden kaçınarak gelebileyim.

Ne zaman sana dua etsem bana ellerini ver.

Hayata karşı yorulduğum zaman, sevgin ile sığınağında kanatlarının altına al beni.

Hey birçok ismi olan tanrıların annesi, çocukların sana doğrudur.

Hey, eşiklerin ve yolların güçlü büyük Hekatesi

Hey sen atamız Janus ve sonsuz Zeus

Selam sana ulu Zeus⁴³⁸ ...

---

⁴³⁸ Prok. Diad. Hymn. 2. 3. 1.

7.2. Hekate'ye Orphik İlahi

Sana yalvarıyorum, sevgili yol kavşakları tanrıçası Hekate
Cennetin, denizlerin ve yeraltının safran renkli örtülü tanrıçası
Kabirlerde ölümün ruhlarıyla büyük gizemlerin sahibi
Perses'in kızı, geyiklerin arasında coşan, yaban hayatın ve el değmemiş doğanın aşkı
olan,
Geceden gelen, köpeklerin koruyucusu, fethedilemez ve yenilmez kraliçe,
Korkutucu bir ses ile kükreyen, ilgi uyandıran çehreye sahip olan
Boğaların baş tanrıçası, dünyaların gizemli anahtarlarının sahibesi,
Gençliği büyütüp besleyen, dağlarda gezen peri, hükümdar tanrıça
Ulu tanrıça, sana yalvarırım beni kutsal yolundan ayırma
Her zaman hoşnut ve zarif bir kalp dilerim⁴³⁹ ...

7.3. Sophokles'in Helios ve Hekate İlahisi

Ulu Helios ve kutsal ateş
Yol kavşakları Hekatesi'nin kamçısı,
Olympus'ta dolaşan ve Olympus'u taşıyan tanrıça,
Ve dünyanın üçlü kutsal yollarında yaşayan tanrıça,
Meşe yaprakları ile taçlandırılmış tanrıça,
Vahşi yılların kıvrımlarında olan⁴⁴⁰.

7.4. Seleneye Yapılan Ayinde Okunan İlahi (MS. 4. Yüzyıl)

Üçlü yüzlü Selene, gel bana sevgili hanımım
Şefkatle, duy benim kutsal büyülü sözlerimi:
Gecenin yüzü, gençliğin en güzel hali,
Şafaktan doğan, ölümlülere ışığı getiren

⁴³⁹ Athanasakkis 2013, 113.

⁴⁴⁰ Kraus 1960, 87; Nauck 1889, 492.

Kim binerse kızgın boğaların gözlerine,
Kraliçem, arabanı kime sürdüreceksin
Helios'un ikizi
Üçlü zerafetlerin, üçlü şekilleri ile dans eden
Yıldızlar kadar zevk veren
Adaletli tanrıça, kaderi ipliği ile ören tanrıça
Clotho, Lachesis, Atropos (üçlü kader tanrıları),
O üç baştan biri sensin.
Persaphona, Megaira ve Allecto
Kollarındaki ellerin birçok şekillerden biri
Korkunç bir şekilde karanlıkta parlayan lambalar
Çehrende korkunç yılanların kilitleri sarsılır
Boğaların gürlemesinden çıkan ses
Kaynağın, sürüngenlerin pulları kadar geniştir
Omuzlarında en zehirli yılanların kavgaları olur
Öldürücü sınırlar arasında gezip durursun
Gecenin feryadı, yalnızlığın aşkı, boğa yüzlü ve boğa başlı olan,
Köpeklerin sesi ve boğaların gözüne sahip olan,
Şeklin aslanların kollarında gizlenmiş.
Yürüyüşün, kurt, yabani köpek gibidir ve onlar sana arkadaşlık eder,
Onlar Hekate'yi çağırırlar birçok isimde,
Artemis'in okunun havayı yardığı gibi.
Dört yüzlü, dört isimli, dört yola sahip tanrıça
Artemis, Persophone, Geyik-Vuran, Gecede-Parlayan,
Üç kere-yankılanan, üç-ses, üç-baş, üç-isim Selene
Üç yolun, üç boynun, üç yüzün birleşimi,

Üçlü sepetteki ebedi yanan kızgın ateşi tutan.
Üçlü yollarda her zaman dolaşan ve oraların ev sahibesi
Seni hoşnutlukla çağırıyorum, dualarıma kulak ver ve beni bağışla.
Geceyi dünyalar kadar kaplan,
Beni ölümsüzlerin ve karışık yaratıkların titremesinden koru,
İnsanlığa zafer getiren, birçok isimli tanrıça,
Boynuzlu ve boğa gözlü, çocuklarına adil olan Tanrıça.
Tabiatın ve bütünün annesi, tanrıları ve insanoğlunu var eden.
Derin dipsizlerde, genişliklerde, Olympos'da gezinen tanrıça
Sen başlangıç ve sonsun ve yalnızca sen her şeyin sahibisin:
Bütün düşünceler senden gelir ve sana gider, sonsuzluk olan, bütün her şey sende
son bulur.
Başındaki tacın sonsuzluk tepesine kadar ulaşır.
Yüce Kronos bile tacını yerinden oynatamaz.
Ve sen elinde altından bir asa tutan
Kronos'un kendisi tarafından kuralların yazılmış olan,
Bütün sabit olan düzenin sözlerini sana verdi.
Gücün en üstü olan tanrıça
İnsanlığın fatihi ve Damnodamia?.
Kaos'a hükmeden, Araracharara ephthisihere?.,
Ulu tanrıça, kendine kat beni,
Zeus'un bu çocuğunu tütsülerle sana sunuyorum
Ok atan, tanrıçaları barındıran, kutsal olan Tanrıça
Dağların ve yol kavşaklarının sahibi,
Hades'in gölgesi, yeraltındaki geceye ait olan tanrıça
Mezarlıkların arasında şölen havası edası ile dolaşan, dehşetliğin sonsuzluğu,

Sen karanlıksın, gecesin ve uçsuz bucaksız Kaos'sun.
Sen Fate (kader, ölüm, akıbet tanrıçası), Erinys (üçlü oç alma tanrıçaları), Torture (ızdırap tanrıçası)'sin,
Sen adaletli ve cezalandırıcısın,
Cerberus (cehennemin kapısında duran üç başlı köpek)'u boyundurluğu altında tutansın,
Yılanlı terazi ile çelikten sert terazisin,
Yılan saçlı ve yılan kemerlisin,
Düzensizliği doğuranın kanını içen ve ona ölümü getirensin,
Hırsla yemek yiyenleri, ölüm zamanlarından önce öldürüp, taze etlerini yiyen kalplerinin üzerinde ziyafet çekensin,
Çılgınlıkların, cinnetlerin gezgin sürücüsü, mezarlıklarda gezinen,
Gel ve sunduğum kurbanı kabul et⁴⁴¹.

7.5. Hekate İlahisi

Dokuz gün Kutsal Deo gezindi dünya üzerinde,
Ellerinde alev alev yanan meşale ile...
Ama onuncu günde
Onun üzerine parlayan,
Hekate ile karşılaştı,
Ellerinde alev alev yanan meşale ile...
Kumral bukleli Rheia'nın kızı
Söylemedi O'na hiçbir kelime, acele ile yanından ayrıldı
Ellerinde alev alev yanan meşale ile...⁴⁴²

---

⁴⁴¹ Ronan 1992, 75-77.

⁴⁴² Foley 1994, 4.

8. BÖLÜM

8. HEKATE HEYKELLERİ VE LAGİNA HEKATE TAPINAĞI FRİZLERİNDE HEKATE

Hekate'nin ilk betimlerinin “Monoprosopoz” yani tek figürlü kabartmalar olduğu ve hatta en eski örneğinin heykeltraş Myron tarafından Aigina için ahşaptan yapılmış (Ksanon) olduğunu ünlü antik yazar Pausanias'ın bir pasajından öğrenmekteyiz⁴⁴³. Bu ikonografik tiplerin erken dönem örnekleri antik dönem vazo betimlerinde karşımıza çıkmaktadır. İkonografik olarak tanrıçanın belirleyici özelliği khiton giymiş, elinde bir phiale diğer elinde meşale tutarak betimlenmektedir⁴⁴⁴. Tanrıçanın ahşaptan yapılmış tek veya üçlü tipleri ahşap malzemenin maruz kalabileceği çürüme veya yanma gibi doğal etkenlerden dolayı Hellenistik veya Klasik Dönemden elimizde bir örnek bulunmamaktadır. Ahşap örneklerin var olduğu somut olarak kanıtlanamasa da antik yazarların aktardığı bilgilerden yola çıkarak çok sayıda ahşap heykelinin varlığı bilinmektedir. Hatta antik yazarlar Hekate'nin şu anki taş, pişmiş toprak gibi heykel ve heykelciklerinin ilk örneklerinin ahşaptan olduğu yorumunda bulunmuşlardır. Bilinen en eski eser, heykeltraş Alkamenes tarafından, Atina Akropolisinde, İon düzenli Athena Nike tapınağının önüne yapılmış olan, şu anda küçük bir Geç Hellenistik kopyası Metropolitan Müzesi'nde bulunan MÖ 425 yılına ait Hekate Epipyrgidia heykelidir (Lev. 10. A)⁴⁴⁵. Athena Nike Tapınağı'nın bastionu üzerinde yer aldığı için “kule üzerinde” anlamına gelen *Epipyrgidia* sıfatı almıştır. Epipyrgidia heykelinden sonra, diğer üçlü Hellenistik ve Roma Hekateionları bu heykelin kopyaları sayılmaktadır⁴⁴⁶. Aristophanes'in, MÖ 5. yüzyılın sonlarında Atina'da bir evin önünde yer alan Hekateion'u normal bir şekilde karşılaması, bu heykellere pek te yabancı olmadığını göstermektedir⁴⁴⁷.

Ephesos Artemision Kutsal Alanı'nda bir Hekate kutsal yapısının (Hekatesion)⁴⁴⁸ ve MÖ 4. yüzyılın 2. yarısında çalışmış heykeltraş Menestratos'un⁴⁴⁹ yaptığı bir Hekate kült heykelinin kutsal alanın hemen arkasında yer aldığını⁴⁵⁰ belirten kayıtlar vardır. Strabon ve

⁴⁴³ Paus. 2. 30. 2.

⁴⁴⁴ LIMC VI / 1-2, Nr. 19-22, 28.30, 32, 43, 45-48, 51, 60, Lev. 655-658.

⁴⁴⁵ Alexander 1939, 273; Larson 2007, 166; <https://www.metmuseum.org/toah/works-of-art/1987.11.2/>

⁴⁴⁶ Petersen 1880, 140.

⁴⁴⁷ Aristoph. Wasps. 804.

⁴⁴⁸ Strab. 14. 1. 23. Orijinal metinde bu kutsal yapı *Hekatesion* olarak geçer.

⁴⁴⁹ Coulson 1980, 200-203.

⁴⁵⁰ Plin. Nat. 36. 4. 2: in magna admiratione est Hercules Menestrati et Hecate Ephesi in templo Dianae post aedem in cuius contemplatione admonent aeditui parcere oculis, tanta marmoris radiato est.

Plinius'un anlattıklarından Artemision yanında veya yakınında bir Hekate Kutsal Alanı olduğu anlaşılmaktadır⁴⁵¹, ancak Hekate kült heykelinin bir naiskos içinde mi, yoksa bir açık hava kutsal alanı içinde mi yer aldığı tartışma konusudur⁴⁵². Strabon'un, Artemision'un hemen arkasında yer aldığını söylediği Hekatesion'un heykeltraş Thrason tarafından tasarlandığını belirtmesi⁴⁵³, söz konusu Hekate Kutsal Alanı'nda bir naiskos ve içinde yer alan Hekate kült heykeli olasılığını güçlü kılmaktadır. Ephesos Hekatesi'nin Ephesos'ta basılmış iki Roma İmparatorluk Dönemi sikkesi üzerinde tasviri yer alır⁴⁵⁴. Imhoof-Blumer, sikkelerden birinin üzerindeki tasviri Artemis-Hekate olarak yorumlar (Lev. 6-B)⁴⁵⁵. Sikke üzerinde iki elinde meşale taşıyan tanrıça ve altında, her iki yanında birer geyik betimi bulunmaktadır.

Ephesos üretimi bir Gallienus sikkesi üzerindeki Artemis Ephesia ve her iki elinde meşale taşıyan Hekate'nin aynı anda tasvir edilmesi Ephesos'daki Hekate kültünün veya Artemis-Hekate kültünün bir göstergesi olarak yorumlanabilir (Lev. 7-B)⁴⁵⁶. Ephesos'da Celsus kütüphanesinden agoraya geçişi sağlayan Mithridates kapısı içinde yer alan Hekate kabartması bilinmeyen bir zamanda traşlanarak tahrip edilmiş olsa da kabartmanın tüm detayları anlaşılabilir (Lev. 8-A). Hekate'nin üçlü tiplemesinin betimlendiği kabartmada Hekate ellerinde meşaleler taşımaktadır. Bu kabartma ile aynı stile sahip bir kabartma ise Artemis Ephesia betimi taşır ve Varius Hamamı sokağında bir plaster üzerine işlenmiştir (Lev. 8-B). Bu kabartma da Hekate ile aynı şekilde traşlanmış olsa da detaylar belirgindir.

Strabon'un önemli bir pasajında, Ephesos'ta muhtemelen Arkaik tapınaklar demek istediği yapılarda ahşap kült heykellerinin uzun yıllar varlığını sürdürdüğünü belirtir. Leto'nun Artemis ve Apollon'u doğurmak için Hera'dan köşe bucak kaçtığı zaman Ephesos'a geldiğini, Solmissos Dağı eteklerinde, ortasından Kenkhrios Çayı'nın geçtiği Ortygia denilen selvi koruluğunda bir yerde Artemis'i doğurduğunu ve doğum sancısından kurtulduktan sonra burada yıkandığını anlatır⁴⁵⁷. Burada kimisi çok erken, kimisi daha geç olan çok sayıda tapınağın varlığından söz eden Strabon, erken tapınaklarda çok sayıda ahşaptan yapılmış heykelin yer aldığını, geç yapılarda ise Scopas'ın eserlerinin bulunduğunu

⁴⁵¹ Coulson 1980, 200-203.

⁴⁵² Coulson 1980, 200. Bkz. Dipnotlar 1-5.

⁴⁵³ Coulson 1980, 201; Strab. 14. 1. 23.

⁴⁵⁴ Head BMC Ionia 1892, 104, no. 373 (Gallienus); Imhoof-Blumer 1901, 60, no. 66, pl. 2,20 (Julia Domna).

⁴⁵⁵ Imhoof-Blumer 1901, 60, no. 66, pl. 2,20 (Julia Domna).

⁴⁵⁶ Head BMC Ionia 1892, 104, no. 373 (Gallienus).

⁴⁵⁷ Strab. 14. 1. 20.

söyler⁴⁵⁸. Bu ahşap heykeller içinde en önemli bulduğu eser, elinde bir asa tutan Leto ve yanında herbir kolunda birer çocuk taşıyan sütanne Ortygia heykelidir. Suat Ateşlier bu heykelin, Bayındır D tümülüsünde bulunan ve şu anda Antalya Arkeoloji Müzesinde sergilenen ve MÖ 7. yy. sonlarına tarihlenen Ephesos üretimi Leto-Apollon-Artemis fildişi heykel grubuna⁴⁵⁹ ilham kaynağı olan ahşaptan yapılmış bir kült heykeli olduğunu düşünmektedir⁴⁶⁰. S. Ateşlier, burada yer alan kadın figürünün Leto değil, emanet çocukları dikkatli bir şekilde gözeten sütanne Ortygia olduğu görüşündedir. Hatta Ateşlier, Artemison'un yanındaki Hekate kültü ile sütanne Ortygia arasında bir ilişki olup olmadığını ise dikkat edilmesi gereken bir husus olduğunu belirtmiştir.

Strabon, Ortygia'da her yıl geleneksel bayramların düzenlendiğini ve bu bayramlarda gençlerin önemli rol üstlendiklerini, birbirleri ile yarıştıklarını aktarır. Artemis'in süt annesi Ortygia belliki aynı zamanda selvi koruluğuna da ismini vermiştir. Hera'nın hışmından kaçan Leto'nun kızı Artemis'i Ephesos yakınlarındaki bir korulukta doğurduğu ve Ortygia adında bir sütanneye emanet ettiği ve daha sonra burada yerleşen kült ile Scopas'tan çok daha erken bir dönemde tapınaklar inşa edildiği anlaşılmaktadır. Strabon'un bahsettiği tapınaklar muhtemelen Leto, Artemis ve Apollon olabilir.

Tanrıça Hekate Küçük Asya'ya özgün bir tanrıça olarak bilinmesine rağmen, Anadolu dışında Yunanistan'da, Atina Akropolü'nde, Parthenon'un doğu alınlığında da işlenmesi Tanrıça'nın önemini ve Karia bölgesi dışında da saygı gördüğünü göstermektedir⁴⁶¹. Klasik döneme kadar Hekate heykeli, aile heykelleri gırlanlarında (hekateia) sık rastlanmaktadır ve bu geleneksel kutsallık belirtmektedir. Ayrıca Plinius'un anlattığına göre, Ephesos'taki Artemis Tapınağı kutsal alanında heykeltıraş Menestratos'un yaptığı bir Hekate heykeli bulunmaktaydı⁴⁶². Eunapius, Sophistlerin Hayatları adlı eserinde, Pergamon Kenti'nde bir Hekate tapınağının varlığından ve bu tapınakta Hekate'nin elinde meşale taşıyan bir heykelinin bulunduğu bahseder. Tapınakta bulunan Hekate heykelinin duruş pozisyonunu “thaumatopios” olarak aktarmaktadır. Eunapius, tapınağı ziyaret ettiğini orada yanan bir ateş başında oturduğunu ve Hekate'ye duada bulunduğunu

---

⁴⁵⁸ Strab. 14. 1. 20.

⁴⁵⁹ Şare 2010, 63-78.

⁴⁶⁰ S. Ateşlier bu düşüncesini tez çalışmamız sırasında aktarmıştır.

⁴⁶¹ LIMC 4/ 1-2, 654 Nr. 17.

⁴⁶² Plin. Nat. 36.4.72-73.

anlatmaktadır. Pergamon Kenti'ndeki Hekate heykelini Neoplatonik filozof Maximus'un yaptığını aktarmaktadır⁴⁶³.

Tanrıça, bir sütun tabanı üzerine ayakta bir şekilde ve üçlü bir kadın profili ile betimlenmiş örnekleri bulunmaktadır. Her baş farklı açılardan bir görüşe sahiptir. Çeşitli araştırmacılar bu üçlü tiplmeyi, ayın üçlü hali olarak; yarım ay, dolunay ve hilal şekli yorumunda bulunmuşlardır. Kimi araştırmacı bu üçlü tiplmenin yeryüzünü, yeraltını ve gökyüzünü simgelediği yorumunda bulunmuşlardır. Ben bir yorumda daha bulunarak bu üçlü tiplmenin geçmiş, gelecek ve şimdi ki zamanı da simgeleyebileceğini düşünmekteyim. Bir ek yorum olarak bu üçlü tiplmenin Hekate'nin ay tanrıçası vasfı ile ve ay kültürünün tarih öncesi devirlerinden bu yana dişil bir varlığı simgelediği bilgisi ile yola çıkarak; bu üçlü tiplmenin bir kadının yaş evrelerindeki genç kızlık, annelik ve yaşlılık çağı olduğu yorumu da çıkmaktadır. R. Graves⁴⁶⁴ da kitabında ayrıntılı bir şekilde bu konuya yer vermektedir. Hekate'nin kültü Karia'dan Grek kentlerine gitmiştir ve Karia'nın Artemis'i gibi saygı görmüş ve tapılmıştır⁴⁶⁵. Üçlü tasvirin bir diğer açıklaması; güç, bağımsızlık ve üretim (antik dönemde bu tarım ile olabilir.) olarak kabul edilebilir.

Tanrıçanın figürlü kabartmalarına en yoğun olarak Karia ve Phrygia⁴⁶⁶ (Lev. 12-C) bölgelerinde rastlanılmaktadır. Hatta son yapılan arkeolojik keşiflerle Lydia⁴⁶⁷ ve Kilikia⁴⁶⁸ bölgelerinde tanrıçaya ait figürlü kabartmalar ele geçmiştir.

Hekate erken dönemlerde tek gövdeli (Monoprosopoz) olarak betimlenmesine rağmen daha sonra ki zamanlarda heykel ve kabartma tasvirlerinde belirli değişikliklere uğramıştır. Bu değişiklikler belirli gruplar halinde ayrılmıştır. Geç devirlerde Hekate tasvirleri üçlü gövde⁴⁶⁹ şeklinde ortaya çıkmaktadır. Hekate tiplmelerine Küçük Asya'da, Batı Anadolu antik kentlerinde, özellikle Karia ve Phrygia Bölgelerinde çok sayıda ele geçmektedir⁴⁷⁰. Kabartma ve heykel buluntuları belirli gruplara ayrılarak çalışma yapılırken daha kolay ve anlaşılabilir bir çalışma ortaya çıkmaktadır.

---

⁴⁶³ Eunapius 7.2.7-10.

⁴⁶⁴ Graves 2012, 16.

⁴⁶⁵ Alexander 1939, 273.

⁴⁶⁶ Lochman 1990, 455-461; 458, 463; Kraus 1960, 167.

⁴⁶⁷ Robert, Hellenica X, 1955, 113-117.

⁴⁶⁸ Ehling-Pohl-Sayar 2004, 257. No. 78-79; 225 No. 5.

⁴⁶⁹ Kraus 1960, 102; 153.

⁴⁷⁰ Kraus 1960, 166.

- Tek gövdeli, üç kafalı ve altı kollu
- Üç gövdeli, üç kafalı, altı kollu olarak iki ana formda incelemek mümkün olmaktadır⁴⁷¹.

Tek gövdeli, üç kafalı ve altı kollu betimlerine örnek olarak, Pergamon (Bergama) Zeus Sunağının doğu frizindeki Hekate Triprosopos kabartması verilebilmektedir (Lev. 10-B)⁴⁷². II. Eumenes tarafından Galatlara karşı yapılan savaşta kazanılan zafer anısına, yapılmıştır. Kabartmaların ana konusu tanrılar ve gigantların savaşı olarak görülmektedir. Tanrıça Hekate bu kabartmalar içinde yer almaktadır ve tanrıların yanında gigantlara karşı savaşmaktadır⁴⁷³. Barok stilde yapılmış olan sahnede Hekate tek gövdeli, üç kafalı ve altı kollu olarak betimlenmiştir. Hekate kabartma sahnesinde Artemis, Apollon ve anneleri Leto yanında betimlenerek akrabalık olarak yakınlığını yansıtmaktadır. Tanrıça ellerinde mızrak, meşale ve kılıç kalkan tutmuş bir durumda betimlenmektedir⁴⁷⁴. Hekate titan soylu bir tanrıça olmasına rağmen Zeus ve Zues'un soyunun yanında savaşmaktadır. Hekate'nin tek gövdeli betimlerine daha çok gemmalar gibi küçük eselerde karşılaşılmaktadır.

Üç gövdeli, üç kafalı ve altı kollu betimlemelerinin çıkışı Hekate'nin Trimophromis betimlemeleri ile ortaya çıkmaktadır. Bu örnekler genelde antik dönemde yol kavşaklarında, yerleşim birimlerinin kutsal alanlarında bulunan tapınak yakınlarında, şehirlerin çıkış ve girişlerinde yabancılardan korunma amaçlı olarak⁴⁷⁵ (Hekateion) kabartma-heykel yapılmaktadır. Bu formun ilk bilinen örneğini yukarıda da belirttiğimiz gibi Klasik Dönemi'nin ünlü heykeltıraşı Alkamenes'in Hekate Epipyrgidia tiplmesi ile yaptığını bilmekteyiz⁴⁷⁶. Bu kabartma-heykel tek bir sütun üzerine üç gövdeli olarak betimlenirken, yüzler üç tarafa bakar bir biçimde görülür. Tanrıça ayakta durur bir şekilde, sırtları birbirine dönük bir pozisyonda ve bitişik betimlenmektedir⁴⁷⁷. Antalya Müzesi'nde bulunan iki Hekateion'dan biri bu gruba bir örnek teşkil etmektedir. Eser bir kaidenin üzerinde birbirlerine sırtlarını dayamış üç kadın figürü şeklindedir⁴⁷⁸.

---

⁴⁷¹ Karagöz 2002, 309.

⁴⁷² LIMC VI, 191; Thomas 2010, 87.

⁴⁷³ Kunze-Kaestner 1985, 36.

⁴⁷⁴ Karagöz 2002, 310.

⁴⁷⁵ Kraus 1960, 169.

⁴⁷⁶ Paus. 1. 22. 8.

⁴⁷⁷ Karagöz 2002, 311.

⁴⁷⁸ Akyürek 2011, 238.

Lagina Hekate Kutsal Alanı, Karia Bölgesindeki Stratonikeia antik kenti (Eskihisar) yakınında olup kutsal bir yolla kente bağlanmıştır. MÖ 189-167 yıllarına ait olan Grekçe bir yazıtta, Hekate, Helios ve Rhodos Rahibi'nden söz edilmektedir. Stratonikeia ören yerinde Hekation'lar (Hekataia) arkeolojik kazılar sonucunda elde edilmiştir. Stratonikeia'da bulunup Bodrum Müzesi'ne götürülmüş olan iki Hekateion⁴⁷⁹ bulunmaktadır. Hekateion'ların ikisi de plintosludur ve vücutlarının üst kısımları betimlenmiş bir şekilde gösterilmektedir. Bacak ve ayakları görülmemektedir. 154 Env. Nolu. Hekateion'da, kalın bir silindirik şeklindeki orta bir sütun bulunmaktadır. Baş kısmı korunmuştur. 220 Env. Nolu. Hekateion'da, başlar kırık ve korunamıştır⁴⁸⁰. Lagina kutsal alanı Hekate kült heykeli kalıntılarına rastlanamamıştır. Usman Anabolu, İzmir müzesi deposunda bulunan yedi Hekataion'u yapmış olduğu çalışmada anlatmıştır⁴⁸¹.

Lagina frizlerinde toplam 245 figür bulunmaktadır. Frizlerin birkaçı kırılmış ve birkaçı da yıpranmıştır. Başların çoğu zarara uğramış ya da aşınmış durumdadır. Heykel stilinde küçük bir çeşitlilik bulunmaktadır. Bazı parçalar oldukça durağan bir şekilde işlenmiştir. Cepheden verilmiş figürler bulunmaktadır. Fakat figürlerdeki kıvrımlar oldukça belirgin bir şekildedir. Figürler birbirini devam eden bir şekilde düzenlenmiştir. Yüzlerde aşınmış bölgeler bulunmaktadır. Frizler 34 bloktan oluşmaktadır. 4 frizde Zeus'un doğumu ile ilgili ve Gigantomakhia konusu tasviri görülmektedir. Girişte ittifaklarla anlaşmalar savaşçılar, amazonlar ve ibadet eden figürler betimlenmektedir. Bloklar mermerden işlenmiştir. MÖ geç ikinci erken birinci yüzyıllarına tarihlenmektedir. Frizler kutsal alanın içinde bulunmuştur⁴⁸².

Schober, 1933 yılında Lagina friz kabartmaları analizi ve konusu hakkında bir çalışma yapılmış, Mendel ve Chamonard gibi araştırmacılar tarafından da çeşitli yorumlarda bulunularak birer çalışma gerçekleştirilmiştir⁴⁸³. Webb'e⁴⁸⁴ göre Lagina frizlerinde birden çok ve karışık konuların işlenmesi, Hesiodos'un Theogonia'sındaki Hekate profili ile örtüşmektedir. Bunun nedeni olarak sunulan sebep ise Hellenistik mimari kabartmalarının arasındaki örneklerden en çok karmaşık friz bloklarına sahip olması gösterilmektedir.

---

⁴⁷⁹ Hekateionların fotoğrafları henüz herhangi bir yayında yayınlanmamıştır.

⁴⁸⁰ Usman 1981, 329-335.

⁴⁸¹ Usman 1981, 332.

⁴⁸² Webb 1996, 108.

⁴⁸³ Mendel 1912, 428-536; Chamonard 1895, 235-262; Laumonier 1958, 344-425.

⁴⁸⁴ Webb 1996, 108.

Karia bölgesinde tanrıçaya ait kutsal alanda, tanrıçayı simgeleyen mitolojik figürlü kabartmalar İstanbul Arkeoloji Müzesine Osman Hamdi Bey tarafından getirilmiştir. Kabartmalarda, Hekate ve diğer tanrı ve tanrıçaların mitolojik öyküleri konu edilmektedir.

8.1. Güney Frizi

Güney frizlerinden bir kabartmada tanrıça Hekate bir tahta oturmuş şekilde betimlenmiştir (Lev. 11-A)⁴⁸⁵. Hemen yanında Zeus olduğu düşünülen bir tanrı bulunmaktadır. Baumeister, bu frizde tahtta oturan iki figürü Zeus Panamos ve Panama Kutsal Alanı'nda birlikte tapınıldıkları Hera Teleia olduğunu düşünmektedir⁴⁸⁶. Bu sahne Hesiodos'un satırlarında geçen Hekate profili ile tamamen uyşmaktadır. Dizelerde, Zeus'un Hekate'yi tüm diğer tanrı ve tanrıçalardan üstün tuttuğu⁴⁸⁷ söz edilmektedir.

8.2. Kuzey Frizi

Kuzey friz⁴⁸⁸ bloklarının 21 parçasından 8 parçasının kayıp olduğu Schober'in frizi yeniden canlandırma çalışmasında ortaya çıkmıştır. Kuzey frize ait bir kabartmada, Hekate Anadolu için önemli bir sahneyi yansıtmaktadır. Frizde gerçek bir anlaşmanın alegorik bir sahnesi tasvir edildiği düşünülmektedir⁴⁸⁹. Kuzey frizinin sahnesinde, bir uygarlığının kuruluşunun mekanı tasviri betimlenmektedir. Sahnedeki figürler, bir figür haricinde, ki bu figür bir kayanın üzerine yaslanmış şekilde betimlenmektedir, dikdörtgenel bir şekilde taburelere oturmuş olarak tasvir edilmektedir. Bu yer muhtemelen bir Hekateion bölgesi olarak yorumlanmaktadır. Arka planda tapınak⁴⁹⁰ ve uzun bir sütun üzerinde bir ödül kupası tasviri bulunmaktadır. Schober⁴⁹¹ özellikle kuzey frizin N-223 nolu sahnede askerlerin el sıkışma betimine⁴⁹² odaklanmaktadır. Hem Mendel hem de Schober bu sahnenin Roma askerleri ile Amazonların politik bir anlaşma sahnesi olduğu yorumunda bulunmaktadırlar. İki örtülü dansçı kadın solda iken, iki kadın ise sağda yer almaktadır. Schober'in yorumuna göre bu sahne bir Hekate ritüelini anımsatmaktadır ve kadınlardan biri muhtemelen Hekate olarak yorumlanmaktadır (Lev. 11-B). Bu figür başında polos ile bir libasyon sahnesini gerçekleştirirken betimlenmiştir. Schober'in yorumu ile sahne soldan sağa şu şekildedir:

⁴⁸⁵ Mendel 1912, Kat. Nr.201; Schober 1933, 77. Lev. 201; Baumeister 2008, 36-37.

⁴⁸⁶ Baumeister 2007, Taf. 6.

⁴⁸⁷ Hes. Th. 411.

⁴⁸⁸ Baumeister 2008, 38-50.

⁴⁸⁹ Webb 1996, 111.

⁴⁹⁰ Baumeister 2008, Taf. 32. Platte 220; Taf. 33. Platte 221.

⁴⁹¹ Schober 1933, Lev. N-223.

⁴⁹² Baumeister 2007, Taf. 35.

nympheler, belirlenmemiş kişiler ve yerel kahramanlar⁴⁹³; askerler⁴⁹⁴; Olympos tanrısı⁴⁹⁵; merkezi sahne⁴⁹⁶; kutsal ritüel için hazırlık sahnesi⁴⁹⁷; Karialı (Amazonlar) ve Romalı (Hellenler) askerlerin dostça tasvir edildiği bir sahne⁴⁹⁸ ve dini bir sahne⁴⁹⁹ olarak yorumlanmıştır. Şaşırtıcı bir biçimde Schober ve Mendel'in özellikle odak merkezli blok⁵⁰⁰ hakkındaki betimleme yorumları problemlili görülmektedir⁵⁰¹. Her iki araştırmacı da, frizin iki askeri güç arasındaki simgesel bir tasvir gibi olduğu yorumunda bulunmaktadır.

Junghölter⁵⁰² Schober'in yorumlamasını reddederek, kuzey frizinde bulunan sahnenin tek bir odağa ait bir merkezi sahne işlendiği ve bu sahnenin de Hekate odağında bulunduğu yorumunu yapmaktadır. Junghölter'e göre sahne: Olympos tanrıları⁵⁰³, Amazonlar ve Hellen askerler⁵⁰⁴ ve iki elbiseli figürün ellerinin kopçaları hizasında iri bir kayaya ulaşma sahnesi işlenmiştir⁵⁰⁵ ki bu sahne odak sahnesi olarak yorumlanmaktadır. Diğer yandan Junghölter ana konuya ait olan blok sahnesinin, bir ana sahnesinin bulunduğunu ve etrafında diğer ana sahneye bağlı birkaç grup sahnesinin yeraltığını belirtmektedir.

Friz parçaları yerli yerinde bulunduğu, ne yazık ki sadece 1857'de Sir Charles Newton friz parçalarının fotoğrafını çekmiştir. Bu görüntüler günümüz teknolojisinden uzak olduğu için görüntüler belirsizdir. Bu yüzden frizler hakkında yorum yapmak oldukça zor bir durum halini almaktadır.

Hekate bir Anadolu'nun yanında yer aldığı görülmektedir. Sahnede bulunan bir amazon ve savaşçı tokalaşmaktadır. Savaşçı Korint miğferi takmış olarak tasvir edilmektedir. Dolayısı ile savaşçı Anadolu değildir. Küçük Asyalı amazonun yanında duran Hekate'nin başında yüksek bir polos ve sağ elinde bir phiale tutmaktadır. Bu sahnede personifikasyon (Burada ilahı bir olgu kişileştirilmiştir.) ile karşılaşılmaktadır. Amazon Karia kenti Stratonikea'yı simgeler; savaşçı ise Romalıdır. Roma ile Küçük Asya arasındaki

---

⁴⁹³ Schober 1933, Lev. N-213A, N-218, N-214, N-215.

⁴⁹⁴ Schober 1933, Lev. N-216.

⁴⁹⁵ Schober 1933, Lev. N-217.

⁴⁹⁶ Schober 1933, Lev. N-223.

⁴⁹⁷ Schober 1933, Lev. N-219.

⁴⁹⁸ Schober 1933, Lev. N-220, N-221, N-222, N-224, N-225.

⁴⁹⁹ Schober 1933, Lev. N-221/222.

⁵⁰⁰ Schober 1933, Lev. N-223.

⁵⁰¹ Webb 1996, 111.

⁵⁰² Junghölter 1989, 131, 135.

⁵⁰³ Schober 1933, N-217

⁵⁰⁴ Schober 1933, N-220

⁵⁰⁵ Schober 1933, N-221, N-222.

hukuksal anlaşmayı simgelemek üzere Hekate, Anadolu'nun yerlisi Amazonun yanında yer alır ve ona destek vermektedir⁵⁰⁶. Anadolu'nun Küçük Asya Eyaleti olduğu Roma Devrinde Stratonikea'nın vatandaşlık haklarının tanınması ile ilgili bir konu simgelenmektedir⁵⁰⁷. Stratonikeai'da bulunmuş bir yazıt bu konuya ilişkin bilgiler vermektedir⁵⁰⁸.

8.3. Batı Frizi

Lagina'nın batı frizlerine ait bir kabartmada giganthomakhi konusu betimlenmektedir. Tanrılar ve gigantlar arasındaki mücadele, MÖ 2. yüzyıla ait olan Pergamon Zeus altarına benzemektedir⁵⁰⁹. Yapının arka kısmında bulunan friz, en açık bir şekilde tasvir edilmiş frizlerden biridir. Günümüze kadar gelmiş orjinal 34 bloktan 7. Blok olarak sayılmaktadır. Ölümsüz tanrılar ve kaslı tasvir edilmiş gigantlar cepheden, profilden ve artarda gelen bir şekilde dolgulu olarak betimlenmiştir⁵¹⁰. Açık bir şekilde soldan sağa olarak görülmektedir ki, gigantın yılan bacakları kıvrımlı bir şekilde verilir ve bir kadın elinde giganta karşı kılıç kullanır. Schober'e göre bu kadın Moiralardan (Kader Tanrıçaları) biri olarak tanımlanmaktadır. Frizin ilerisindeki ikinci bir Moira savaşı kayıp bir blokta olduğu düşünülmektedir. Hermes kanatlı ayakkabıları ile tasvir edilerek sakallı ve hayvan vücutlu sakallı gigantı bıçaklayarak betimlenmektedir⁵¹¹. Schober'in yorumu üzerine sakallı bir figür Herakles olarak tanımlanmaktadır ve figür elinde bir sopa ile gigantın arkasında vuracak bir pozisyonda tasvir edilmektedir. Gigant ise yerden aldığı dev kayayı savurur bir pozisyonda resmedilmektedir. Örtülü olarak tasvir edilmiş Hera bir başka giganta karşı saldırı halinde betimlenmektedir. Zeus sol elindeki şimşek demetini ya da silahını giganta karşı kullanırken sağ elindeki silahı -ki bu parça kayıptır-kaldırılmış şekilde tasvir edilmektedir. Poseidon üç dişli yabasını yılan bacaklı giganta saplamaktadır. Hekate ateşli meşalesi ile, giganta karşı koymaktadır. Artemis, Hekate'nin karşısında savaştığı giganta, Hekate'ye destek vermek amaçlı kargısını fırlatır bir şekilde ve ayağının hizasındaki köpekler ile karşı koyarak betimlenmektedir. Apollon oku ile geriye doğru esneyerek gigantın karnının altına okunu fırlatır bir şekilde tasvir edilmektedir. Barışçıl ve peçe takmış Aphrodite Eros'un kanatları altında beklemektedir. Onun hemen arkasında tamamen zırhlı tasvir edilmiş Ares görülmektedir. Hayvan vücuduna benzer bir gigant

⁵⁰⁶ Karagöz 2002, 308.

⁵⁰⁷ Karagöz 2002, 308.

⁵⁰⁸ Şahin 1982, No. 507.

⁵⁰⁹ Mendel 1912, Kat. Nr. 225 A, 226-230; Schober 1933, 76 vd., Lev. 227-230.

⁵¹⁰ Webb 1996, 108.

⁵¹¹ Webb 1996, 109.

büyük bir kaya parçasında beklemekte ve sağ tarafı kayıp olan muhtemelen bir tanrının savaş sahnesi bulunmaktadır⁵¹².

8.4. Doğu Frizi

Lagina'nın doğu friz bloklarından 210 nolu plakada Zeus'un doğuşunu kutlayan kuretler ve klinede uzanan Rhea ile Kronos görülmektedir⁵¹³. Rhea yatakta veya klinede doğuran bir kadın pozisyonunda betimlenmektedir. Frizleri çalışan araştırmacıların birçok farklı yorumları bulunmaktadır. Mendel, bu sahneyi tapınağın sahibi tanrıçanın doğuşu olarak yorumlamaktadır⁵¹⁴. Bu sahnede, Stratonikeia'ya kutsal bir yol ile bağlı olan Panamara Kutsal Alanı'ndan yola çıkılarak Karia'lı yerel tanrılar Zeus Panamaros ve aynı merkezde tapınılan Hera Teleia'nın tasvir edilmiş olabileceği de düşünülmektedir⁵¹⁵. Doğu frizinde tanrıçanın Karia'daki doğumunun tasvir edildiği düşüncesi de vardır. Sahnede dağlar, kaynaklar, nehir nympheleri, ormanlar, ağaçlar tanrıçanın doğumunu kutlamaktadır⁵¹⁶. Bu sahnelerin ikonografik olarak benzerleri, Tegea'daki Athena tapınağı sunağında ve Megalopolis'teki masa kabartmalarında işlendiği bilinmektedir⁵¹⁷. Friz bloğu tapınağın ana giriş tarafının üzerinde yer almaktaydı; ancak eksik bir şekilde ele geçmiştir. Bu yöndeki frizlerin orijinal bloklarından sadece 13 adedi bulunabilmiştir. Diğer yandan, bazı figürler için en az iki sanatçının stilleri ayırt edilebilmektedir. Bir bütün olarak, oldukça canlı bir frizdir. Figürlerde çeşitli açılardan kıvrılmalar, farklı seviyelerde hareket eden figürler birbirlerine hafifçe dokunmaktadırlar.

Doğu friz plakaları içinde iki merkezi blok E-210 ve E-211 olmak üzere, Zeus'un doğumunu betimlemektedir⁵¹⁸. E-210 bloğunda Rhea bir klineye uzanmıştır ve etrafında üç dansçı figür bulunur. Sağda ve solda iki kadın ki muhtemelen bu kadınlar doğuma yardım eden kadınlardır, kadınlar klineye zıt yönde tasvir edilmektedir. Sağda ikisinden en uzununu geniş bir obje taşımaktadır ve bir figür hızlıca E-211 bloğunun olduğu figüre doğru hareket halinde işlenmiştir. Bazı araştırmacılar bir grup kadının ortasında tahtta oturmuş sakallı adam figürünü Kronos olarak yorumlamıştır. Bacakları ve kalçalarını kaplayan bir manto ile örtülü bir şekilde tasvir edilmiştir ve sol elinde O'na ait olduğu düşünülen çubuk biçimli bir

---

⁵¹² Webb 1996, 109.

⁵¹³ Baumeister 2008, Platte 210. Taf. 19. 7.

⁵¹⁴ Mendel 1912, Kat. Nr. 210; Schober 1933, 70, Lev. 210.

⁵¹⁵ Baumeister 2008, 37.

⁵¹⁶ Mendel 1912, Kat. Nr. 211, 212; Schober 1933, Lev. 212.

⁵¹⁷ Paus. 8. 47. 3-8. 31. 4.

⁵¹⁸ Baumeister 2008, Taf. 19-21.

nesne tutmaktadır. Fakat bu parça hasar görmüştür. Sağ bacağının yanında duran bir kartal tasviri klineye doğru bakar bir şekilde betimlenmiştir. Kronos'un arkasında örtülü dolgun anaç tipli bir kadın tasviri bulunmaktadır. Bloğun sol tarafında üç genç kadından biri elini nazikçe Kronos'un sağ tarafında bulunan kadının başına koymaktadır. İkinci kadın hemşireye doğru koşar bir şekilde elinde bir kumaş ile koşarak tasvir edilmektedir. E-211 bloğunun sağ tarafında iki kadın dans ederek doğumu kutlamaktadırlar⁵¹⁹.

Mendel doğu frizinde Hekate'nin doğum sahnesinin işlendiğini savunmaktadır. Bu savunmasının açıklaması olarak, doğu frizinin tapınağın ön cephesinde bulunması ve bu frizde bir başka tanrının doğum sahnesinin yer almasının uygunsuz olduğunu düşünmektedir⁵²⁰. Fakat Schober ve Chamonard frizin Zeus'un doğumuna ait olduğu düşüncesine sahip olmaktadır. Bu doğum sahnesinde doğuma yardım eden iki kadın figüründen biri olarak tasvir edilen ve şu anda hasar görmüş olan figürlerden birinin Hekate olduğunu düşünmektedirler. Bu savın nedeni olarak Hekate'nin başındaki polos gösterilmektedir⁵²¹. Çoğu araştırmacı Hekate'nin olduğu yorumundan çok Zeus'un doğumu olduğu kanısındadır. Benim için Zeus doğumunun tasvir edilmesi, Hekate'nin kökenin çok erken dönemlerde var olduğu düşüncesine sevk etmektedir. Çünkü tapınak frizindeki bu doğum sahnesinde Zeus dönemi öncesinin varlığını gösteren nadir kabartmalardan biri olarak görülmektedir. Arkeolojik envanterler içinde Zeus'un doğumu ile ilgili çok az tasvirler bulunmaktadır.

---

⁵¹⁹ Webb 1996, 109.

⁵²⁰ Mendel 1912, 426-536. Özellikle Bkz. 488.

⁵²¹ Baumeister 2008, 35-36. Taf. 19.

9. TARTIŞMA VE SONUÇ

Tanrıça Hekate'den en detaylı şekilde tarihin yapı taşlarından biri olarak kabul edilen Hesiodos'un Theogonia eserinde bahsedilmektedir. Hesiodos Hekate'nin titan soyundan geldiğinden bahseder. Tarihi mitoloji paralelinde incelediğimizde evrenin yaratılışı ile ilgili sembolik, simgesel, efsaneleşmiş bilgiler elde ederiz. Bilindiği üzere elimizde bulunan, örneğin Theogonia'da Grek mitolojisi belirli tarihi dönemlerden bahseder ve en son Olympos'lu tanrılar kuşağı ile karşımıza çıkar. Fakat Zeus baş tanrı sıfatıyla karşılaşmadan önce titanların hakimiyeti altında olan bir dönemin olduğunu biliyoruz. Hekate de Olympos'lu tanrılar kuşağından daha eski bir tanrıçadır. Kimi kaynaklarda ana tanrıçanın kız kardeşi olarak yorumlanır. Burada dikkat etmemiz gereken nokta Hekate'nin titan soyundan gelmiş olmasına karşın Olympos'lu tanrılar kadar saygı görmüş, geç dönemlere kadar tapınımı devam etmiş bir tanrıça olduğudur. Hatta MÖ 2. yüzyılda bir zafer simgesi olarak yapılmış, Pergamon Zeus Altarı'nda Hekate'nin Olympos'lu tanrılar tarafında yer alması bunu doğrulamaktadır (Lev. 10. B). Hekate'nin Artemis ile olan ilişkisinin açıklaması yine Hesiodos'un Theogonia adlı eserinde yer almaktadır. Hesiodos, Hekate'nin annesinin Asteria, Asteria'nın annesinin de Leto olduğunu söyler. Dolayısıyla Hekate ile Artemis'in anne soyları aynıdır. Kimi kaynaklardaysa Leto ve Asteria'nın kardeş olduğu tanımı yapılmaktadır. Bilindiği üzere anaerkil toplumlarda soy anneden devam ederdi. Buradan çıkacak tespit ise yine bizi Hekate'nin tapınımının çok erken dönemlere kadar gittiğini göstermektedir. Herodotos, Lykia'da soyun anneden devam ettiğinden söz eder. Artemis (özellikle Ephesos Artemis'i) bilinen ilk ana tanrıça olgusunun geldiği son tanrıçadır. Daha sonraları günümüzde bile bitmeyen olgu en son Magna Mater olarak değişikliğe uğramıştır. Meryem Ana Kilisesi'nin Ephesos Kenti'ne yakın olması bir tesadüf değildir. Tarih literatüründe iki kuzenden birinin adının daha çok anılması büyük olasılıkla artık toplumun MÖ 8. yüzyılda Batı Anadolu'da yaşanan çeşitli göçlerle birlikte anaerkil toplumdaki daha çok ataerkil bir topluluğa geçişi olarak açıklamak mümkündür. Artemis'in titan olan annesi Leto ve Olympos'lu tanrıların başı olan Zeus'un kızı olması kuşkusuz ki Artemis'i daha çok tanımamızı, bilmemizi sağlamıştır. Hekate'nin özellikle Batı Anadolu'da daha çok tapınım gördüğünü bilmemize rağmen ne yazık ki elimizde çok fazla arkeolojik kanıt bulunmamaktadır. Bulunsa bile bu kanıtlar henüz toparlanmamış bir şekildedirler. Elimizdeki arkeolojik buluntular ışığında, sikkelerden, yazıtlardan, mezar taşlarından, çeşitli heykellerden, kabartmalardan ve antik kaynaklardan yararlanarak Hekate'nin şu an bilinen sıfatlarından çok daha fazlasının arkeoloji dünyasında açığa

çıkacağı umudundayım. Çünkü sonuç olarak Hekate hakkında ne kadar bilinenler açığa çıksa da bir yanı her zaman gizem içinde kalacaktır.

Anadolu’da Hekate kültüne ait en eski yazılı belge Miletos-Apollon Delphinion’da bulunmuş bir yuvarlak altarda yer almaktadır. Arkaik döneme tarihlenen ve “Bustrefedon” olarak yazılmış yazı tam olarak okunmamaktadır. Buradaki Hekate kültürünün MÖ 78/77 yıllarına kadar devam ettiği daha geç devirlerden kalan yazıtlardan anlaşılmaktadır. Apollon ile birlikte Didyma’da da Temenos’un anıtsal girişinin koruyucusu olarak Phosphoros (parlak ve süpriz ışık taşıyan) niteliği ile ilgi ve saygı görmüştür. Pausanias, tanrıçanın ilk heykel betimlerinin ahşaptan (Ksanon) olduğunu ve geç dönemlerdeki örneklerinden farklı olarak tek figürlü kabartmalar olduğunu söylemektedir. Bu heykelin ilk örneğini heykeltıraş Myron, Aigina için ahşaptan yapmıştır. Tanrıça bu tiplerde bir khiton giymiştir, bir elinde meşale diğer elinde ise phiale tutar. Sözü edilen bu ilk örneklere erken devirlere ait vazo tasvirlerinde rastlanır. Yine Pausanias, Batı Anadolu’da bir Ion Kenti olan Kolophon’da Hekate için siyah yavru köpeklerin kurban edildiğini bildirir. Etimolojik araştırmalara göre Hekate ismi Karia Bölgesi’ne özgü yerli dilinden geldiği bilinmektedir.

Mitolojide Hekate kimlik olarak gecenin ve karanlıkların kızıdır. Hekate’nin bir diğer niteliği ölenlerin ruhlarını yeraltına yani Hades’e götürmektir. Thrakia’da başta Thasos olmak üzere, Abdera ve Samothrake gibi merkezlerde MÖ 5. yüzyıldan itibaren Hekate kültürünün olduğu bilinmektedir. Karanlıkların gizeminden dolayı büyü ve sihir gücüne de sahiptir. Işık taşıyan tanrıça özelliği ile bilinir. Tanrıça Hekate onuruna Byzantion Bosporeiaları (gençlik şenlikleri) denilen meşale yarışları yapılır ve kentin kuruluşu kutlanırdı. Hekate, Phrygia Bölgesi’nde bulunan tanrı Men ile de ilişkilendirilir.

Tanrıça’nın her tiplemesi en yoğun olarak Karia ve Phrygia Bölgesi’nde karşımıza çıkar. Karia Bölgesi’ndeki Stratonikeia kentine bağlı Lagina Kutsal Alanı, Hekate kültürünün resmi olarak yaşatıldığı bir tapınağı kapsar. Lagina Hekate Tapınağı’nda bulunan tanrıça ile ilgili mitolojik sahneler taşıyan friz kabartmaları bugün İstanbul Arkeoloji Müzesi’nde sergilenmektedir.

ÜÇLÜ TİPLEMELER

1- Tek gövdeli, altı kollu ve üç başlı

2-Üç başlı, altı kollu ve üç gövdeli

1-Tek gövdeli, altı kollu ve üç başlı: Pergamon Zeus sunağındaki Hekate kabartması bu gruba verilecek en iyi örneklerden biridir (Lev. 10. B) . II. Eumenes (MÖ 197-159).

2- Üç başlı, altı kollu ve üç gövdeli: Bu tiplerde genellikle birbirlerine sırtı sırtına yapışık ve bazen ortaların bir sütun bulunan üç kadın bedeni biçimindedir. Üçü de aynı yöne bakar. Bu tiplerde genelde yol kavşaklarında, yol ağzlarına ya da yerleşim birimlerinin kutsal yerlerine yerleştirilir.

Hekate'nin, en erken devirlerden itibaren doğadaki tüm yaratıkların egemeni olduğunu gösteren Potnia Theron tiplmesi, Atina National Museum'da bulunmaktadır. Burada bir amphora üzerindeki resimde tanrıça, her kolunda iki aslan arasındadır. Bu tiplmeye benzer bir örnek stel Phrygia-Bithynia sınırındaki Bilecik'ten bulunmuş Geç Hitit formunu andırann stelin en üst alınlık kısmında başında tepelik/palmet süslemeli tanrıça büstü, omuzlarında kuşlar ve her iki yanda Kaplan/Pars figürleri ile gösterilmiştir. Hesiodos'un göklerin, yerin ve denizlerin egemeni olarak Hekate'ye verdiği kimlik vurgulanmaktadır.

Pausanias'ın Kolophon'da bir Artemis-Hekate kültünün varlığından bahsetmesi ve bu kültte siyah dişi köpeklerin kurban edilmeleri akla Kolophon'un bir kutsal yol ile kendine bağlı olan kent kutsal alanı Klaros Apollon Tapınağını getirir. Bu kutsal alanda Artemis ve son yıllarda ortaya çıkarılan Leto tapınağı bulunmaktadır. Leto Tapınağı'nda geçen yıl ortaya çıkarılan Geç Bronz Çağı'na ait, doğum yapar pozisyondaki pişmiş toprak figürin, kazı ekibinin de vurguladığı gibi bir zamanlar Karlar'ın, dolayısı ile daha öncesi Luwiler'in yaşadığı bu bölgedeki Ana Tanrıça kültünü temsil eder. Ephesos Artemis Kutsal Alanı'nda yer alan Hekate Şapeli, Kazıda bulunan bıçak izli köpek kemikleri Ephesos Artemis'i ile Hekate arasındaki ilişkiyi gözler önüne serer. Köpek kurbanının baş tanrısı Artemis olan Lydia başkenti Sardeis'te de karşımıza çıkması, bu ilişkiyi daha da güçlendirir. Ephesos Artemisi'nin göğsünde yer alan burçlardan oluşan zodyak tanrıçanın astronomi ve gökyüzü ile bağını gösterir ve Hekate ile yakınlığını ortaya koyar. Ephesos'ta Artemis Ephesia, Aphrodisias'ta Aphrodite, Kaunos'ta Kaunos Artemis'i, Perge'de Artemis Pargaia olarak karşımıza çıkan muhtemel ikinci bin Batı Anadolu coğrafyasına ait Ana Tanrıça, bu defa Milet'te Arkaik Aphrodite Oikos Tapınağı'nın alınlığında karşılıklı iki Anadolu Parsı ile temsil edilirki, Gerga'da, içinde Ephesos Artemisi benzeri bir kült heykeli (Lev. 3) yatan açık hava tapınağının anta kaideleri de Anadolu Parsı pençesidir. Khios'daki Emporio Athena Tapınağı'nın ve Erythrai Athena Tapınağı'nın anta kaideleri de aynı Anadolu

hayvanının peçelerini taşırlar. En azından ikinci bin yılda, belki de bir Luwi Ana Tanrıçası'nın kökleri olmalıdırlar. Labraunda Zeus'unun, hatta bir Euromos sikkesindeki gibi Euromos Zeus'unun da göğsündeki transformasyon ile Ephesos Artemis'ine dönüşmesi bir tesadüf olmamalıdır (Lev. 14. A). Roma Dönemi'nde Artemis Ephesia olarak adlandırılan bu Ana Tanrıça muhtemelen Hekate'nin de içinden kök sürdüğü çok eski bir Batı Anadolu Ana Tanrıçası olmalıdır. Thessalonikalı (Selanik'li) Eustathios'un anlattığı, Ephesos'ta tanrıça Artemis'e karşı inançsız olan bir kadının Ephesos Artemis'i tarafından önce köpeğe dönüştürülmesi ve ardından merhamet edilerek tekrar insan formuna geri döndürülmesi; bu olayın karşısında büyük bir utanç taşıyan kadının kendini asmasının ardından Tanrıça Artemis'in kadını tekrar hayata döndürerek, üzerine kendi köstümünü giydirmesi ve kadına Hekate ismini vermesi eski anlatımları gün yüzüne vurmasından başka bir şey olamaz. Hekate, bir zamanlar Karlar'ın, daha da önce Luwiler'in yaşadığı bir coğrafyada, adına kimi zaman Ephesos Artemis'i, kimi zaman Kaunos Artemis'i, Aphrodisias Aphrodite'si dediğimiz, ikinci bin sonlarında Pylos tabletlerinde "Potnia Aswiya", Assuvalı-Asyalı Hanım (tanrıça) olarak isimlendirilen bu eski Batı Anadolu'lu Ana Tanrıça'dan kök sürerek ortaya çıkmış olmalıdır.

10. KAYNAKLAR

- Adiego I. (2007) *The Carian Language*, Leiden, Boston
- Akyürek Şahin N. E. (2001) Eine kleine Reliefbüste des Zeus im Museum von Kütahya, *Olba IV*, 117-124.
- Akyürek Şahin N. E. (2006) Anadolu Hekate Korpusu ve Çeşitli Müzelerde Hekate Eserleri Üzerinde Çalışmalar. Bir Ön Rapor, *Arkeoloji ve Sanat* 121, 59-67.
- Akyürek Şahin N. E. (2007) Neue Votivsteine aus dem Museum von Afyon, *Gephyra* 4, 59-115.
- Akyürek Şahin N. E. (2011) Antalya Müzesi'nden iki Hekation, *Adalya* 14, 237-258.
- Akyürek Şahin N. E. (2016) The Cult of Hekate in Lydia: Evidence from the Manisa Museum, *Gephyra* 13, 1-48.
- Alexander C. (1939) A Wooden Hekataion of the Hellenistic Period, *The Metropolitan Museum of Art Bulletin* 34, 272-274.
- Ateşlier S. (2010) “Lidya Pişmiş Toprak Mimari Levhaları (Lydian Architectural Terracottas)”, *Lidyalılar ve Dünyaları*, Ed. N. D. Cahill, İstanbul, 225-232.
- Ateşlier S. (2008) “The Archaic Architectural Terracottas from Euromos and Some Cult Signs”, *Labraunda and Karia. An International Symposium Commemorating 60 Years of Swedish Archaeological Work in Labraunda*. The Royal Swedish Academy of Letters, History and Antiquities, 20-21 November (2011), 279-290.
- Athanassakis A. (2013) *The Orphic Hymns*. Baltimore, John University Press
- Aydaş, M. (2009) New Inscriptions from Stratonikeia and its Territory, *Gephyra* 6, 113-130.
- Bachvarova M. R. (2016) *From Hittite to Homer: The Anatolian Background of Ancient Greek Epic*, Cambridge University Press
- Bammer A. (1996) – Muss, U., *Das Artemision von Ephesos. Das Weltwunder Ioniens in Archaischer und Klassischer Zeit*, Mainz,
- Barnett R. D. (1953) The Phrygian Rock Façades and the Hittite Monuments, *BibO* 10, 77-82.
- Baumeister P. (2008) *Der Fries Des Hekateions Von Lagina, Neue Untersuchungen zu Monument und Kontext*, Byzas 6, Ege Yayınları
- Bean G. (1980) *Turkey Beyond the Meander*, London
- Beard M.,-North J. (1998) - Price. S., *Religions of Rome, Volume I, A History*, Cambridge University Press

- Immanuel Bekkerus, (1829) *Aristophanis Comoediae, Cum Scholiis, Vol. IV*, Londini
- Beren M. E. (2009) *The Myths and Legends of Ancient Greece and Rome*, Metalibri
- Berg W. (1974) Hekate: Greek or “Anatolian” ?, *Numen* 21, 128-140.
- Bernabe A.,- San Cristobal A. I. C. (2008) *Instructions for the Netherworld, The Orphic Gold Tablets*, Leiden- Boston
- Bevan E. (1985) *Representations of Animals in Sanctuaries of Artemis and of other Olympian Deities*, PhD., University of Edinburg
- Boardman J. (1998) *Early Greek Vase Painting*, Thames and Hudson
- Boedeker D. (1983) Hecate: A Transfunctional Goddess in the Theogony?, *Transactions of the American Philological Association* 113, 1983, 79-93.
- Bossert H. (1951) Die Göttin Hapat in der hieroglyphen-hethitischen Texten, *Belleten* 15, 1951, 315-323.
- Boutsikas E.-Ruggles C. (2011) Temples, Stars, and Ritual Landscapes: the Potential for Archaeoastronomy in Ancient Greece, *AJA* 115. 1, 55-68.
- Böker Ö. (2010) *Lagina Hekate Kutsal Alanından Bulunmuş Heykel Parçaları*, T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya
- Bremmer J. N., Erskine A. (2010) *The Gods of Ancient Greece. Identities and Transformations*, Edinburg University Press
- Brenk E. F. (1998) Artemis of Ephesos: An Avant Garde Goddess, *Kernos* 11, 157-171.
- Brisson L. (2003) *lato's Timaeus and the Chaldaean Oracles*. In Plato's TIMAEUS as Cultural Icon. Reydam-Schils, G. (ed) Notre Dame, University of Notre Dame Press
- Brody R. B. (2001) The Cult of Aphrodite at Aphrodisias, *Kernos* 14, 93-109.
- Brunel P. (2015) *Companion to Literary Myths, Heroes and Archetypes*, Routledge
- Bruns-Özgan C. (2014) Das Heiligtum der Meter Antaia in Kolophon, *BASILEUS*, Uluslararası “Anadolu’da Demeter ve Diğer Ana Tanrıça Kültürleri” Sempozyumu, Eds. Doyran, M.,-Özen-Kleine, B.,-Çörtük, U., Özen, S., Ankara, 2017, 25-28 Haziran 103-113.
- Burkert W. (2011) *Griechische Religion der archaischen und klassischen Epoche*, Stuttgart
- Carruba O. (1970) A Lydian Inscription from Aphrodisias in Caria, *JHS* 90, 195-196.
- Chamonard J. (1895) Les sculptures de la frise du temple d’Hecate a Lagina, *BCH* 19, 235-262,
- Christou Chr. (1968) *Potnia theron. Eine Untersuchung über Ursprung, Erscheinungsformen und Wandlungen der Gestalt einer Gottheit*, Thessaloniki

- Coulson W. D. E. (1980) Menestratos, *The Classical Journal* 75, 200-203.
- Cousin G.-Diehl C. (1887) Inscriptions de Lagina, *BCH* 11, 5-39 ve 145-163.
- Çelgin V. (2002) Termessos'daki Artemis Tapınakları. Epigrafik Verilere Göre Genel bir Değerlendirme, *Anadolu Araştırmaları* 16, 87-114.
- Dallet S. – Reyes A. T. (1998) *The Legacy of Mesopotamia*, Oxford University Press
- Daniel W. R. (1988) Hekate's Peplos, *ZPE* 278.
- Dawkins R. M. (1929) Artemis Orthia, *JHS Suppl.* 5, London
- Dillon M. (2001) *Girls and Women in Classical Greek Religion*, New York
- Edmonds G. R. (2004) *Myths of the Underworld Journey, Plato, Aristophanes, and the 'Orphic' Gold Tablets*, Cambridge University
- Edmonds G. R. (2011) *The "Orphic" Gold Tablets and Greek Religion (Further along the path)*, Cambridge University
- Ehling K.- Pohl D.- Sayar M. H. (2004) *Kulturbegegnung in einem Brückenland. Gottheiten und Kulte als Indikatoren von Akkulturationsprozessen im Ebenen Kilikien*, Bonn
- Ekici M. (2013) *Karia Şehir Sikkeleri ve Lagina'da Bulunan Sikkelerin Değerlendirilmesi*, T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Doktora Tezi, Konya
- Erim K. (1997) *Aphrodisias*, Net Yayınları
- Farnell L. R. (1896) *The Cults of the Greek States*, Oxford: Clarendon Press
- Farnell L. R. (1921) *Greek Hero Cults and Ideas of Immortality*, Oxford, Clarendon Press
- Farrell J. (1908) Excavations at Sparta, 1908. Archaic Terracottas from the Sanctuary of Orthia, *BSA* 14, 48-73.
- Fauth W. (2006) *Hekate Polymorphos-Wesensvarianten einer antiken Gottheit, Zwischen frühgriechischer Theogonie und spatantikem Synkretismus*, Verlag Dr. Kovac, Hamburg
- Fischer-Hansen T. (2009) *Artemis in Sicily and South Italy: A Picture of Diversity, in: From Artemis to Diana. The Goddess of Man and Beast*, Eds. T. Fischer-Hansen and B. Poulsen. *Acta Hyperborea* 12. Collegium Hyperboreum and Museum Tusulanum Press, 207-260.
- Foley H. P. (1994) *The Homeric Hymn to Demeter*, Princeton University Press, Princeton
- Fontenrose J. (1980) *Didyma. Apollon's Oracle, Cult and Companions*, University of California
- Forrer E. O. (1936) Eine Geschichte des Götterkönigtums aus dem Hatti-Reiche, *Melanges Fr. Cumont, Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire Orientales et Slaves*, t. IV, 687-713.

- Forstenpointner G. –Weissengruber G. E. –Galik A. (2005) “Tierreste aus früheisenzeitlichen Schichten des Artemisions von Ephesos. Analyse und funktionelle Interpretation,” in *Synergia: Festschrift für Friedrich Krininger*, ed. B. Brandt, V. Gassner and S. Ladstätter. Vienna, 85–91.
- Forstenpointner G. – Weissengruber G. E. (2008) Artemison’da Bulunan Hayvan Kemikleri, in: Ed. W. Seipel, *Efes Artemisonu. Bir Tanrıçanın kutsal mekanı*, Viyana, 149-157.
- Frazer J. G. (2009) *The Golden Bough, A Study of Magic and Religion*, The Floating Press
- Gow A. S. F. (1950) *Thocritus II*, Cambridge University Press
- Gökçöl T. (1999) *Dinler Tarihi Ansiklopedisi, Mezopotamya Dinleri*, İstanbul
- Gören E. (2013) Pindaros’ta Aşk Büyüsü: Aphrodite’nin “Divane (Eden) Kuşu” İynks’ün Kerameti, *Mediterranean Journal of Humanities*, III/1, 155-170.
- Graf F. (1985) *Nordionische Kulte: religionsgeschichtliche und epigraphische Untersuchungen zu den Kulturen von Chios, Erythrai, Klazomenai und Phokaia* (Bibliotheca Helvetica Romana, 21), Rome
- Graf F. (2003) Lesser Mysteries- Not Less Mysterious, in: Ed. B.M. Cosmopoulos, *Greek Mysteries The Archaeology and Ritual of Ancient Greek Secret Cults*, London and New York, 241-262.
- Graf F. (2010) Gods in Greek Inscriptions: Some Methodological Questions, in: *The Gods of Ancient Greece. Identities and Transformations*, Bremmer, J. N., Erskine, A., Ed., Edinburg University Press, 55-80.
- Graves R. (1965) *Greek Myths*. 4th edition. London: Cassell
- Graves R. (2012) *Yunan Mitleri*, Say Yayınları
- Greenewalt C. H. Jr. (1978) *Ritual Diners in Early Historic Sardis*, University of Californis Press, Berkeley
- Griggs D. F. (2013) The Beasts at Ephesus and the Cult of Artemis, *Harvard Theological Review* 106, 459-477.
- Groningen B. V. (1958) *La Composition litteraire archaique grecque*, Amsterdam
- Hanfmann G. M. A.-Masson O. (1967) Carian Inscriptions from Sardeis and Stratonikeia, *Kadmos* 6, 123-134.
- Hanfmann G. M. A.- Waldbaum J. C. (1968) Two Submycenaean Vases and a Tablet from Stratonikeia in Caria, *AJA* 72, 51-53.
- Herzfeld J. (1920) Inscription de Lagina en Carie, *BCH* 44, 70-100.
- Head B. V. (1897) *British Museum Catalogue of the Greek Coins of Caria, Cos, Rhodes*, London

- Head B. V. (1892) *British Museum Catalogue of the Greek Coins of Ionia*, London
- Held W. (2008) Gergakome. Ein 'altehrwürdiges' Heiligtum im kaiserzeitlichen Karien, *Istanbuler Forschungen* 49, Tübingen
- Hemberg B. (1950) *Die Kabiren*, Uppsala
- Herda A. (2006) Alexander Herda, *Der Apollon-Delphinios-Kult in Milet und die Neujahrsprozession nach Didyma. Ein neuer Kommentar der sog. Molpoi-Satzung* (Milet I 3 Nr. 133), Philipp von Zabern
- Herda A. (2009) Karkısa-Karien und die sogenannte Ionische Migration, in: Ed. F. Rumscheid, *Die Karer und die Anderen*. Internationales Kolloquium an der Freien Universität Berlin 13. bis 15. Oktober 2005, Bonn, 27-108.
- Herda A. (2011) How to run a state cult, in: *Current approaches to religion in Ancient Greece*, Papers presented at a symposium at the Swedish Institute at Athens, 17-19 April 2008, Stockholm, 57-93.
- Herda A.-Sauter E. (2009) Karerinnen und Karer in Milet: Zu einem spätklassischen Schüsselchen mit karischem Graffito aus Milet, *AA* 2, 51-112.
- Hopman M. G. (2012) *Scylla: Myth, Metaphor, Paradox*, Cambridge
- Horsley G. H. R. (1992) The Mysteries of Artemis Ephesia in Pisidia, *AnatSt* 42, 119-150.
- Huber B. W. (1999) *Transforming Psyche*, McGill-Queen's University Press, Montreal
- Imhoff-Blumer F. (1901) *Kleinasiatische Münzen*, Band I, Wien
- Jacoby F. (1930) *Hesiodi Carmina I*, Berlin
- Janouchova P. (1983) *The Cult of Bendis in Athens and Thrace*, Charles University, Prague
- Jenkins I. (2007) *Greek Architecture and Its Sculpture* Cambridge, Mass.: Harvard University Press in association with British Museum Press
- Johnson M. (2009) Drawing Down the Goddess: The Ancient (Female) Deities of Modern Paganism, in: Ed. M. Pizza – J. R. Lewis, *Handbook of Contemporary Paganism*, Leiden-Boston, 311-334.
- Johnston, S. I. (1990) *Hekate Soteria: A Study of Hekate's Roles in the Chaldean Oracles and Related Literature*, Scholar Press, Atlanta
- Johnston S. I. (1991) Crossroads, *ZPE*, 217-224.
- Johnston S. I. (1999) *Restless Dead. Encounters Between the Living and the Dead in Ancient Greece*, University of California Press, Berkeley
- Jones C. (1998) 'Joint Sacrifice' at Iasus and Side, *JHS* 118, 183-186.
- Karagöz Ş. (2002) Küçük Asya'ya Özgü Bir Tanrıça: *Hekate*, *Anadolu Araştırmaları* 16, 304-320.

- Karlsson L. (2010) Göğün Hava Tanrısı'na Adanan Kutsal Alan Labraunda: The Sanctuary of the Weather God of Heaven, *Mylasa Labraunda, Milas Çomakdağ, Güney Ege Bölgesi'nde Kırsal Mimari*, İstanbul, 10-61.
- Kirk G. (1962) *The Structure and Aim of the Thogony*, in: *Hesiodé et son influence* (Entretiens Hardt 7), Vandoeuvres, Ceneve, 61-95.
- Kraus T. (1960) *Hekate*. Heidelberg: Carl Winter
- Kunze M. – Kaestner V. (1985) *Antiken Sammlung II. Der Altar von Pergamon*, Berlin
- Larson J. (2007) *Ancient Greek Cults*, Routledge: New York and London
- Latte K. (1933) Zu dem neuen Sophronfragment, *Philologus* 88, 259-264.
- Latura G. (2014) Plato's X & Hekate's Crossroads Astronomical Links to the Mysteries of Eleusis, *Mediterranean Archaeology and Archaeometry* 14/3, 37-44.
- Laomonier A. (1958) *Les Cultes Indigenes en Carie*, Paris
- Lefkowitz M. R. (2012) *The Lives of the Greek Poets*, The John Hopkins University Press, Baltimore
- Leger R. M. (2015) *Artemis and her Cult*, University of Birmingham, Department of Classics, Ancient History and Archaeology School of History and Cultures College of Arts and Law, PhD. Thesis
- Lesser R. (2005-6) *The Nature of Artemis Ephesia*, *JCS* 4, 43-54, 2005-2006.
- Lewy H. (1956) *Chaldaean Oracles and Theurgy*, Institut Francais d'Archeologie Orientale, Cairo
- LIMC *Lexicon iconographicum mythologiae classicae*.
- Lochman T. (1990) Une stele phrygienne, *La Revue du Louvre et des Musees de France* 40/6, 455-461.
- Lyons D. (1997) *Gender and Immortality. Heroines in Ancient Greek Myth and Cult*, Princeton University Press, Princeton
- Mauri A. (1924) Nuove Iscrizioni dalla Caria, *ASAtene* 4/5, 345-488.
- Majercik R. (1989) *The Chaldean Oracles*. Wiltshire, The Prometheus Trust
- Marquardt P. A. (1981) A Portrait of Hecate, The Johns Hopkins University Press, *AJP* 102. 3, 243-260.
- Mazon P. (1928) *Hesiodé*, Paris
- Mazzorin J. De G.- Minniti C. (2006). Dog Sacrifice in the Ancient World: A Ritual Passage?, in: Ed. L. M. Snyder and E. A. Moore, 9th ICAZ Conference, Durham 2002. *Dogs and People in Social, Working, Economic or Symbolic Interaction*, 62–66

- Mendel G. (1912-14) *Catalogue des sculptures grecques, romaines et byzantines, Constantinople, Musee Imperial I-III*, Protat Frères, Mâcon, 1912-1914.
- Carol M. Mooney B.A. (1971) *Hekate: Her Role and Character in Greek Literature from before the fifth century B.C.*, Master of Arts, McMaster University, Hamilton, Ontario
- Morris S. P. (1997) 'Homer and the Near East', *A New Companion to Homer*, Ed. I. Morris-B. Powell, Brill, Leiden, 599-623.
- Morris S. P. (2001a) Potnia Aswia: Anatolian Contribution to Greek Religion. In: *Potnia Deities and Religion in the Aegean Bronze Age. Proceedings of the 8th International Aegean Conference Göteborg, Göteborg University, 12-15 April 2000 (Aegaeum 22)* (Universite de Liege, University of Texas at Austin). Ed. By, R. Laffineur and R. Hagg. Liege: Universite de Liege, 423-434.
- Morris S. P. (2001b) "The Prehistoric Background of Artemis Ephesia: A Solution to the Enigma of her 'Breasts'?", in Muss, U. (ed.), *Der Kosmos der Artemis von Ephesos*, Österreichisches Archäologisches Institut, Sonderschriften 37, Wien, 135-151.
- Morris S. P. (2008) Artemis Ephesus'nun Tarih öncesi, in: Ed. W. Seipel, *Efes Artemisonu. Bir Tanrıçanın kutsal mekanı*, Viyana, 69-72.
- Morris S. P. (2013) "From Kizzuwatna to Troy? Puduhepa, Piyamaradu, and Anatolian Ritual in Homer", Stephanie W. Jamison, H. Craig Melchert, and Brent Vine (eds.). 2013. *Proceedings of the 24th Annual UCLA Indo-European Conference*. Bremen: Hemen, 151-167.
- Munn M. (2006) *The Mother of the Gods, Athens, and the Tyranny of Asia. A Study of Sovereignty in Ancient Religion*, Universty of California Press, Berkeley
- Muss U. (2017) Rituele im frühen Artemison von Ephesos, BASILEUS, Uluslararası "Anadolu'da Demeter ve Diğer Ana Tanrıça Kültleri" Sempozyumu, Eds. Doyran, M.,-Özen-Kleine, B.,-Çörtük, U., Özen, S., Ankara, 25-28 Haziran 2014, 43-60.
- Nauck A. (1889) *Tragicorum Graecorum Fragmenta*, Lipsiae
- Neumann G. (1995) *Die zwei Inschriften auf der Stele von Vezirhan*, in: Gusmani-Salvini-Vannicelli, Frigio Atti del 1. Simpicio Internazionale Roma 16-17 ottobre 1997, 13-32.
- Newington S. J. (2006) *Hesiod's Theogony*, Durham University, Department of Theology, PhD. Thesis, Durham
- Nosch M. L. (2009) *Approaches to Artemis in Bronze Age Greece, in: From Artemis to Diana. The Goddess of Man and Beast*, Eds. T. Fischer-Hansen and B. Poulsen. Acta Hyperborea 12. Collegium Hyperboreum and Museum Tusculanum Press, 21-39.
- Ogden D. (2007) *A Companion to Greek Religion*, Blackwell Publishing
- Onurkan S. (1969) Perge Artemis Kabartmaları ve Artemis Pergaia, *Belleten* 33, 303-323.

- Onurkan S. (1969-70) Artemis Pergaia, *IstMitt.* 19/20, 289-291.
- Özen S.-Işık C. (2017) Eleuyhera aus Kaunos, BASILEUS, Uluslararası “Anadolu’da Demeter ve Diğer Ana Tanrıça Kültürleri” Sempozyumu, Eds. Doyran, M.,-Özen-Kleine, B.,-Çörtük, U., Özen, S., Ankara, 25-28 Haziran 2014, 85-102.
- Pedley J. G. (1974) Carians in Sardis, *JHS* 94, 96-99.
- Petersen E. (1880) Die dreigestaltige Hekate, *Archaeologisch-Epigraphische Mitteilungen aus Oesterreich* 4, 140-174.
- Reitler R. (2010) A Theriomorphic Representation of Hekate-Artemis, *AJA* 53, 1949, 29-31.
- Robertson N. (2010) *Religion and Reconciliation in Greek Cities, The Sacred Laws of Selinus and Cyrene.* American Philological Association, Oxford University Press
- Rohde E. (1925) *Psyche; the Cult of Souls and Belief in Immortality among the Greeks.* New York: Harcourt, Brace
- Roller L. (1999) *In Search of God the Mother: The Cult of Anatolian Cybele,* University of California Press
- Ronan S. (1992) *The Goddess Hekate, Studies in Ancient Pagan and Christian Religion & Philosophy,* Vol. 1, Chthonios Books, United Kingdom, 1992.
- Rutloff R. von. (1999) *Hekate in Ancient Greek Religion,* Victoria
- Schober A. (1933) Der Fries des Hekateions von Lagina, *IstForsch* 2, Vienna
- Scholz H. (1937) *Der Hund in der griechisch-römischen Magie und Religion,* Berlin
- Scully S. (2015) *Hesiod's Theogony from Near Eastern Creation Myths to Paradise Lost,* Oxford University Press, New York
- Sergis M. G. (2010) Dog Sacrifice in Ancient and Modern Greece: From the Sacrifice Ritual to Dog Torture (Kynomartyrion), *Folklore* 45, 61-88.
- Smith O. J. (1996) The High Priest of the Temple of Artemis at Ephesus, in: Ed. E. N. Lane, *Cybele, Attis & Related Cults.* Essays in Memory of M. J. Vermaseren, Leiden, 323-335.
- Sourvinou-Inwood Ch. (2003) Festival and Mysteries. Aspects of the Eleusinian cult, in: Ed. B.M. Cosmopoulos, *Greek Mysteries The Archaeology and Ritual of Ancient Greek Secret Cults,* London and New York, 25-49.
- Söğüt B. (2001) Kutsal Kent Lagina, *Muğla'da Tarım Dergisi* 4, 22-26.
- Şahin M. Ç. (1973) Lagina'dan (Koranza) İki Yeni Yazıt, *Anatolia* 17, 177-185.
- Şahin M. Ç. (1982) *Die Inschriften von Stratonikeia,* Bonn
- Şare T. (2010) An Archaic Ivory Figurine from a Tumulus near Elmalı, Cultural Hybridization and a New Anatolian Style, *Hesperia* 79. 1, 53-78.

- Taşlıkoğlu Z. (1963) *Anadolu'da Apollon Kültü ile İlgili Kaynaklar*, İstanbul
- Thomas R. L. (2010) *Magical Motifs in the Book of Revelation*, New York
- Thompson M. S. (1909) The Asiatic or Winged Artemis, *JHS* 29, 286-307.
- Tırpan A. (1990) Stratonikeia'nın Şehir ve Sur Planı, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Dergisi* 5, 217.234.
- Tırpan A. – Büyüközer A. (2011) Lagina ve Börükçü 2009 Yılı Çalışmaları, 32. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2. Cilt. 24-28 Mayıs 2010, İstanbul, Ankara 374-395.
- Tırpan A. - Söğüt B. (2005) *Lagina*, Muğla
- Unwin N. C. (2017) *Caria and Crete in Antiquity. Cultural Interaction Between Anatolia and the Aegean*, Cambridge University Press
- Ural M. (2010) Labraunda'dan Kocayayla'ya Çomakdağ Köyleri – Hayat Devam Ediyor, *Mylasa Labraunda, Milas Çomakdağ, Güney Ege Bölgesi'nde Kırsal Mimari*, İstanbul, 191-247.
- Usman M.A. (1981) İzmir Arkeoloji Müzesi'nin Deposunda Bulunan Yedi Hekation (Üç Vücutlu Hekate Heykeli), *Anatolia* 22, 329-335.
- Versnel H. (2011) *Coping with the Gods: Wayward Readings in Greek Theology*, Brill, Leiden
- Wade-Gery H. T. (1949) Hesiod, *Phoenix* 3, 84-90.
- Walters H. B. (1905) *History of Ancient Pottery, Greek, Etruscan and Roman*, Vol. 1., New York
- Warr G. C. W. (1985) The Hesiodic Hecate, *The Classical Review* 9, 390-393.
- Webb P. A. (1996) *Hellenistic Architectural Sculpture: Figural Motifs in Western Anatolia and the Aegean Islands*, The University of Wisconsin Press
- West D. R. (1990) *Some Cults of Greek Goddesses and Female Daemons of Oriental Origin: Especially in Relation to the Mythology of Goddesses and Demons in the Semitic Word*. PhD thesis, University of Glasgow
- Wilamowitz-Moellendorff Ulrich von, (1931) *Der Glaube der Hellenen*, Berlin
- Willets R. F. (1977) *The Civilization of Ancient Crete*, University of California Press, Berkeley
- Williams M. E. (1942) Hecate in Egypt, *Folklore* 53, 112-113.
- Williamson C. (2012a) *City and Sanctuary in Hellenistic Asia Minor*, University of Groningen
- Williamson C. (2012b) Sanctuaries as turning points in territorial formation. Lagina, Panamara and the development of Stratonikeia, *BYZAS* 13, 113-150.

- Williamson C. (2013a) Civic Producers at Stratonikeia. The Priesthoods of Hekate at Lagina and Zeus at Panarama, in: Ed. M. Horster – A. Klöckner, *Cities and Priest. Cult personnel in Asia Minor and Aegean islands from the Hellenistic to the Imperial period*. De Gruyter, Berlin-Boston, 209-245.
- Williamson C. (2013b) Karian, Greek or Roman? The layered identities of Stratonikeia at the sanctuary of Hekate at Lagina, *Tijdschrift voor Mediterrane Archeologie (TMA)* 50, 1-6.
- Wood J. T. (1877) *Discoveries at Ephesus*, Boston
- Yasumura N. (2011) *Challenges to the Power of Zeus in Early Greek Poetry*, London-New York

11. ANTİK METİNLER

- (=Aesch. Supp.) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Aeschylus*. Aeschylus, with an English translation by Herbert Weir Smyth, Ph. D. in two volumes. 2. Suppliant Women. Herbert Weir Smyth, Ph. D. Cambridge, MA. Harvard University Press. 1926.
- (=Anton. Liber.) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Antonini Liberalis, Metamorphoseion*. G. P. Boudaan-E. V. Temminck, Lugduni Batavorum, 1778.
- (=Apollod.) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Apollodorus. Apollodorus, The Library*, with an English Translation by Sir James George Frazer, F.B.A., F.R.S. in 2 Volumes. Cambridge, MA, Harvard University Press; London, William Heinemann Ltd. 1921.
- (=Apollon.) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Argonautica. Apollonius Rhodius*. George W. Mooney. London. Longmans, Green. 1912.
- (=Apul. Met.) Kullanılan Metin ve Çeviri: Apuleius. The Golden Ass, being the Metamorphoses of Lucius Apuleius. Stephen Gaselee. London: William Heinemann; New York: G.P. Putnam's Sons. 1915.
- (=Aristoph. Eccl.) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Aristophanes. Ecclesiazusae*. The Complete Greek Drama, vol. 2. Eugene O'Neill, Jr. New York. Random House. 1938.
- (=Aristoph. Frogs.) Kullanılan Metin ve Çeviri: Aristophanes. Aristophanes Comoediae, ed. F.W. Hall and W.M. Geldart, vol. 2. F.W. Hall and W.M. Geldart. Oxford. Clarendon Press, Oxford. 1907.

- (=Aristoph. Lys.) Kullanılan Metin ve Çeviri: Aristophanes. Aristophanes Comoediae, ed. F.W. Hall and W.M. Geldart, vol. 2. F.W. Hall and W.M. Geldart. Oxford. Clarendon Press, Oxford. 1907.
- (=Aristoph. Pl.) Kullanılan Metin ve Çeviri: Aristophanes. Wealth. The Complete Greek Drama, vol. 2. Eugene O'Neill, Jr. New York. Random House. 1938.
- (=Aristoph. Wasps) Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Aristophanes. Wasps*. The Complete Greek Drama, vol. 2. Eugene O'Neill, Jr. New York. Random House. 1938.
- (=Arn.) Kullanılan Metin ve Çeviriler: *The Seven Books of Arnobius Adversus Gentes*. Alexander Roberts-James Donaldson, Edinburgh, T.&T. Clark, 1871.
- (=Ath. Deip.) Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Athenaeus. The Deipnosophists. Or Banquet Of The Learned Of Athenaeus*. London. Henry G. Bohn, York Street, Covent Garden. 1854.
- (=Bacchyl. Corr.) Kullanılan Metin ve Çeviri: Bacchylides, Corinna, Greek Lyric, Vol. VI: Bacchylides, Corinna, and Others, translated by David A. Campell, Loeb Classical Library, 1992.
- (=Cal. H.) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Callimachus. Works*. A.W. Mair. London: William Heinemann; New York: G.P. Putnam's Sons. 1921.
- (=Catul. Carm.) Kullanılan Metin ve Çeviri: Catullus. The Carmina of Gaius Valerius Catullus. Leonard C. Smithers. London. Smithers. 1894.

- (=ChaldeanOracles) Kullanılan Metin: I. Preston Cory, Ancient Fragments of the Phoenician, Chaldaean, Egyptian, Tyrian, Carthaginian, Indian, Persian, and other Writers, London, 1832.
- (=Cic. Ad. Brut.) Kullanılan Metin ve Çeviri: M. Tullius Cicero. M. Tulli Ciceronis Rhetorica, Tomus II. A. S. Wilkins. Oxonii. e Typographeo Clarendoniano. Scriptorum Classicorum Bibliotheca Oxoniensis. 1911.
- (=Cic. Leg.) Kullanılan Metin: M. Tullius Cicero. De Legibus. Georges de Plinval. Paris. Belles Lettres. 1959.
- (=Cic. Rep.) Kullanılan Metin ve Çeviri: M. Tullius Cicero. Librorum de Re Publica Sex. C. F. W. Mueller. Leipzig. Teubner. 1889.
- (=Clem. Alex. Prop.) Kullanılan Metin ve Çeviri: Clement of Alexandria. G.W. Butterworth. Clement of Alexandria, with an English Translation by G.W. Butterworth. William Heinemann Ltd; G.P. Putnam's Sons. London; New York. 1919.
- (=Clem.Alex.Strom.) Kullanılan Metin ve Çeviri: The Writings of Clement of Alexandria. Translated by William Wilson, M. A., T&T Clark, Edinburgh, 1867.
- (=Cornutus) Kullanılan Metin ve Çeviri: L. Annaeus Cornutus, De Natura Deorum. Fredericus Osannus, Gottingae, 1844.
- (=Curt.) Kullanılan Metin ve Çeviri: Curtius Rufus, Quintus. Historiarum Alexandri Magni Macedonis libri qui supersunt. Edmund Hedicke. In aedibus B.G. Teubneri. Lipsiae. 1908.

- (=Demosth.) Kullanılan Metin ve Çeviriler: Demosthenes. Demosthenis. Orationes. ed. W. Rennie. Oxonii.e Typographeo Clarendoniano. 1931.
- (=Diod. Sic.) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Diodori Bibliotheca Historica*, Vol 1-2. *Diodorus Siculus*. Immanuel Bekker. Ludwig Dindorf. Friedrich Vogel. In aedibus B. G. Teubneri. Leipzig. 1888-1890.
- (=Diogenianus. Cent.) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Paroemiographi Graeci*. Zenobius. Diogenianus. Plutharchus. Gregorius Cyprius. Ed. E. L. Leutsch – F. G. Schneidewin, Gottingae, 1839.
- (=D. Chr. Or.) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Dionis Prusaensis quem vocant Chrysostomum quae exstant omnia*, Vols I and II. Dio Chrysostom. J. de Arnim. Weidmann. Berlin. 1893.
- (=Eunapius) Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Eunapius, Lives of the Sophists*. W. C. Wright, London: William Heinemann, New York: G. P. Putnam's Sons, 1922.
- (=Eur. Hec.) Kullanılan Metin ve Çeviri: Euripides. *The Complete Greek Drama*, edited by Whitney J. Oates and Eugene O'Neill, Jr. in two volumes. 1. *Hecuba*, translated by E. P. Coleridge. New York. Random House. 1938.
- (=Eur. IT.) Kullanılan Metin ve Çeviri: Euripides. *The Complete Greek Drama*, edited by Whitney J. Oates and Eugene O'Neill, Jr. in two volumes. 1. *Iphigenia in Tauris*, translated by Robert Potter. New York. Random House. 1938.
- (=Eur. Med.) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Euripides*. Euripides, with an English translation by David Kovacs. Cambridge. Harvard University Press.

- (=Eur. Phoen.) Kullanılan Metin ve Çeviri: Euripides. The Complete Greek Drama, edited by Whitney J. Oates and Eugene O'Neill, Jr. in two volumes. 2. The Phoenissae, translated by E. P. Coleridge. New York. Random House. 1938.
- (=Eusebius) Kullanılan Metin ve Çeviri: Eusebius, The Ecclesiastical History, Vol 1-2. Eusebius of Caesarea. Kirsopp Lake. J.E.L. Oulton. H.J. Lawlor. William Heinemann; G.P. Putnam's Press; Harvard University Press. London, New York, Cambridge, Mass. 1926-1932.
- (=Eust. Thes. Ad. Od.) Kullanılan Metin: Eustathi Archiepiscopi Thessalonicensis. Commentarii, Ad Homeri Odysseam. By Stallbaum Gottfried, Lipsiae, Weigel, 1825.
- (=Eust. Thes. Iliad.) Kullanılan Metin: Eustathi Archiepiscopi Thessalonicensis. Commentarii, Ad Homeri Iliadem. By Stallbaum Gottfried, Lipsiae, Weigel, 1827.
- (=Hdt.) Kullanılan Metin ve Çeviri: Herodotos, *Historiai* with an English translation by A. D. Godley. Cambridge. Harvard University Press 1920. (The Loeb Classical Library).
- (=Hesiod.) Kullanılan Metin ve Çeviri: Hesiod. The Homeric Hymns and Homerica with an English Translation by Hugh G. Evelyn-White. *Theogony*. Cambridge, MA., Harvard University Press. William Heinemann Ltd. 1914. London.
- (=Hes. Th.) Kullanılan Metin ve Çeviri: Hesiod. The Homeric Hymns and Homerica with an English Translation by Hugh G. Evelyn-White. *Theogony*. Cambridge, MA., Harvard University Press; London, William Heinemann Ltd. 1914. London.

- (=Hes. WD) Kullarılan Metin ve eviri: Hesiod. The Homeric Hymns and Homerica with an English Translation by Hugh G. Evelyn-White. Works and Days. Cambridge, MA., Harvard University Press; London, William Heinemann Ltd. 1914
- (=Hom. II.) Kullarılan Metin ve eviri: Homer. The Iliad with an English Translation by A.T. Murray, Ph.D. in two volumes. Cambridge, MA., Harvard University Press; London, William Heinemann, Ltd. 1924.
- (=Hom. Od.) Kullarılan Metin ve eviri: *Homer. The Odyssey* with an English Translation by A.T. Murray, PH.D. in two volumes. Cambridge, MA., Harvard University Press; London, William Heinemann, Ltd. 1919.
- (=HH.) Kullarılan Metin ve eviri: Anonymous. The Homeric Hymns and Homerica with an English Translation by Hugh G. Evelyn-White. Homeric Hymns. Cambridge, MA., Harvard University Press; London, William Heinemann Ltd. 1914.
- (=Hor. Od.) Kullarılan Metin ve eviriler: Horace. Horace, Odes and Epodes. Paul Shorey and Gordon J. Laing. Chicago. Benj. H. Sanborn & Co. 1919.
- (=Hyginus) Kullarılan Metin ve eviri: Rose, Herbert Jennings (ed.), *Hygini Fabulae*, Leiden: A.W. Sijthoff, 1934.
- (=Luc.) Kullarılan Metin ve eviri: Pharsalia. M. Annaeus Lucanus. Sir Edward Ridley. London. Longmans, Green, and Co. 1905.
- (=Luc. DMort) Kullarılan Metin ve eviri: Luciani Samosatensis Opera, Vol I. Lucian. Karl Jacobitz. In aedibus B. G. Teubneri. Leipzig. 1896.

- (=Luc. Philops.) Kullanılan Metin ve Çeviri: Lucian. *Philopsuedes sive incredulus*. with an English Translation by. A. M. Harmon. The Loeb Classical Library, Cambridge, MA. Harvard University Press. London. William Heinemann Ltd. 1921.
- (=Luc. Tyr.) Kullanılan Metin ve Çeviri: Lucian. *Works*. With an English Translation by. A. M. Harmon. Cambridge, MA. Harvard University Press. London. William Heinemann Ltd. 1936
- (=Lycophr.) Kullanılan Metin ve Çeviriler: Lycophron. *Alexandra*. A.W. Mair. London: William Heinemann; New York: G.P. Putnam's Sons. 1921.
- (=Nonn. D.) Kullanılan Metin ve Çeviri: Nonnos, *Dionysiaca*. with an English Translation by W. H. D. Rouse, The Loeb Classical Library, Cambridge, MA. Harvard University Press. London. William Heinemann Ltd. 1942.
- (=Ovid. Met.) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Ovid. Metamorphoses*. Brookes More. Boston. Cornhill Publishing Co. 1922.
- (=Paus.) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Pausanias*. Pausanias *Description of Greece* with an English Translation by W.H.S. Jones, Litt.D., and H.A. Ormerod, M.A., in 4 Volumes. Cambridge, MA, Harvard University Press; London, William Heinemann Ltd. 1918.
- (=Pherecrates) Kullanılan Metin ve Çeviri: Pherecrates et Eupolidis. *Fragmenta*. Martinus Runkelius, Libraria Weidmannia, Leipzig. 1829.
- (=Pistis Sophia) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Pistis Sophia*. A Gnostic Gospel, G. R. S. Mead, Aberdeen University Press, 1896.

- (=Philostr. VA) Kullanılan Metin ve Çeviri: Flavii Philostrati Opera, Vol 1. *Philostratus the Athenian*. Carl Ludwig Kayser. In aedibus B. G. Teubneri. Lipsiae. 1870.
- (=Pl. Bac.) Kullanılan Metin ve Çeviri: T. Maccius Plautus, The Comedies of Plautus. Henry Thomas Riley. London. G. Bell and Sons. 1912.
- (=Plin. Nat.) Kullanılan Metin ve Çeviri: The Natural History. Pliny the Elder. John Bostock, M.D., F.R.S. H.T. Riley, Esq., B.A. London. Taylor and Francis, Red Lion Court, Fleet Street. 1855.
- (=Plut. De Virt. Mor.) Kullanılan Metin ve Çeviri: Plutarch. *Moralia*. with an English Translation by. W. C. Helmbold. Cambridge, MA. Harvard University Press. London. William Heinemann Ltd. 1939.
- (=Plut. Quest. Rom.) Kullanılan Metin ve Çeviri: Plutarch. *Quaestiones Romanae. Moralia*. with an English Translation by, Frank Cole Babbitt. Cambridge, MA. Harvard University Press. London. William Heinemann Ltd. 1936.
- (=Plb.) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Histories. Polybius*. Evelyn S. Shuckburgh. Translator. London, New York. Macmillan. 1889. Reprint Bloomington 1962.
- (=Porphy. Abs.) Kullanılan Metin ve Çeviri: Slected Works of Porphyry. *Abstinence from Animal Food*. With an English Translation by Th. Taylor, London, Thomas Rodd, 1823.
- (=Prok. Diad. Hymn.) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Orphica Procli Hymni Musaei. Carmen De Hero et Leandro, Callimachi Hymni et Epicrammata*, Lipsiae, 1824.

- (=Sen. Med.) Kullanılan Metin ve Çeviri: L. Annaeus Seneca. Tragoediae. Rudolf Peiper. Gustav Richter. Leipzig. Teubner. 1921.
- (=Soph. Fr.) Kullanılan Metin ve Çeviri: Sophocles. Fragments, ed. H. L. Jones, Loeb Classical Library, Cambridge, MA. Harvard University Press. London. William Heinemann Ltd. 1996.
- (=Strab.) Kullanılan Metin ve Çeviri: Strabo. ed. H. L. Jones, The Geography of Strabo. Cambridge, Mass.: Harvard University Press; London: William Heinemann, Ltd. 1924.
- (=Theoc.) Kullanılan Metin ve Çeviri: Theocritus, Idylls. R. J. Cholmeley, M.A. London. George Bell & Sons. 1901.
- (=Theoph. Char.) Kullanılan Metin ve Çeviri: The Characters of Theophrastus. By, Charles E. Bennett, W. Hammond Longmans, New York, 1902.
- (=Thuk.) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Thukydides* with an English translation by B. Jowett. Clarendon Press. 1900, Oxford.
- (=Verg. A.) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Vergil. Aeneid*. Theodore C. Williams. Trans. Boston. Houghton Mifflin Co. 1910.
- (=X. Eph.) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Xenophon of Ephesus. Erotici Scriptores Graeci*, Vol 1. Rudolf Hercher. in aedibus B. G. Teubneri. Leipzig. 1858.
- (=Xen. Anab.) Kullanılan Metin ve Çeviri: Xenophon. Xenophon in Seven Volumes, 3. Carleton L. Brownson. Harvard University Press, Cambridge, MA; William Heinemann, Ltd., London. 1922.

12. LEVHALAR

Levha I

A. Boeotia Amphorası (Boardman 1998, 65. Fig. 102. 2.)

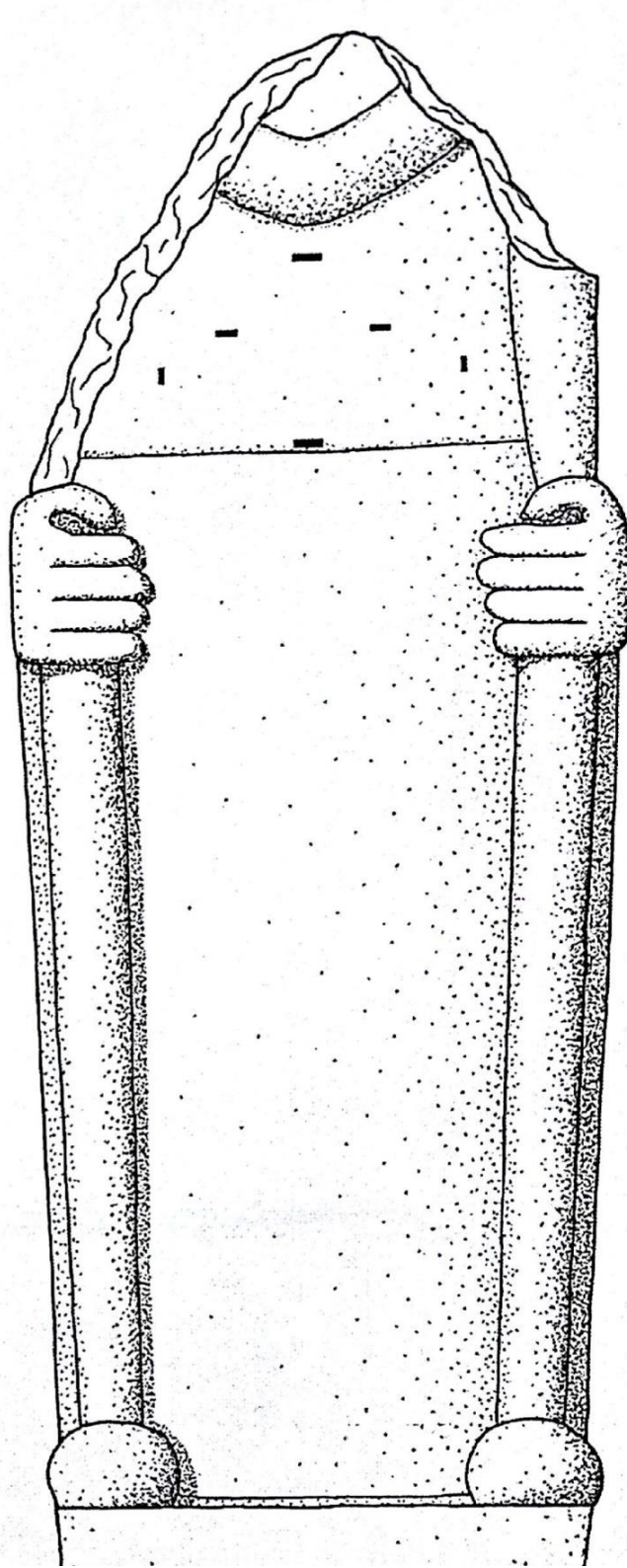

B. Klazomenai Lahti (Boardman 1998, 174. Fig. 354.)

Hekateion. Hermanstadt'taki Bruckenthal koleksiyonu (Farnel 1896, 556-557. Pl. 39d.)

Gerga, Ana Tanrıça Kült Heykeli (Held 2008, 67. Abb. 102.)

A. Aphrodisias Aphroditesi (Aphrodisias Müzesi. Foto: S. Ateşlier)

B. Artemis Kindya (https://c1.staticflickr.com/5/4086/5207341601_90c266c31a_b.jpg)

A. Aphrodisias Aphroditesi (Aphrodisias Müzesi. Foto: S. Ateşlier)

B. Aphrodisias Aphroditesi (Aphrodisias Müzesi. Foto: S. Ateşlier)

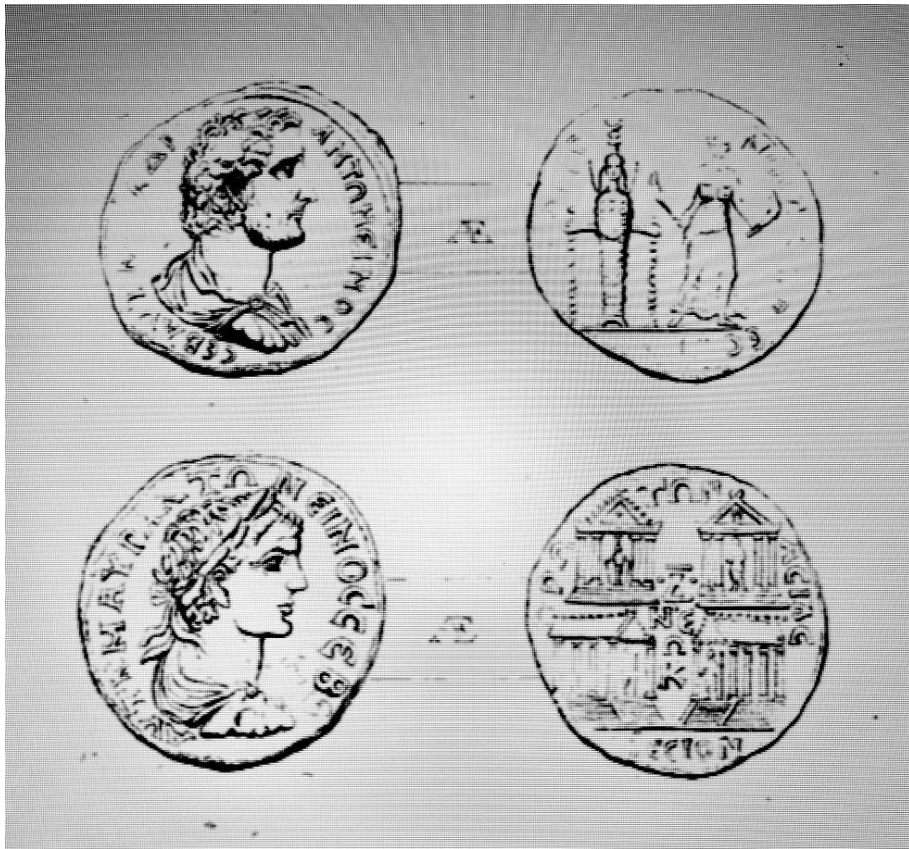
A. Hekate. Tire Müzesi (Fotoğraf: S. Ateşlier)

B. (Imhoof-Blumer 1901, 60, no. 66, pl. 2,20 (Julia Domna)).

A. Artemis Ephesia. Efes Müzesi (Fotoğraf: S. Ateşlier)

B. Artemis Ephesia Kült Heykeli ve Hekate Heykeli (Head BMC Ionia 1892, 104, no. 373 (Gallienus))

A. Ephesos Hekate'si. Mithridates Kapısı. Ephesos (Fotoğraf: S. Ateşlier)

B. Artemis Ephesia. Varius Hamamı Sokağı (Fotoğraf: S. Ateşlier)

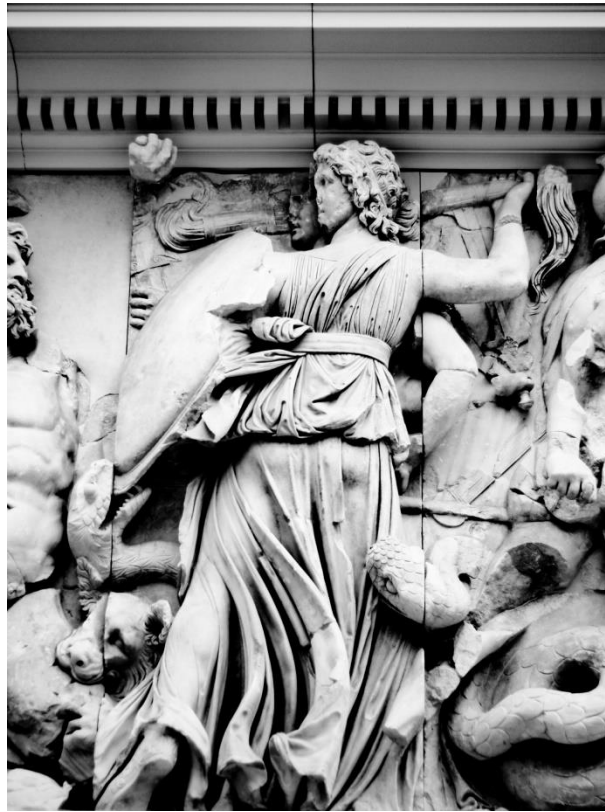

Artemis Eleuthera (Kaunos Artemis'i) (Özen-Işık 2017, 100, Abb. 1a-b.)

A. (<https://www.metmuseum.org/toah/works-of-art/1987.11.2/>)

B. Hekate. Pergamon Zeus Sunağı. Pergamon Museum (Fotoğraf: S. Ateşlier)

A. Lagina Hekate Tapınağı, Güney-Merkez Friz. Plaka 201 (Schober 1933, Pl. 201)

B. Lagina Hekate Tapınağı. Kuzey Friz. Merkez Sahne. Plaka 223 (Baumeister 2007, Taf. 35)

A. Lagina Hekate Tapınağı. Batı Friz. 228 (Baumeister 2007, Taf. 41)

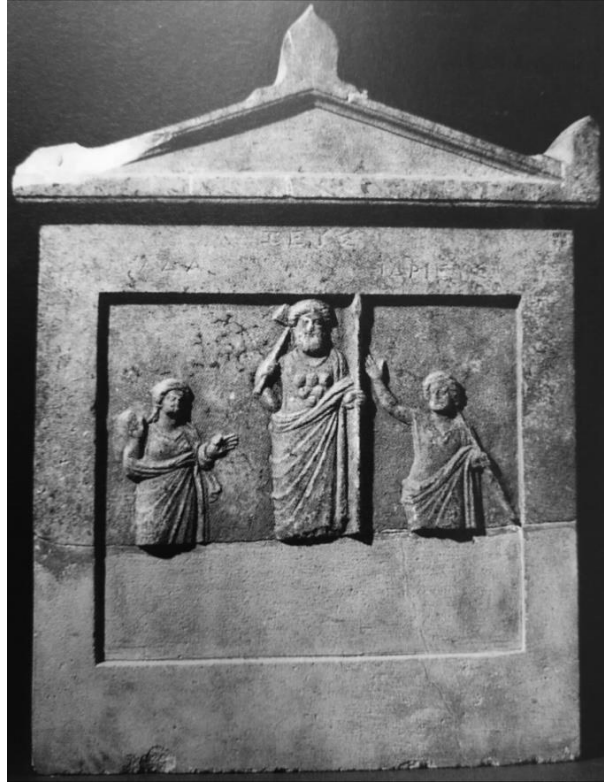
B. Lagina Hekate Tapınağı. Batı Friz. Hekate. 228 (Baumeister 2007, Taf. 41)

C. Mezar Steli. İstanbul Arkeoloji Müzesi. Phrygia (Karagöz 2002, 319. Res. 9)

A. Ephesos. Ephesos Artemis'i/Zeus Labraundos? (Wood 1887, 270. Fig. B)

B. Tegea'dan adak steli. Göğüslü/Testisli Zeus Labraundos kült heykeli, Ada I ve Idrieus (Jenkins 2006, 226. Fig. 221.

A. Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait Euromos sikkesi. Göğüslü/Testisli Zeus Labraundos kült heykeli (Head BMC Caria 1897, Pl. 17. 8)

B. Roma İmparatorluk Dönemi sikkesi üzerinde Zeus Labraundos kült heykeli tasviri (Karlsson 2010, 31)

13. HARİTALAR

Harita 1. Barrington Atlas of The Greek and Roman World, Princeton University Press, 2000.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Emine BOZKURT

Doğum Yeri ve Tarihi : İstanbul-Bahçelievler / 11.10.1990

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Adnan Menderes Üniversitesi/Fen-Edebiyat Fakültesi/
Arkeoloji Bölümü

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce (YÖKDİL: 62.50)

İletişim

e-posta Adresi : emine1298@gmail.com

Tarih : 12.11.2017